

2

Medikal İşbirlikleri

GAFLETEN KURTULUS

PROF. DR.
KURBAN ÖZALP

Bir Mesnevî Hikâyesi Işığında

Gafletten Kurtuluş

Bir Mesnevî Hikâyesi Işığında
Gafletten Kurtuluş

Prof. Dr. Kadir ÖZKÖSE

GAFLETTEN KURTULUŞ

Copyright © Mavi Ufuklar Yayınları, 2011

Bu eserin tüm yayın hakları Işık Yayıncılık Tic. A.Ş.'ye aittir.

Eserde yer alan metin ve resimlerin Işık Yayıncılık Tic. A.Ş'nin önceden yazılı izni olmaksızın, elektronik, mekânîk, fotokopi ya da herhangi bir kayıt sistemi ile çoğaltılması, yayımlanması ve depolanması yasaktır.

Editör

Seyit N. ERKAL

Kapak

Engin ÇİFTÇİ

Sayfa Düzeni

Ahmet KAHRAMANOĞLU

ISBN

978-605-4351-11-4

Yayın Numarası

11

Basım Yeri ve Yılı

Çağlayan Matbaası

Sarıncı Yolu Üzeri No: 7 Gaziemir/İZMİR

Tel: (0212) 274 22 15

Mart 2011

Genel Dağıtım

Gökkuşuğu Pazarlama ve Dağıtım

Merkez Mah. Soğuksu Cad. No: 31 Tek-Er İş Merkezi

Mahmutbey/İSTANBUL

Tel: (0212) 410 50 60 Faks: (0212) 445 84 64

Mavi Ufuklar Yayınları

Bulgurlu Mahallesi Bağcılar Caddesi No: 1

34696 Üsküdar/İSTANBUL

Tel: (0216) 522 11 44 Faks: (0216) 522 11 78

www.mavi-ufuklar.com

İçindekiler

Önsöz	9
Giriş	13
1. Kur'ân-ı Kerim ve Hadislerde Tövbe.....	13
2. Tasavvufi Makamların İlki: Tövbe	15
3. Hatalardan Arınma Yolları	17
4. Tövbenin Şartları	19
5. Nasûh Tövbesi	20
6. Tövbe Allah'ın Bir Lütfudur.....	22
7. Tövbenin Evreleri	22

Birinci Bölüm

Nebevî Nağmelerin Diriltiş Öyküsü

1. İhtiyar Çalgıcının Mest Eden Seda ve Musikisi	33
2. Benlik Değişimi	36
3. Evliyanın Diriltici Nefesleri.....	39
4. Kendimizi Allah'a Ait Hissedeabilmek	42
5. Vahdet Bilinci ve İçimizdeki İlahî Nur	45
6. İnsan-ı Kâmilin Karanlıkları İzale Etmesi.....	47

İkinci Bölüm

İlahî Lütuf Esintilerinden Yararlanma Öyküsü

1. İnsan-ı Kâmilin Tesir Halkası	55
2. Mideye Düşkünülüğün Marifet Nurunu İzale Etmesi	57
3. Ruh Süvarisinin Beden Devesine Binmesi.....	60
4. Sahv ve Temkin Hâline Bürünmek	64
5. İnsani ve Hayvani Ruh	66
6. Müslümanın Denge Sahibi Olması	70
7. Mutlak Güzellik Sahibi Olan Allah'ın (c.c.) Gizli Kalması	72
8. Evliyanın Kusurdan Münezzeh Bakışları	73

9. Evliyanın Candan, Ağyarın Cisimden İbaret Olması	77
10. Evliyanın Muhammedî Nura Varis Olması	80
11. Yokluktan Kurtuluş ve Hakikati İdrak	82

Üçüncü Bölüm
Ölüm ve Diriliş Öyküsü

1. Ölümden Sonra Diriliş, Ağaçların Yeşermesine Benzer	88
2. İnanmayanların Batıl Sözleri	91
3. Allah (c.c.) Dostlarının Tesir Halkası	92
4. İnkârcıların Hakikati Göremeyişleri	94
5. Basiretin Açılması	96

Dördüncü Bölüm
Varlık Mertebelerini İdrak Öyküsü

1. Gayb ve Şehadet Âlemleri	101
2. Teceddüd-i Emsal	103
3. Cemal ve Celal Tecellileri	105
4. Ariflerin Himmet ve Sohbetlerinden İstifade	108

Beşinci Bölüm
Nefis Tezkiyesi Öyküsü

1. Arınma Yolculuğunda Cüzi Akılla Külli Aklın Buluşması	117
2. Mürşid-i Kâmillerin Sohbetleri	119
3. Gayb Âleminden Şehadet Âlemine Dökülen Rahmet Yağmurlarının Sırrı	121
4. Manevi Farkındalık Bilinci	124

Altıncı Bölüm
Mana Âlemini Seyre Dalış Öyküsü

1. Dünyaya Ait Güzelliklerin Bekası Olmaz	131
2. Evliyanın Tesiri	134
3. Hakk'a Yönelişin Kişiye Kazandırdıkları	136
4. Nefsin Hastalıklarından Kurtuluş	143
5. Hakikati İfadenin Zorluğu	145
6. Âlemin Fihristi ve Özeti Olarak İnsan	146
7. Gayb Âleminin Sağladığı Huzur	147

Yedinci Bölüm

İlahî Hitaba Mazhar Oluşun Öyküsü	151
---	-----

Sekizinci Bölüm

Hannâne Direği'nin İnleyiş Öyküsü

1. Eşyanın Dilini Anlamanın Sufi Epistemolojisindeki Anlamı	166
2. Eşyanın Tesbih ve Zikrini İdrak Edemeyenlerin Garabeti	168
3. Gaybî Konuları Anlamanın Yolu	171
4. Münafıkların Din Anlayışları	182
5. İnsanın Kendi Özünü Göremeyişi	184

Dokuzuncu Bölüm

Tövbesine Sadık Olanların Nefs-i Emmarelerini
Ayakları Altına Almaları Öyküsü

1. Çaresizlere Yakınlık Göstermek	192
2. Nefs Perdesini Sıyırmak	194
3. Kurban-ı İlahî ve Aşkın Benlik	198

Onuncu Bölüm

Geçmiş ve Gelecek Kaygısından Kurtulmanın Öyküsü

1. Benlik Değişimi	204
2. Tövbeden de Tövbe Etmek	208
3. Benlik Değişiminin Gerçekleşmesinde Rehberin Rolü	209
4. Can Cömertliği	215

On Birinci Bölüm

Cimrilik ve Savurganlıktan Kurtulup İnfakı
Şiar Edinme Öyküsü

1. İnfakın Yerinde Yapılması	223
2. Ten ve Can Cömertliği	226
3. Nefsin Zebunu Olmaktan Kurtuluş	229
4. İnsan-ı Kâmilin Tasarruf Gücü	231
Sonuç	235
Kaynakça	243

Önsöz

“**H** z. Ömer Zamanında İhtiyar Bir Çalgıcının Aç Kaldığı Bir Gün, Mezarlığa Gidip Allah İçin Çengi Çalması” hikâyesi; Mevlana’nın, *Mesnevî*’sinde, şehadet âleminde yaşayan bireyin gayb âlemi ile irtibat kurmasından, ilahî sırlara vakıf olmasından, farkındalık bilincine ermesinden, insanlığı hatırlamasından ve bütün bu hakikatlere kapı arayan tövbe duygusuna ermesinden bahsettiği bir hikâyesidir. Bu hikâyeye, ömrünü başkalarını eğlendirerek geçiren, şöhretin zirvesine tırmanan, paraya pula kavuşan, herkesin alkışını alan meşhur bir çalgıcının ihtiyarlık zamanında sesini kaybedip bir mezarlık köşesinde acılara maruz kalmasından bahsetmektedir. Çalgıcı, Allah’a sunacak herhangi bir makbul ameli olmadığı hâlde, döktüğü samimi gözyaşları, yeri göğü inleyen figanları ve tövbesi ile Arş-ı Âla’yı titreten bir isim olur. Gayb âleminden gelen bir ses, Hz. Ömer’e (r.a.) onun durumunu bildirir. Devlet desteğine erer. Allah’ın rızasına nail olur. Bu hikâyeden, samimi bir tövbenin hiç umulmadık şahsiyetleri nasıl velayet mertebesine yükselttiğini öğrenmekteyiz.

Bu çalışmada, *Mesnevî* şarihlerinin açıklama ve yorumlarını kendi ifadelerimizle sunmayı amaçladık. Çalışmamızda, Veled Çelebi İzbudak’ın (ö.1373/1953) tercüme ettiği, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları arasında çıkan nüshayı¹ esas alacağız. Çalışmamızda; özellikle,

¹ Mevlânâ Celaleddin-i Rûmî, *Mesnevî*, çev. Veled İzbudak, haz. Abdülbaki Gölpinarlı, MEB, Ankara 1998, c. I-VI.

İsmail Ankaravî'nin (ö.1041/1631) *Mecmûatü'l-Letâif Metmûrâtü'l-Meârif: Şerhu'l-Mesnevî*'sinden,²

Süleyman Mehmed Nahîfî'nin (ö.1151/1738-39) manzum çevirisinden,³

Âbidin Paşa'nın (ö. 1324/1906) *Mesnevî Şerhi*'nden,⁴

Ahmed Avni Konuk'un (ö. 1357/1938) *Mesnevî-i Şerîf Şerhi*'nden,⁵

Kenan Rifaî'nin (ö. 1370/1950) *Şerhli Mesnevî-i Şerif*'inden,⁶

Tâhirü'l-Mevlevî'nin (ö.1371/1951) *Şerh-i Mesnevî*'sinden,⁷

Abdûlbâki Gölpınarlı'nın (ö. 1402/1982) *Mesnevî Tercemesi ve Şerhi*'nden,⁸

Şefik Can'ın (ö. 1425/2005) *Konularına Göre Açıklamalı Mesnevî Tercümesi*'nden⁹ istifade ederek beyitlerin tercüme ve yorumuna gayret edeceğiz.

Bu çalışma, sadece hikâye metninin sunulmasından ibaret değildir. Mümkün mertebe, her beytin anlam dünyasına yolculuk yapılmaya çalışılmaktadır. Hikâye, *Mesnevî*'nin birinci cildinde

² İsmail Ankaravî, *Mecmûatü'l-Letâif Metmûrâtü'l-Meârif: Şerhu'l-Mesnevî*, Taşbasma, Basım yeri ve yılı yok.

³ Mevlânâ Celaleddîn-i Rûmî, *Mesnevî-i Şerîf Aslı ve Sadeleştirilmişiyile Nahîfî Tercümesi*, haz. Âmil Çelebioğlu, MEB Yayınları, İstanbul 2000, c. I-VI; Mevlânâ Celaleddîn Rûmî, *Mesnevî-i Şerîf*, ter. Süleyman Nahîfî, sad. Âmil Çelebioğlu, Timaş Yayınları, II. Baskı, İstanbul 2007, 800 s.

⁴ Abidin Paşa, *Mesnevî Şerhi*, ter. Mehmet Sait Karaçorlu, İz Yayıncılık, İstanbul 2007, c. I-II.

⁵ A. Avni Konuk, *Mesnevî-i Şerîf Şerhi*, Gelenek Yayıncılık, İstanbul 2004.

⁶ Kenan Rifaî, *Şerhli Mesnevî-i Şerîf*, Kubbealtı Neşriyatı, II. Baskı İstanbul 2000, 656 s.

⁷ Tâhirü'l-Mevlevî, *Şerh-i Mesnevî*, Selâm Yayınları, Konya 1963, c. I-XIV.

⁸ Abdûlbâki Gölpınarlı, *Mesnevî Tercemesi ve Şerhi*, İstanbul 1990, c. I-VI.

⁹ Şefik Can, *Konularına Göre Açıklamalı Mesnevî Tercümesi*, Ötügen Yayınları, 3. Baskı, İstanbul 2001, c. I-VI.

yer almakta olup 1913 ile 2251. beyitler arasındadır. Kendi ifadelerimizle karışmaması için ilgili beyitler, beyit numaraları ile birlikte italik olarak verilmektedir.

Bu çalışma, Sivas Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü tarafından 24.11.2008 – 16.02.2009 tarihleri arasında, Sivas Kültür ve Sanat Evinde, her hafta pazartesi günü gerçekleştirdiğim “Mesnevî Sohbetleri”ne ait konferans notlarıdır.

Eseri baştan sona okuyup gerekli düzeltme ve değerlendirmelerde bulunan, yerinde tenkit ve eleştiriler yönelten Prof. Dr. Metin Özdemir, Yrd. Doç. Dr. Ahmet Cahit Haksever, Yrd. Doç. Dr. Adem Çatak ve Yrd. Doç. Dr. İbrahim Baz’a teşekkürü bir borç telakki etmekteyim.

Bu çalışmamı, hayatım boyunca dua ve desteklerine muhtaç olduğum muhterem anne-babama, eşime, kızlarım Ahsen Şeyma ile Afra Sena’ya ve oğlum Ahmet Kemal’e ithaf ediyorum.

Gayret bizden, Tevfik Allah’tandır.

Prof. Dr. Kadir Özköse

Sivas 2011

Giriş

İman yolunun, kulluk şuurunun ve insanlık onurunun yegâne temel taşı ve can damarı olan tövbeyi Sehl b. Abdullah, “*Kötü huyları iyi huylarla değiştirmek*”¹⁰ diye tarif ederken Gazâlî, “*Geçmiş hataların verdiği iç sancısı*” olarak tanımlamaktadır.¹¹

Tövbe; yapılan kötülüğün, işlenen günahın veya kabahatin günah olduğunu bilip onu terk ederek Allah’a dönmek, O’ndan affetmesini ve bağışlamasını dilemek, yaptıklarından pişman olduğunu belirterek yalnız Allah’a yalvarmak demektir.¹² “İhtiyar Çalgıcı ile Hz. Ömer” hikâyesinde özellikle tövbe konusuna yer veren Mevlana, her konuda olduğu gibi, tövbe konusunu da gereğince idrak edebilmek için dikkatlerimizi Kur’an-ı Kerim ve hadis-i şeriflere çeker. Biz de tövbe konusunu öncelikle Kur’ân ve sünnet temelinde ele almaya çalışacağız.

1. Kur’ân-ı Kerim ve Hadislerde Tövbe

Kur’an-ı Kerim’de müminin tövbe etmesinin gereği açıkça beyan edilmiştir: “*Ey iman edenler! Samimi ve kesin bir dönüşle Allah’a tövbe ediniz.*”¹³

¹⁰ Ebu’l-Kasım Abdülkerim el-Kuşeyri, *er-Risaletü l-Kuşeyriyye fi İlmî l-Tasavvuf*, Haz. Ma’ruf Zerrik ve Ali Abdulhamid Baltacı, Daru’l-Hayr, Beyrut 1993, s. 95.

¹¹ Ebû Hâmid Muhammed Gazzâlî, *İhyâu Ulûmid-İ-Din*, Dâru’l-Cil, Beyrut 1992, c. IV, s. 236.

¹² H. Mehmet Soysaldı, “İslam’da Tövbe”, *Tasavvuf Dergisi*, yıl. 2, S. 6, Mayıs 2001, s. 81.

¹³ Tahrim, 66/8.

“*Ey halkım! Haydi Rabbinizden af dileyin, sonra O’na tövbe edin.*”¹⁴

Tövbenin vücûbu, ayet ve hadislerde açık bir şekilde belirtilmiştir. “*Ey mü’minler! Hepiniz Allah’a tövbe ediniz ki felaha eresiniz.*”¹⁵ ayeti umum için bir emirdir. “*Ey iman edenler! Samimi ve kesin bir dönüşle Allah’a tövbe ediniz.*”¹⁶ emri, tövbenin hulûs-i kalp ile yapılmasını tavsiye eder. “*Allah, tövbe ile kendisine dönenleri sever, temizlenenleri de sever.*”¹⁷ ayeti ise nefisini tezkiye edenlerin Allah tarafından sevileceğini ifade etmektedir.

Peygamber (s.a.s.) ise “*Ey insanlar! Allah’a tövbe edin ve O’ndan mağfiret dileyin. Çünkü ben günde yüz kere tövbe ederim.*”, “*Günahından tövbe eden, hiç günah işlememiş kimse gibidir.*”¹⁸ buyurmaktadır.

Tövbe kavramı, Kur’an’da hem kullara hem de Allah’a nispet edilmiştir. Bu mana ile bağlantılı olarak tövbe, kula nispet edildiğinde, arızı olan günah hâlini bırakıp asli olan salah hâline dönmek anlamına gelir. Allah’a nispet edildiği zaman ise tali olan gazap bakışından asli olan rahmet bakışına dönmek anlamına gelir. Bunun için tövbede, hem kulun günahını itiraf edip ondan pişmanlık duyarak bir daha yapmamaya kararlı olması hem de Allah’ın bu müracaatı kabul ederek günahı bağışlaması¹⁹ anlamları vardır.

Allah’ın kesinlikle kabul edeceğini vadettiği tövbe; ancak bilmeyerek kötülük yapıp da sonra çok geçmeden tövbe eden, günahında ısrar etmeyen kimselere aittir. Yoksa fenalıkları

¹⁴ Hûd, 11/52.

¹⁵ Nûr, 24/31.

¹⁶ Tahrim, 66/8.

¹⁷ Bakara, 2/222.

¹⁸ İbn Mâce, Zühhd, 30.

¹⁹ Adil Bebek, “Mağfiret”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, Ankara 2003, c. XXVII, s. 313-314.

yapıp da ölüm gelip çattığında, “Ben şimdi tövbe ettim.” diyenlere ve de kâfir olarak ölenlere tövbe yoktur. Buradan hareketle İslam âlimlerinin çoğu, tövbenin “fevrî” (günaha düşülür düşülmez) yapılmasının vacip olduğu görüşündedir. Binaenaleyh, bir günaha düşüldüğü anda tövbe edilmemesine de ayrıca tövbe etmek gerekir. Bu konuda ölçü şudur: Hayattan ümit kesme ve ölüm anından önce küfürden tövbe edip iman etmek makbuldür. Ama can çıkma anında küfürden tövbe edip iman etme makbul değildir.²⁰ İmandan sonra hayırlı işler yapabilecek bir zaman bulunmalıdır. Fakat fasık (günahkâr) müminin son nefesindeki tövbesi de kabul edilebilir. Çünkü müminlere, “*Allah'ın rahmetinden ümit kesmeyin.*”²¹ buyrulmuştur. Yine Peygamberimiz (s.a.s.), “*Allah, kulunun tövbesini, can boğaza gelmedikçe kabul eder.*”²² buyurmuştur. Ne var ki, o andaki tövbenin kabul edileceği kesin değildir. İslam'da hiç günah işlemeyen insanların oluşturduğu bir toplum beklentisi yoktur.²³

2. Tasavvufi Makamların İlki: Tövbe

Tarikatta müridin şeyhiyle yoldaşlığı, gerçek anlamda ancak tarikata girme konusunda samimi ve kararlı olduğunu ispatladıktan sonra başlar. Müridin bu yolda kararlı olduğu da ancak onun ilk makam olan tövbe makamını aşmasıyla mümkündür. Tövbe makamının manası da sadece “*günahlardan uzak durmak ve geçmiş günahlar için istiğfar etmek*” olmayıp aynı zamanda, daha önce alışlagelmiş hayattan tamamen farklı, yeni bir hayata

²⁰ İdris Şengül, “Yeis Hâlindeki İman”, *İlmi Akademik Araştırma Dergisi Tasavvuf*, yıl, 1, sy. 1, s. 43.

²¹ Zümer, 53.

²² Tirmizî, Deavât, 100; İbn Mâce, Zühd, 30.

²³ Adem Çatak, *Şihâbeddîn Sühreverdî Hayatı Eserleri ve Tasavvuf Anlayışı*, Basılmamış Doktora Tezi, A.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Dan. Prof. Dr. Ethem Cebecioğlu, Ankara 2007, s. 264.

girmeye kesin karar vermektir. Onun için mutasavvıflar, tövbe makamını, “*yeni doğum*”a benzetirler. Zira bu makam, “*dünya uğrunda, dünya için yaşamak*” ile “*Allah uğrunda, Allah için yaşamak*” arasında kesin bir çizgidir.²⁴

Tövbe, tasavvufi vahdet hayatının kapısı olup ruhun selameti için günahın zararlı olduğunun idrakidir. Zira günah, mümini gayesinden, yani Allah’ından ayırır. Allah’la insan arasındaki hicapların kalkmasına vesile olan ilk makam tövbedir.²⁵ Tövbe makamının hakkını verebilmek için dervişin tövbeyi geciktirmemesi ve günahlarda ısrar etmemesi esastır.

Tövbeyi geciktirmemek, tövbenin gereklerindedir. Sehl b. Abdillâh (ö. 283/896)’ın ifadesi ile “*Töve, tehiri (geciktirmeyi) terk etmektir.*”²⁶ Hak yolda sebat etmenin yolu hatalarımızın farkında olmaktır. Günahları alışkanlık hâline getirmemek, yanlışta ısrarcı davranmamaktır. Hatasız kul olmak mümkün değildir, ama hatalar karşısında duyarsızca yaşamak da kulluk şuurundan yoksunluktur.

Ne kadar âbid ve seçkin kul olsa da mümin işlediği günahları unutamaz, tövbesine güvenemez ve umursamaz bir tutum sergileyemez. Bu nedenle Sehl b. Abdillâh, tövbeyi; “*Senin, günahını unutmamandır.*”²⁷ diye tanımlarken, Ruveym b. Ahmed (ö. 330/941) “*Töve; töveden töve etmektir.*” değerlendirmesinde bulunmaktadır. Ebü’l-Hasen el-Büşenci (ö. 347/958), “hatırlandığında günahın tadını duymama”yı tövbe olarak nitelendirmektedir.²⁸

Tövbe ruhi bir hadisedir. Tövbe kulun, kusurunu Hakk’a

²⁴ Ebü’l-Alâ Afîfî, *Tasavvuf İslam’da Manevi Devrim*, ter. H. İbrahim Kaçar-Murat Sülün, Risâle Yayınları, İstanbul 1996, s. 299.

²⁵ Selçuk Eraydın, *Tasavvuf ve Tarikatlar*, M.Ü. İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, İstanbul 1994, s. 156.

²⁶ Kuşeyri, *er-Risâle*, s. 95.

²⁷ Kuşeyri, *age.*, s. 95.

²⁸ Kuşeyri, *age.*, s. 96.

götürmesi, günahlarını itirafla, pişmanlığını beyan edip O'na sığınmasıdır.

Allah Teâlâ'nın rahmet ve mağfiret kapısı her zaman açıktır. Zira bu dergâh, Mevlâna'nın da belirttiği gibi, ümitsizlik dergâhı değildir. Geçmiş günahlarından pişmanlık duyup Allah'a sığınmak isteyen bir kimse, mutlaka huzura kavuşur. Resulullah (s.a.s.), “*Günahından tövbe eden, hiç günah işlememiş gibidir.*”²⁹ buyurmuştur.

Yapılması gereken, işlenen günahlarda ısrar etmemek, Hakk'ın rızasını kazanmanın yollarını aramak ve

“Tövbe ya Rabbi hata râhına gittiklerime

Bilip ettiklerime, bilmeyip ettiklerime”³⁰

diyebilmektir.

Zünnûn-ı Mısri (ö. 245/859)'nin ifadesiyle, “*Günahtan fiilen el çekmediği hâlde af talebinde bulunmak yalancılara tövbesidir.*”³¹ Hulusi Daredevî (ö.1410/1990) ise bir beytinde,

“Ey gönül gel edelim tövbelere isyanımıza

Dahi bel bağlayalım sıdk ile sultanımıza”³²

buyurmaktadır.

3. Hatalardan Arınma Yolları

“*İyilikler, kötülükleri siler.*”³³ ilkesi, Kur'an'ın temel prensibidir. Günahları zehre ve ateşe benzeten mana önderleri, insan

²⁹ İsmâil b. Muhammed el-Aclûni, *Kesfû'l-hafa ve muzilü'l-ilbâs ammâ iştehera mine l-ehâdîsi alâ elsineti'n-nâs*, Beyrut 1988, c. I, s. 351.

³⁰ Eraydın, *Tasavvuf ve Tarikatlar*, s. 156.

³¹ Kuşeyrî, *er-Risâle*, s. 91-97.

³² es-Seyyid Osman Hulusi Ateş, *Divân-ı Hulusi-i Dârendevî*, haz. Mehmet Akkuş, Ali Yılmaz, İstanbul 2006, s. 251.

³³ Hûd, 11/114.

ne kadar kuvvetli olursa olsun kendisini günahların tesirinden kurtaramayacağını, günahların onu yakıp kül edeceğini söylemişlerdir. Bazen ufak bir kıvılcım dahi bir evin, bir mahallenin, bir çarşının yanıp kül olmasına yol açmaktadır. Dolayısıyla kişi, günahın küçüğüne büyüğüne bakmadan, onlardan uzak kalmaya çalışmalıdır.³⁴

Peygamber Efendimiz (s.a.s.), hadis-i şeriflerinde Müslümanların hatalarını silip temizleyen hususları şu şekilde sıralamaktadır:

1. Abdest
2. Tövbe ve istiğfar
3. Namaz
4. Cuma namazı
5. Usulüne uygun olarak yerine getirilmiş Ramazan orucu
6. Kul hakkına tecavüz etmeden helal para ile yapılan hac ibadeti³⁵

7. Hak ihlalleri nedeniyle sahibinden helallik dilenmesi³⁶

Sehl b. Abdillâh et-Tüsterî ve Cüneyd-i Bağdâdî (ö. 297/909)'nin ifadesine göre kişi öncelikle günahına tövbe etmeli, Zünnûn-ı Mısrî'ye göre gafletine tövbe etmeli, Ebû'l-Hüseyin en-Nûrî (ö. 295/907)'ye göre, bütün mâsivaya tövbe etmeli, Abdülkerim el-Kuşeyrî (ö. 465/1073)'ye göre, ibadetlerine güvenmiş olduğunun farkına varıp buna tövbe etmeli, Rûveym'e göre ise bizzât tövbesine tövbe etmelidir.³⁷

Tövbe, zamana, özellikle de geçmişe mahkûm olmadığımızı gösterir.

³⁴ M. Zahid Kotku, *Tasavvufî Ahlak*, Seha Neşriyat, İstanbul 1979, c. V, s. 100.

³⁵ M. Esad Coşan, *Australya Sohbetleri II*, Seha Neş., İstanbul 1993, s. 215-218.

³⁶ Kuşeyrî, *er-Risâle*, s. 91-97.

³⁷ Y. Nuri Öztürk, *Kur'an ve Sünnete Göre Tasavvuf*, İstanbul 1989, s. 176.

Tövbe, noksanları, yanlışları basamak yaparak ileri atılmamızı sağlar.

Tövbe, noksanları tekrar etmemeye karar vermektir.

Tövbe ile geçmişin muhasebesini yapmak en büyük hünerdir.³⁸

Tövbekâr olan müminin tövbe etmesine yol açan değişik faktörler söz konusudur. Örneğin zahiri bir olay, üzerinde Kur'an ayeti yazılı bulunan bir kâğıt parçası, Kur'an kıraati, etkisinde kalınan bir rüya ya da karşılaşılan bir veli, insanların ruhunda tövbe uyandırabilmektedir. İbrahim b. Edhem (ö. 161/777)'in tövbesi ve Bişr-i Hafî (ö. 227/832)'nin velâyet yoluna sirayet etmesi bunun örneklerinden sadece ikisidir.

4. Tövbenin Şartları

Tövbe; eskiye son verme, iyiliğe, istenene sarılma, sebat ve kararlılık şeklinde olmalıdır.³⁹ Tövbe, "rücu" manasına gelir. Yani müminin, kötü huylardan, İslam'ın ruhuna zıt davranışlardan sıyrılmasına, samimiyetle güzel huylara rücu etmesine (dönmesine) tövbe denilmiştir. Zira yalancılara tövbesi dillerinin ucundadır, yani "*Estağfirullah*" sözüdür. Bu gerçeği ifade sadedinde Yahya b. Muâz (ö. 258/871), "*Töveden sonra bir tek kayma, töveden önce yapılan yetmiş kaymadan daha çirkindir!*"⁴⁰ diyerek tövbede sebata dikkat çekmektedir. Buna göre tövbenin şartlarını şu şekilde sıralayabiliriz:

1. O günahı işlediğine pişmanlık duymak
2. Tövbe edilen günahı kesinlikle terk etmek

³⁸ Öztürk, *age.*, s. 176.

³⁹ Öztürk, *Kur'an ve Sünnete Göre Tasavvuf*, s. 184; Soysaldı, "İslam'da Tövbe", *Tasavvuf Dergisi*, yıl. 2, S. 6, Mayıs 2001, s. 83.

⁴⁰ Kuşeyrî, *er-Risâle*, s. 91-97.

3. Kul haklarını sahibine iade etmek ve ondan helallik almak
4. Geçmiş farzları kaza etmek
5. Nefisle mücadeleyle devam etmek ve haram olan şeylerden kaçınmak
6. Yiyecek ve giyeceği helal yoldan temin etmek
7. Kalbi tül-i emelden, haset ve hileden temizlemek⁴¹

Kulun, Mevlâ'sı karşısında, kusurlarını itiraf ederek O'na sığınması, manen temizlenmesine vesile olur. Bir başka tasnife göre, doğru bir tövbenin şartı üçtür:

1. İşlediği aykırılıklardan ötürü pişmanlık duymak
2. İstikamet dışı hâl ve hareketleri terk etmek
3. İşlediği günahın benzerine dönmemeye azmetmek⁴²

Abdülkadir-i Geylânî (ö. 561/1166) ise şu dört hususu tövbenin gerekleri arasında saymaktadır:

1. Allah'ı sevmek
2. Tövbede daim olabilmek için ona dua etmek
3. Geçmiş günahlarından dolayı Allah'ı suçlamamak
4. Allah'ı zikretmek ve onunla olmak⁴³

5. Nasûh Tövbesi

*“Eli boş gidilmez gidilen yere
Rabbim boş gelmedim ben suç getirdim
Dağlar çekemezken o ağır yükü
İki kat sırtımla pek güç getirdim”⁴⁴*

⁴¹ Ahmed Ziyaüddin Gümüşhanevî, *Câmiü'l-Usûl*, Mısır 1319-1328, s. 173.

⁴² Kuşeyrî, *er-Risâle*, s. 91-97.

⁴³ Dilâver Gürer, *Abdülkâdir Geylânî -Hayatı, Eserleri, Görüşleri-*, İnsan Yay., İstanbul 1999, s. 194.

⁴⁴ Eraydın, *Tasavvuf ve Tarikatlar*, s. 156-157.

diyen Tahiru'l-Mevlevî (ö. 1371/1951) bizlerden hâlimizi Rabbimize arzetmemizi istemektedir. Kul olarak Rabbimizden hoşnut olup O'nun rızasını kazanmayı esas telakki etmeliyiz. Hak yolda karar kılmak içinse tövbemizin kalitesine dikkat etmeliyiz.

“*Ey iman edenler! Nasûh bir tövbe ile Allah'a tövbe (rücû) edin ki, o da kötülüklerinizi affetsin ve sizi altlarından ırmaklar akan cennetlere koysun.*”⁴⁵ ayet-i kerimesinde beyan edilen “nasûh” kelimesi; “nush” kökünden mübalağa kipidir. Çok öğüt veren demektir.⁴⁶ Buna göre tövbe, çok öğüt verici olarak nitelendirilmiştir. Yani, sahibine günahı bırakmasını öğütleyen, onu günahattan kurtaran sadık bir tövbe ile tövbe ediniz, Allah'a dönünüz, demektir.⁴⁷ Yine “nasûh” kelimesi, sırf Allah için, kendisine başka şey bulaşıp kirlenmemiş olan anlamındadır ve “nasâha/iyice, sağlamca dikmek” kökünden gelir ki, elbiseyi iyice diken, ipliklidir. Başka bir ifadeyle tövbe, Allah'ın ipine sınımsız sarılmaktır. Tövbe-i nasûh tamamen mücerred tövbedir. Kul onunla mâsiyete meyletmeksizin tâatte müstakim olur. Onda tilki hilesi, tilki kurnazlığı olmaz. Nefs, tövbe-i nasûh sahibine herhangi bir mâsiyet ya da günahı telkin edemez. Kul, günahı nasıl ki, hevâ için safiyetle işlemişse, onun terkinini de Allah için aynı saflık ve samimiyetle yapar. Ta ki ömrü, hüsn-i hatime ile noktalanıncaya kadar.⁴⁸

İmam Muhammed Gazali (ö. 505/1111), nasuh tövbesini tanımlarken şunlara yer vermiştir: “*Nasûh tövbesi yapanlar, tövbe edip ölünceye kadar tövbesinde duranlardır. Bunlar geçmişteki eksikliklerini tamamlar ve bir daha günaha dönmeyi hatırdan bile geçirmezler, zelle ve sürçmeler müstesna. İşte tövbede*

⁴⁵ Tahrir, 66/8.

⁴⁶ Cemaleddin Muhammed b. Mükerrrem İbn Manzur, *Lisânü l-Arab*, Beyrut 1990, c. II, s. 617.

⁴⁷ Soysaldı, “İslam'da Tövbe”, *Tasavvuf Dergisi*, yıl. 2, S. 6, Mayıs 2001, s. 83.

⁴⁸ Gürer, *Abdülkâdir Geylânî*, s. 197.

istikamet budur. Günahları sevaplarla değiştirilip hayırlarda müsabaka edenler (yarışanlar) bu tür tövbe sahipleridir.”⁴⁹

Özetle nasûh tövbesi; günahı hemen terk etmek, geçmişte işlediği günahlara pişman olmak, gelecekte günah işlememeye karar vermek ve üzerinde bulunan bir hakkı sahibine ödemek demektir.⁵⁰

6. Tövbe Allah'ın Bir Lütfudur

Evliya ve ariflere göre tövbe önce Allah'tan gelir, önce Allah, kuluna yönelir, yaklaşır ve onu kendine çağırır, “*Dön bana!*” der. Kulda tövbe etme ve mağfiret dileme arzusunu yaratır, ona tövbe etmesini nasip eder, onu tövbeye özendirir ve heveslendirir. Kul, ancak Allah'tan bu ilhamı, teşviki, nasibi, izni ve mesajı aldıktan sonra o çağrıya uyarak dönüş yapar; yani tövbe eder. Ebu Hafs Nişâbüri (ö. ?), “*Kulun töbede bir rolü yoktur, çünkü tövbe Allah'adır.*”⁵¹ diyor.

7. Tövbenin Evreleri

Tasavvuf önderleri tövbenin şu sekiz evresinden bahsederler:

1. Zecr: Tövbenin başlangıcında zecr ve teyakkuz hâlleri bulunur. “Men etme hâli” olarak tanımlanan zecr, kişiyi işlediği fiilden alkoymadır. Bu, kalpte meydana gelen bir heyecandır. Bu heyecanı ancak gafletten uyanmak ve yakaza hâli ile intibah teskin edebilir. Kişi yaptığının hata olduğunu, kalbinin heyecanından anlar ve bundan rahatsız olur. Nevvâs İbn Sem'an'ın (r.a.) naklettiği şu hadis-i şerif bu duruma işaret etmektedir: “*Rasûlullah'a (s.a.s.) iyilik/birr ve günah hakkında sordum.*

⁴⁹ Gazzâlî, *İhyâu Ulûmid-ü-Din*, c. IV, s. 287.

⁵⁰ İbn Manzur, *Lisanu'l-Arab*, c. II, s. 617.

⁵¹ Süleyman Uludağ, *İnsan ve Tasavvuf*, Mavi Yayıncılık, İstanbul 2001, s. 108.

*Bana şu cevabı verdi: 'İyilik/birr, güzel ahlaktır. Günah da içini rahatsız eden ve başkasının muttali olmasından korktuğun şeydir.'*⁵² Kulda tövbe hâlinin başlaması, onu önce işlediği fiilden men etmekle olur. Bazı sufilere göre men etme hâli/zecr, kalpte meydana gelen bir heyecandır. Yakaza hâline eren kişi, doğru ile yanlışın apaçık görmeye başlar. Bazı sufilere göre ise zecr ve men kişiye maksadın yanlış tarafını gösteren, kalpte bulunan bir nurdur.⁵³ Kulda zecr ve men'in hâl olarak bulunması tövbenin anahtarı ve başlangıcıdır.⁵⁴

Tövbenin başlangıcında zuhur eden zecr hâlinin ortaya çıkışı üç şekilde olur:

- a. İlim yoluyla men
- b. Akıl yoluyla men
- c. İman yoluyla men⁵⁵

Kişi yaptığı işin kötü ve yanlış olduğunu ya ilmi ile bilir (bu bilgi, onu bu davranıştan alıkoyacak bir nuru kalbinde meydana getirir) ya aklıyla, yaptığıının yanlış ve kötü olduğunu idrak eder ya da imanının nuruyla bu işin kötü ve kaçınılması gereken bir iş olduğunu kavrar ve bu işten uzaklaşma arzusu onun içine doğar. Ebû Muhammed Sehl, kendisine yöneltilen, "*Tövbe edip terk ettiği bir şeyi bilahare hatırlayan, onu kalbinde hisseden, bunu görerek ve duyarak ayrı bir zevk alan insanın durumu nedir?*" şeklindeki soruya şu cevabı vermiştir: "*Beşerî zaa flardan zevk almak, insan olmanın bir gereği ve onun tabiatında mutlaka bulunması lazım gelen bir şeydir. Kulun halâvetten kurtulmasının tek çaresi, kalbini Mevlâsı'na arz etmesi, bu zevki kalbiyle*

⁵² Müslim, Birr, 15; Tirmizi, Zühd, 52.

⁵³ Ebû Hafs Şihâbüddin Ömer es-Sühreverdî, *Tasavvufun Esasları -Avarifu'l-Maarif Tercemesi-*, haz. H.Kâmil Yılmaz-İrfan Gündüz, Vefa Yayıncılık İslam Mecmuasının Hediyesi, İstanbul 1990, s. 589.

⁵⁴ Sühreverdî, *age.*, s. 589.

⁵⁵ Sühreverdî, *age.*, s. 589.

*reddederek ve kabul etmeyerek şikâyetini Cenâb-ı Hakk'a iletmesi, nefsinin bu zevki hor görmeye zorlaması ve bundan ayırlmamasıdır. Kendisine bu zevki unutturması ve onun yerine kendi zikri ve taati ile meşgul edecek başka bir şey vermesi için dua etmesidir. Gönlüne doğan kötülükten zevk almayı, hor ve hakir görmekten bir an bile gafil olan kişinin selamette olamayacağından ve bu zevkin kalbine işlemesinden korkarım. Bu zevki hissetmekle beraber, kalbini bundan alkoymaya çalışır ve kederlenirse, bu durum ona fazla zarar vermez.”*⁵⁶

Sehl'in söylediği bu söz, sağlam bir şekilde tövbe etmek isteyen samimi her mürid için yeterli ve gerekli bir husustur. Batınından mezkûr halâveti tamamıyla yok ettiği için bu durum, hâli kuvvetli olan arife çok kolay gelir. Arif için bu zevkten kurtulmanın yolları çok çeşitlidir. Yalnızca yakın ve saf bir müşahede ile gönlüne Allah sevgisini dolduran kimsenin kalbinde başka hangi zevkler kalabilir? Hevâ ve hevese karşı duyulan zevk, Cenâb-ı Hakk'a karşı hissedilen sevginin yokluğundan ve ya azlığından kaynaklanır.⁵⁷

Tövbe eden bir kul, zecr hâline gidip gelmeye devam eder ki bu hâl, onu gerçek tövbeye götüren İlahî bir mevhibedir. Tövbe ve zecr hâli yerleşip makam oluncaya ve nefsanî duygularını tamamen imha edinceye kadar kul, kendisini nefsin, hevâ ve hevesinin tesirinden kurtaramaz.⁵⁸ Zecr hâlinin kişinin kalbine yerleşmesi sonucu, kişi tövbe makamına ulaşır. Ancak bu makama ulaşıncaya nefsinin meyil ve arzularından kurtulmuş, hevâ ve heves hastalıklarını tedavi etmiş olur.

2. İntibah/Uyanış: Gönül gözünün, gayb nuruyla açılma devresidir. İç muhasebeyi başlatır. İnsanın iç dünyasında bulunan, kötülükten men edici duygu yani zecr hâli Cenâb-ı

⁵⁶ Sühreverdî, *Tasavvufun Esasları*, s. 606.

⁵⁷ Sühreverdî, *age.*, s. 606.

⁵⁸ Sühreverdî, *age.*, s. 589.

Hakk'ın, kişinin batınına bahşettiği bir hâldir. Bu hâlin tövbe eden bir kulda mutlaka bulunması gerekir. Kul böyle bir men edilme hâlinden sonra, "intibah" hâlini hissetmeye başlar.⁵⁹ Zecr hâlini kalbe ilk doğan tavârik cinsinden kabul eden bazı sufiler, bu hâle sarılmanın kişiyi intibaha ulaştıracağını söylemişler ve bunu şu şekilde dile getirmişlerdir: "*İçinde ansızın doğan hâllere (tavârik) sarılan kişi intibaha erer ve gaflet uykusundan kurtulur.*"⁶⁰ Bâyezid-i Bistâmî (ö. 261/874) intibahın alâmetlerini şu şekilde beyan etmektedir: "*İntibahın alâmeti beştir:*

a. *Kul nefsinin hatırladığı zaman boyun büküp muhtaçlığını idrak eder.*

b. *Günahını hatırladığında tövbe ve istiğfar eder.*

c. *Dünyayı hatırladığında ibret alır.*

d. *Ahireti hatırladığında sevinir.*

e. *Cenâb-ı Hakk'ı hatırladığında ürperir ve tüyleri diken diken olur.*"⁶¹

Kişinin kalbinde doğan, onu günaha girmekten engelleyen ve yaptığıнын hata olduğu ikazını yapan bu hâllerin tamamı, Allah Teâlâ'dan bir mevhibedir.

3. Yakaza/Ürperti: Ebû Hafs Ömer es-Sühreverdî (ö. 632/1234), yakaza hâli tam olan kişinin tövbe makamına yükseltileceğinden bahseder.⁶² Sühreverdî, yakazayı "*Hakk'tan korkan kimselerin kalbine Allah tarafından ihsan edilen ve onları tövbe etmeye yönlendiren ilahî bir ikaz.*" şeklinde tanımlar ve sözlerinin devamında şu tespitte bulunur: "*İntibah, kişiyi hayra götüren hâllerin başında gelir. Kul gaflet uykusundan intibah ile uyandığı zaman, bu intibah onu yakaza hâline ulaştırır.*

⁵⁹ Sühreverdî, *age.*, s. 594.

⁶⁰ Sühreverdî, *Tasavvufun Esasları*, s. 594.

⁶¹ Sühreverdî, *age.*, s. 594.

⁶² Sühreverdî, *age.*, s. 594.

Yakazaya erdiği zaman, bu teyakkuz, sahibinin doğru yolu istemesini sağlar. Hakk'tan başka bir yolda olduğunu bilip de doğru yola gitmeyi istediği zaman tövbe kapısına döner. İntibah hâli, teyakkuz hâlinin gelmesini sağlar. Hâllerin en üstün ve en faziletlisi, teyakkuz ve ibret alma hâlidir. Teyakkuz, kurtuluş yolu ve çıkış kapısını gördükten sonra, oraya gidecek yolu apaçık ortaya koymaktır. Teyakkuzu sağlam olan kişi, tövbe yolunun başında bulunur.”⁶³

Görüldüğü üzere yakaza hâli, tövbenin başlangıcında zecr ve intibah hâllerinden sonra meydana gelen üçüncü bir hâldir ve bu hâl de yine mevhîbe-i İlahîdir. Bu hâlden sonra kişi tövbeye yönelir. Bu üç hâl tövbeden önce ve tövbenin başlangıç aşamasında meydana gelen hâllerdir.⁶⁴ Zecri tam olanın intibahı tam, intibahı tam olanın yakazası tam, teyakkuzu tam olanın ise tövbesi tam olmaktadır.⁶⁵ Böylece kalb kapısı çalınır, ruh, gaflet kâbusundan sıyrılmaya başlar.

4. Nedm/Nedamet: Nedm, ilahî olana yönelik demektir. Kişi yaptıklarına pişmanlık duymak suretiyle geçmişle hesaplaşmaya karar verir. Kötülükler kendisini rahatsız etmeye başlar. Yanlışta tahammülü kalmaz. Hatalarının acısını yüreğinde hisseder.

5. Tövbe: Nefse uymaktan vazgeçmektir. Allah'ın azabından korkup günahları ve kötülükleri terk etmektir.⁶⁶ Tövbe müminlerin sıfatıdır. Nitekim Cenab-ı Hak şöyle buyurur: “*Ey müminler! Hepiniz Allah'a tövbe edin ki, dünya ve ahiret saadetine kavuşasınız.*”⁶⁷

6. İnâbe/Yöneliş: Benliğin Hakk'tan gelen ilham ve çağrıya uymaya başlamasıdır. Sevap kazanıp cennete girme ümidi ve

⁶³ Sühreverdî, *age.*, s. 594.

⁶⁴ Sühreverdî, *Tasavvufun Esasları*, s. 594.

⁶⁵ Çatak, *Şihâbeddin Sühreverdî*, s. 278.

⁶⁶ Uludağ, *İnsan ve Tasavvuf*, s. 109.

⁶⁷ Nur, 24/31.

beklentisiyle günahlardan dönüp ibadetlere ve iyi işlere yönelmektir.⁶⁸ İnâbe, velilerin ve mukarreblerin sıfatıdır. Cenab-ı Hak, “... *ve hâlis bir kalb ile gelen kimseler için...*”⁶⁹ buyurmaktadır.

Ahmed İbn Ata el-Edemî (ö. 309/921), “*Többe; inâbet tövbesi ile icâbet tövbesi olmak üzere iki kısımdır. İnâbet tövbesi, kulun ceza korkusundan tövbe etmesidir. İcâbet tövbesi, (Allah’ın) kereminden utanmaktan ötürü tövbe etmesidir.*”⁷⁰ değerlendirmesinde bulunmaktadır.

“İnâbe” kelimesi sözlükte; dönmek, rücu etmek, bir hususta birini diğerinin yerine geçirmek, sık sık gidip gelmek, pişman olmak, tövbe etmek, nedamet duymak, Allah’a pişmanlık ve hâlis amel ile dönmek gibi anlamlara gelmektedir.⁷¹

Tasavvufi bir terim olarak ise günahlarından pişman olan kulun Allah’tan yine Allah’a dönmesi ve nefsin sırran salaha kavuşması şeklinde ifade edilmektedir.⁷² İnâbe ile tövbe birbirine yakın iki kavram olmakla beraber, mutasavvıflar ikisi arasında fark olduğuna dikkat çekmişlerdir. Tövbe, görünür günahlardan, inâbe ise insanın içindeki kusurlardan vazgeçip Allah’a dönmesidir.⁷³ İnâbe, tövbenin ileri ve daha mükemmel bir derecesidir. İnâbe, her türlü maddi ve manevî engellerden yüz çevirip Allah’a yönelmektir. İnâbe edene de “münîb” denmektedir.⁷⁴

⁶⁸ Uludağ, *age.*, s. 109.

⁶⁹ Kâf, 50/33.

⁷⁰ Kuşeyrî, *er-Risâle*, s. 91-97.

⁷¹ İsfehânî, *Müfredât*, s. 827; İbn Manzûr, *Lisânu l-Arab*, c. I, s. 774-5; Seyyid Şerîf Cürçânî, *Kitâbu l-ta’rifât*, tah. Abdülmünim el-Hıfînî, Kâhire 1991, s. 25; Âsım Efendi, *Kâmus*, c. I, s. 516-517; Abdü’l-Münim el-Hıfînî, *Mevsûatü l-Süfîyye*, Mektebetü Medbûlî, 1. Baskı, Kahire 2003, s. 654.

⁷² Abdülhâlim Mahmud, *Muhasibi, Hayatı, Eserleri ve Fikirleri*, ter. M. Beşir Er-yarsoy, İnsan Yay., İstanbul 2005, s. 185.

⁷³ Hatice Arpağuş Kelpetin, “Mücrim”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, İstanbul 2006, c.XXXI, s. 445.

⁷⁴ Kuşeyrî, *er-Risâle*, s. 94.

İnâbe tövbesi ile Hakk'a dönen kul,⁷⁵ kalbini şüphe karanlıklarından söküp çıkarır,⁷⁶ her şeyi bırakıp her şeyin sahibine yönelir,⁷⁷ gafletten zikre, vahşetten ünse döner,⁷⁸ duaya yönelir. Mâsiyetleri bırakıp ihlâsa sarılır ve Allah'a kul olmanın zevkine varır.⁷⁹ Dolayısıyla inâbede esas olan, kulun lüzumsuz ve mahzurlu her şeyden yüz çevirip içtenlikle Allah'a yönelmesi ve O'nda karar kılmasıdır.

Tefsirlerde, “*münîb kalp*”, her şeyden yüz çevirip bütün varlığıyla Allah'a teslim olan⁸⁰ ve her fırsatta O'na yönelen, samimi, şirkten arınmış, selim bir kalp diye açıklanırken, “*münîb kul*” da İlahî sanatın eşsiz güzelliklerini tefekkürle gönlünü Hakk'a veren ve Allah korkusundan âdeta titreyerek, büyük bir alçak gönüllülükle her an O'na yönelen kimse diye tarif edilmiştir.

Kur'an'da inâbe, iki çeşittir: Birisi, bütün yaratılmışların İlahî rubûbiyete yönelip boyun eğmesidir ki bu nevi inâbede mümin, kâfir, salih ve facir müsavidir. Başı daralan herkes o anda böyle bir inâbede bulunur.

İnâbenin ikinci türü ise Allah muhabbetini, O'na boyun eğmeyi ve yalnız O'na yönelip kalben O'nun dışında her şeyden yüz çevirmeyi gerektiren çeşididir ki bu, Hak dostlarının inâbesidir.

İnâbenin ihtiva ettiği anlamlar içerisinde “*acele davranmak*”, “*dönüş ve ileri atılış*”, “*öne geçiş*” gibi manalar da vardır. Bu itibarla, “*Allah'a münîb olan*” demek, O'nun rızasını elde etmek için âdeta koşan, her an O'na dönen ve Allah sevgisinde kendini önde tutmaya çalışan kimse demektir.

⁷⁵ İsfehâni, *Müfredât*, s. 508.

⁷⁶ Cürcânî, *Ta'rifât*, s. 37.

⁷⁷ Kâşânî, *Mu'cem*, s. 195; Cürcânî, *a.g.e.*, s. 37.

⁷⁸ Cürcânî, *age.*, s. 37.

⁷⁹ Âsım Efendi, *Kâmus*, c. I, s. 516- 517.

⁸⁰ İsmail Hakkı Bursevî, *Tefsirü Ruhi'l-Beyân*, Beyrut ts., c. IX, s. 132.

7. İkbâl: İhsan, ikram ve lütuf şeklinde Allah'tan kula, tam bir boynu büküklük ve zikir şeklinde de kuldân Allah'a olan alâkadır.⁸¹ Artık kul, ikbâl durumunda tövbesini kemale erdirmiş ve Rabbi ile ünsiyet kazanmıştır.

8. Evbe: Günahları ve kötü işleri terk etmek ve yine sırf Allah emretti diye ibadetleri ve iyi işleri yapmaya yönelmektir.⁸² “Evbe” kelimesi, lügatte “süratli hareket etmek” ve “geri dönmek” manasında kullanılır. Bulut ve rüzgâr anlamına da gelir.⁸³ Râğıb el-İsfehânî, “evbe” kelimesinin irade sahibi canlılar için kullanılabileceğini söyler.⁸⁴ Evbe, Kur'an'da çeşitli kullanımları ile on yedi yerde geçer. Hepsinde de rücu etmek anlamı vardır. “günahlardan tövbe edip Hakk'a dönen” anlamına gelen “evvâb” kelimesi de “evbe” kökünden türetilmiştir.

Tövbe, günahı bırakıp af talebine sarılmaktır. İnâbe, gönlü Hakk'a çevirmek ve bunu sürdürme azminde olmaktır. Evbe ise hiçbir şekilde Allah'tan yüz çevirmemek ve âdeta gönlü O'na bağlamaktır.

Bu anlamda, tövbede günaha tekrar düşme endişesi varken, inâbede gaflete duçar olmama hassasiyeti, evbede ise bir an bile Allah'ı hatırdan çıkarmama ve O'ndan başkasına meyletmeme titizliği vardır diyebiliriz.⁸⁵

Evbe, peygamberlerin sıfatıdır. Allah (c.c.) şöyle buyurur: “*O ne güzel kuldu! Gerçekten o tamamen Allah'a yönelmişti.*”⁸⁶ Buradan hareketle Ebü'l-Hüseyin en-Nûrî (ö. 295/907) de tövbe, Allah'tan başka her varlıktan tövbe etmek olarak tanımlar.

⁸¹ Öztürk, *Kur'an ve Sünnete Göre Tasavvuf*, s.181.

⁸² Uludağ, *İnsan ve Tasavvuf*, s. 109.

⁸³ İsfehânî, *Müfredât*, s. 97; İbn-i Manzûr, *Lisan*, c. I, s. 217-20, Âsım Efendi, *Kamus*, c. I, s. 140.

⁸⁴ İsfehânî, *Müfredât*, s. 97.

⁸⁵ Çatak, *Şihâbeddin Sühreverdî*, s. 267.

⁸⁶ Sad, 38/44.

Her şey ve her fenalık ve kötülük için tövbe etmek mümkündür. Kötü ahlaklı insanın tövbe etmesi mümkün değildir. Zira bir günahtan tövbe ettiği zaman mutlaka ondan daha şerlisini işler. Allah katında kötü ahlaktan ve fena huydan daha büyük bir günahın olmadığı da ayrıca beyan olunmuştur.⁸⁷

Tövbenin kademeleri tasavvufta üç kısımda belirtilir: Tövbe/dönmek, inâbe/yönelmek ve evbe/gitmek. Ebû Alî ed-Dekkâk (ö. 405/1014)'a göre tövbenin başlangıcı, tövbe etmek (dönmek, rücû etmek) ortası, inâbe ve sonu evbedir. Cezadan korkarak tövbe eden kişi, sahib-i tövbedir. Bir kişi sevap umup cezadan da korkarak tövbe ederse, o da sâhib-i inâbedir. Fakat sevap ve cezayı bir yana bırakarak, sadece emri yerine getirmiş olmak için tövbe eden kişi ise, sahib-i evbedir.

Tövbe müminlerin sıfatı, inâbe evliyanın sıfatı, evbe ise resul ve nebilerin sıfatıdır. Bu üç kavramı şu şekilde de açıklamak mümkündür: Tâib (tövbe eden kişi) günahtan dönmüş, münîb günahlardan arınmış, evvâb ise günahla alâkasını kesmiş kişi demektir.⁸⁸

Hucvîrî (ö. 465/1072)'ye ait şu tanımlamayı vererek tövbe konusunu özetleyebiliriz: “Tövbe, kebâirden (büyük günahlardan) tâata dönüş; inâbe, segâirden (küçük günahlardan) mahabete dönüş, evbe ise nefsten Allah'a dönüşür.”⁸⁹

⁸⁷ Kotku, *Tasavvufî Ahlak*, c. I, s. 68.

⁸⁸ Gürer, *Abdülkâdir Geylânî*, s. 197.

⁸⁹ Ali b. Osman Hucvîrî, *Keşfü'l-Mahcûb (Hakikat Bilgisi)*, haz. Süleyman Ulu-
dağ, İstanbul 1996, II. Baskı, Dergâh Yayınları, s. 430.

B İ R İ N C İ B Ö L Ü M

Nebevî Nağmelerin Diriltiş Öyküsü

Nebevî Nağmelerin Diriltiş Öyküsü

Tövbe gerçeğini ifade ettikten sonra sözü Mevlana Celaleddin-i Rûmî'ye bırakıyoruz. O bu gerçeği, özellikle “Hz. Ömer Zamanında İhtiyar Bir Çalgıcının Aç Kaldığı Bir Gün Mezarlığa Gidip Allah İçin Çengi Çalması Hikâyesi”nde terennüm etmektedir. Önce ihtiyar çenginin mest eden sesine dikkat çekilir.

1. İhtiyar Çalgıcının Mest Eden Seda ve Musikisi

1913. *Bilmem işittin mi? Hz. Ömer (r.a.) zamanında, pek güzel, pek latif çeng çalan bir çalgıcı vardı.*
1914. *Bülbül, onun çenginin sesini duyunca kendinden geçti. O güzel sesi dinleyenlerin neşeleri yüz kat arttı.*
1915. *Meclis ve toplulukları onun nefesi süslerdi. Sesi ve çalgısından kıyametler kopardı.*
1916. *Sesi, İsrâfil (a.s.) gibi mucizeler gösterirdi. Ölülerin ruhlarını, bedenlerine geri gönderir ve onları diriltirdi.*
1917. *Veya İsrâfil'e yardımcı idi. Onu işiten fil bile kanatlandı.*

Çeng aleti, kanun gibi fakat onun gibi yatık değil, dikine tutularak çalınan bir sazın adıdır. Çalana çengi veya çengzen denilir. Cahiliye döneminde Mekke ve Medine'de bu enstrümanı kullananlar vardı. Bilhassa Medine halkı musikiye oldukça düşküdü. Asr-ı saadet ve tabiin döneminde Nadir b. Haris, Hakem b. Ebi'l-Âs, Hureys b. Amr, Ebû Amr b. Hureys, Kaysü'l-Fihri,

Mamer b. Osman ve İbn Sîrîn'in babası Sîrîn gibi bazı şahsiyetlerin ud çalıp şarkı söyledikleri bilinmektedir. Cafer b. Ebî Talib'in oğlu Abdullah'ın (r.a.) ud dinlemeye son derece meraklı olduğu söylenmektedir.

İşte o zamanlarda saz çalanlardan adı belirtilmeyen bir çengi, Hz. Ömer (r.a.) zamanında ihtiyarlamış, şarkısı dinlenilmez hâl gelmiş, onu dinlemeye kimse rağbet etmez olmuştur. Böyle günlerden birinde mezarlığa giden çengi, orada sazını çalmaya başlamıştır.⁹⁰ İsrâfil (a.s.) sûra ikinci kez üfleyince bütün ölüler dirilecek ve kabirlerinden kalkacaklardır. İsrâfil'in (a.s.), ölüleri diriltmesi gibi, bu çengi de adeta ölmüş kalplere yeniden hayat veriyordu. Onun sesi, dinleyenlerin şevkini yüzlerce defa artırırdu. Seven sevilen herkes, onun terennümlerini duyunca birbirini hatırlar, birbirini özler, mustaripler ve hicran içindekiler bu sesle birlikte âh edip ağlaşırlardı. Sesi bülbülü kendinden geçirecek kadar güzeldi. O çalgıcının güzel sesinden bülbüller bile etkilenir, inlemeye başlar, âşıklar ağlar, figan ederlerdi. O güzel sesli söylemeye başladı mı, hangi toplulukta bulunursa o cemiyet tat, güzellik ve keyif alırdı. Dinleyenlerin iradesi dışında ah edip vah çekmelerinden, hesaba gelmez yakıcı ağıtlarından zahirî ve batını kıyamete benzeyen bir hâl ortaya çıkardı. O kadar güzel sesteki, onu duyan canlar, filler gibi iri ve ağır cüsseli de olsalar, en hafif kuşlar gibi semaya kanatlandıklarını hissederlerdi. Onun şarkısını dinleyince kanatlanmış gibi cûş u hurûşa gelirlerdi. Bu özelliği ile o ihtiyar çengi, sanki İsrâfil'in (a.s.), yardımcısı gibiydi. Ölmüş bedenlere can getirir, gönüllerde unutulmuş dertleri tazelerdi. Beden mezarında ölü ve hissiz kalmış kalpleri çalgıcın o güzel sesi diriltirdi. His ve haz getirir, taze hayat verirdi.⁹¹

⁹⁰ Tâhiru'l-Mevlevî, *Şerh-i Mesnevî*, c. IV, s. 953.

⁹¹ Tâhiru'l-Mevlevî, *Şerh-i Mesnevî*, c. IV, s. 955; Abidin Paşa, *Mesnevî Şerhi*, c. II, s. 18; Rifai, *Şerhli Mesnevî-i Şerif*, s. 272.

İsrafil'in (a.s.) sûru nasıl ölüleri diriltmekte ise peygamberlerin derunundaki nağmeler de insanlığı diriltmektedir. Peygamberlerin nağmelerini işitenler kendilerinden geçmekte ve mest olmaktadır. Nebevî nağmeler insan ruhunu sükûna erdiren ve ruhun özlem duyduğu neşe kaynaklarıdır. Bu gerçeği, takip eden beyitlerde Mevlâna şu şekilde dile getirir:

1918. *İsrafil (a.s.), günün birinde, ilahî emre uyarak sûrunu üfleyecek, yüzlerce senelerden beri çürümüş cesetlere can verecektir.*

1919. *Peygamberlerin de gönüllerinde öyle diriltici nağmeler vardır ki, o nağmeler, Hakk'ı arayanlara değer biçilmez bir hayat başlıklar.*

1920. *O nağmeleri, duygu kulağı duymaz. Çünkü bu görünen duygu kulağımız günahlarla kirlenmiştir.*

Mevlâna, çoğunlukla ruh yerine can tabirini kullanır. Örneğin kıyamet günü bedene iade edilecek ruh için, can kavramını kullanmaktadır. Bu kullanım, Mevlâna'nın iki kavramı birbirinin yerine kullandığını göstermektedir. Bu kullanımda "can" kelimesinin Farsça olmasının da etkisi vardır.

Beyitlerde peygamberlerin içlerindeki sır ile nağme arasında bağ kurulmaktadır. İsrafil'in (a.s.) sûrundan ölülerin dirilmesi gibi, peygamberlerin derunundaki nağmelerden de bu nağmeye kulak verenlerin dirileceği belirtilmektedir. Peygamberlerin derunundaki bu manevi nağmeler, ilahî marifet ve hakikatlerdir. İlahî marifetin sevdalıları, onlardan ifade edilemeyecek derecede haz alıp faydalanırlar. Zira peygamberler, kendilerine inanan, kendilerini seven ve anlayanlar için ebedi hayat bahşedenlerdir. Onların etkisi geçici değildir, ebedidir. İsteyenler için değerli bir ölümsüzlük kaynağı ve bir manevi feyizdir. Bu gerçeğin örneği Davut Peygamber'dir (a.s.). O, ilahilerini söylerken, mizmar adlı sazını öyle hararetle çalmıştır ki, bugün hâlâ onun Dâvûdî sesi insanlığın ruhunda ve kulağında en ilahî seda hatırasıyla yaşar.

Ancak peygamberlerin gönüllerinden kopan bu sesler; ister Davut'un (a.s.) sesi gibi asırlardır uzaklardan duyulsun, ister İsa'nın (a.s.) nefesi gibi ölülere can versin, aslında maddi olmaktan çok manevi nağmelerdir. Maddi bir organın ise manevî bir sesi işitmesi mümkün değildir. Zira işlenen günah ve kötülüklerle insan organlarının maddiyatı artarken maneviyatı eksilir. Peygamberlerin seslerini ve ruhani nefeslerini bulmak için güzel ahlak, gayret, çaba ve çalışmak lazımdır. Yoksa zulmeden, haddi aşan, günah işlemekten geri kalmayan sıradan bir kişinin temizliğini kaybetmiş kulağıyla o yüce, o pak sesleri dinleyebilmesi mümkün değildir. Dolayısıyla ancak gönül kulakları bu nağmeleri duymaya elverişlidir. Aslında cihan hep bu ilahilerle, İsrail'in (a.s.) sûru, İsa'nın (a.s.) nefesi ve Davut'un (a.s.) sesi gibi cana can katan böyle seslerle baştan sona doludur.⁹²

2. Benlik Değişimi

Peygamberlerin derunundaki nağmeleri insan, kirlenen his kulağı ile duyamaz. Bu nağme, cinlerin nağmesinden bile gizlidir. İnsandaki bu gönül nağmesi, sonsuzun insandaki tecellisidir. Kesret âleminde mahpus olan insan ve cinler böylesi ulvi nağmelere erişemezler. Bu nağmeleri işitebilen insanlar, cehalet zindanından kurtularak sonsuzlaşacaklardır. Bu gerçeğin Mevlâna diliyle ifadesi şu şekildedir:

1921. *İnsanlar perilerin nağmelerini duyamazlar. Çünkü insanlar, perilerin sırlarına yabancıdırlar.*

1922. *Gerçi, perilerin nağmesi de bu âlemdendir. Fakat gönül nağmesi her iki âlemde de üstündür. Gönül nağmesi ötelere gelmektedir.*

⁹² Abidin Paşa, *Mesnevi Şerhi*, c. II, s. 19; Rifai, *Şerhli Mesnevi-i Şerif*, s. 273.

1923. *Çünkü peri de insanoğlu da mahpustur. Her ikisi de bu bilgisizlik zindanında hapsedilmiştir.*

1924. *Bu, insanlara ve cinlere Hakk'ın nidasıdır. O, Ey insanlar ve cinler! Göklerle yerin kenarından çıkıp kaçabilirsiniz haydi kaçın.' dedi.*

Mevlâna bu beyitlerde aslında sorulması muhtemel şu soruya cevap vermektedir: Peygamberler de bizler gibi bedenleri ile şehâdet âleminde yaşadıkları hâlde nasıl olur da onların nağmelerini işitemeyiz?

Mevlâna, cevap olarak der ki: “İnsanlar, şehadet âleminin varlıklarından ve ateşten yaratılmış olan cinlerin nağmelerini de işitememektedirler. Çünkü cinlerin esrarına yabancıdırlar ve onların cinsinden değillerdir. İnsanların bedeni kesif, cinlerin bedeni latiftir. Kesif kesifi, latif latifi idrak eder. Gönül nağmesi ise latif olan cinlerin nağmelerinden daha latiftir. İnsan ve cinlerin nağmelerinden daha yücedir. Zira cins, ancak kendi cinsini idrak eder. İşte insan, içerisinde yaşadığı kesafet âlemi içerisinde mahpustur. Ancak içerisinde yaşadığı bu kesafet âlemine vakıftır. Letafet âleminde ise cahildir. İşte bu cehaletleri nedeniyle kimi insanlar, letafet âleminde olan cinlerin varlığını ve onların ötesindeki melekût âleminin ehlini inkâr eder. Cin taifesi de aynı şekilde kendi âlemlerinde mahpusturlar. Kendi varlıklarının ötesinde yer alan letafet âlemini bilemezler.”⁹³

İnsanla cinlerin varlık boyutunu diğer varlık boyutlarına göre zindan olarak niteleyen Mevlâna bunu anlatmak için Rahman suresinin şu âyet-i kerimesini iktibas etmektedir:

يا معشر الجن والانس ان استطعتم ان تنفذوا من اقطار السموات والارض فانفذوا
لاتنفذون الا بسلطان
“*Ey cin ve insan topluluğu! Göklerin ve yerin çevrelerinden gelip gitmeye (bizden kaçmaya) gücünüz yeterse*

⁹³ Konuk, *Mesnevî-i Şerif Şerhi*, c. II, s. 15.

haydi kaçıp gidin! Ama O'nun bir kudreti/yetkisi olmadıkça geçemezsiniz.”⁹⁴

Ayet-i kerimede de belirtildiği üzere kesafet âleminde olan yeryüzü ve gökyüzünden dışarıya, yani letafet âlemine çıkılamayacağı ve çıkmak için mutlaka o letafet mertebesini elde etmek gerektiği vurgulanmaktadır.

Demek ki vücut zindanında mahpus kalmış insanlar gibi, dünya emelleriyle meşgul cinler ve periler topluluğu da büyük hakikatin cahilidir. Onlar da peygamberlerle Allah (c.c.) velilerinin ruhlarının dolaştığı semalardan ve bu semalardaki ilimlerden habersizdir. Ancak kalbini bütün kötülüklerden temizlemiş olanlar, kendilerini bağlayan zincirlerden kurtulmuş, iki dünyada da hür, mesut ve bahtiyar olurlar.

Evlîyanın derunundaki nağmelerin ilk notası, insana varmış gibi görünen varlık boyutunu, yani kendi varlığını kırmaktır. Varmış gibi görünen nefis yokluğundan kurtulmaktır. Yapılması gereken, benlik değişimini gerçekleştirmektir:

1925. *Velilerin gönüllerindeki ilahî sesler, nağmeler önce der ki: 'Ey yokluk âleminin cüz'leri.*

1926. *Kendinize gelin, şu nefis yokluğundan baş çıkarın; şu hayali, şu vehmi bir yana atın.*

1927. *Ey bu fani âlemde, ey bu oluş ve bozulmuş dünyasın- da tamamıyla çürümüş gitmiş olanlar, sizin ölümsüz olan canlarınıza ne oldu? Onlar, ne kemale geldi ne erişti ne uyandı ne de doğdu!*

1928. *Eğer velilerin gönül nağmelerinden birazcık söylersem, çürümüş bedenlerdeki canlar, mezarlarından baş kaldırırlar.*

1929. *Kulağını yaklaştır, velilerin gönül nağmeleri sana uzak değildir. Fakat onu sana anlatmaya izin yok.*

⁹⁴ Rahman, 55/33.

Mevlâna, Y'nın (yokluğun) cüzleri diye seslenirken, izafi ve maddi âleme işaretle bulunmaktadır. Madde âlemi sabun köpüğü gibi bir nümayıştan ibarettir. İnsanın bedeni de madde âleminin cüzlerinden biridir. İnsan izafi âlemden başını yukarı kaldırmalı, madde âlemine dalmamalı. Hayal ve vehimden ibaret olan bu kesret ve madde âlemini bir tarafa bırakmalı. Hakiki varlığa teveccüh etmeli.

Evliya gönüllerinden taştan nağmeler, gönül kulakları sağır olmayanlara derin bir tesirle şöyle seslenir: “*Ey yokluğun yeryüzündeki mümessilleri! Ey sonunda hiçliğe karışacak olan zerreler! Kendinize gelin!*” der.

Muhataplarının benliklerinde olumlu yönde değişim meydana getiren veliler, diriltici nefesleri, samimi gayretleri ve içten dilekleri ile Hakk'ın esrarına vakıf olurlar. Hak'tan aldıkları ilhamla birer kurtuluş adası hâline gelirler. Sıradan insanların kemalle ermesine, ölmüş ruhların dirilmesine, pusulasını kaybetmiş şaşkınlıkların istikamet sahibi olmalarına öncülük ederler. Çünkü onlar zamanın İsrafirleridir. Şöyle ki:

3. Evliyanın Diriltici Nefesleri

1930. *Şunu bilmiş ol ki veliler, vaktin İsrafirleridir. Ölüler, onların gönül nağmeleri ile dirilirler.*
1931. *Onların seslerini duyunca, her ölünün canı, kefene bürünmüş bir hâlde, ten mezarından sıçrar, çıkar.*
1932. *O dirilip kalkan ölü der ki: “Bu ses, diğer bütün seslerden bambaşka. Diriltmek, Allah sesinin yapacağı bir iştir.*
1933. *Biz ölmüş, tamamıyla çürümüş idik. Allah'ın sesi geldi, hepimiz dirildik ve kalktık.”*
1934. *Allah'ın sesi, ister perde ardından gelsin ister perdesiz*

gelsin. Kâmil insanın gönlüne, Hz. Meryem'in yakasından üfleme suretiyle verilmiş feyzi ihsan eder.

Allah'ın veli kulları, yaşadıkları zamanın ve çevrenin İsrailî'dirler. İnsanlığın diriltici ruhları, kurtuluş muştuları ve ilahî hakikatin yegâne öğreticileridirler. O kadar ki nice ölü ruhlar, vücut kabrinde ve ten kafesi içinde gömülmüş yatıyorlarken velilerin sedasını duyunca ölüm uykusundan uyanır, canlanır, kefenlerini yırtar ve ayağa kalkar. Gaflete düşmüş, küfre sapmış, gerçeği görememiş olanlar onların samimi ve candan ifadeleri ile kendi gerçekliklerinin farkına varır, doğru yolu bulmaya ve hi-dayete ermeye başlar.

Duydukları sesi kendilerinden geçerek dinler, bu ilahî musikinin kendilerini semalara doğru kanatlandırdığını hisseder ve derler ki: *“Velilerin sedaları, diğer yaratılmışların seslerinden bambaşka bir musikidir. Bu sesler, Allah'ın sedasına işarettir. Bunlar Hakk'ın sesleridir. Biz ki vücut pazarında ve yokluk kabristanında gömülmüş, ziyan olmuş ruhlardık. İşte Hakk'ın velileri vasıtasıyla bize Hakk'ın sesi geldi. Ruhlarımızın kulağı bu sedayı duyduğu içindir ki dirildik, kalktık ve onunla hayat bulduk.”*

Allah'ın emri, ister örtüsüz ister örtülü olsun, kudretli emirdir ki dilerse Cebrail (a.s.) vasıtasıyla Meryem'e ruh gönderir ve onun vücuduna üflenen bu ruhla Meryem'den Hz. İsa (a.s.) gibi bir nebi doğar. Vahiy ve ilhamın perde arkasından elçi vasıtasıyla nasıl geldiğini, Rabbanî buyrukların bize nasıl iletildiğini anlamak için bu zahir akıl, hiçbir zaman yeterli olamaz. Bunu tam anlamıyla idrak edemez ve haberdar olamaz. Bu nimetler sırf ruhani hâllerdir. Onlara vakıf olabilmek ancak ruhani isimlere layıktır.

Allah, nefisleriyle maddi varlıklarını kendi yolunda yok edenlere seslenir. Allah'ın vahiy ve ilhamı hangi insanın kalbine verilirse o kalp büyük tecellilere, doğru düşüncelere ve makbul fikirlere ulaşır. Hayat ve saadete nail olur. Bu sesleniş ya vahiy

gibi ruha ilham suretiyle ya da bir velisi veya nebisi vasıtasıyla olur ve onlara buyurur ki:

“Ey benim yolumda mecazi varlıklardan geçip hakikatin dünyasına adım atan dostlarım. Siz benim yakınlarımsınız. Bu dost sedasını işitin. Sizler daha insan vücudu içinde ve beşeriyet örtüsü altında iken bana bu kadar yakın oldunuz, ben sizi ebediyetle haşır neşir ettim. Mademki kendiliğinizden yok oldunuz, benimle baki olup geri dönün ve size gelen, size yaklaşan öteki kullarımı uyandırın. Onlara bana varmanın, bana kavuşmanın yolunu gösterin.”

Böyle sözler çok kere Hakk’ın kullarından birinin veya bir kaçının ağzından duyulursa da aslında onlara söyleten Allah’tır. Allah, böylesi velilere, *“Senin dilin, senin bakışın, senin hislerin, senin rızan, hışmın benim.”* der.⁹⁵

Allah (c.c.) ayet-i kerimesinde şöyle buyurur:

وما كان لبشر ان يكلمه الله الا وحيا او من وراء حجاب او يرسل رسولا فيوحي باذنه ما يشاء انه علي حكيم *“Allah’ın bir insanla konuşması, (yüz yüze değil) ancak (ya rüyada veya kalbe ilham şeklindeki) bir vahiyle yahut bir perde arkasından yahut bir elçi (melek) gönderip izniyle dilediğini vahyetmesi ile olur. Şüphesiz o, çok yücedir, mutlak hüküm ve hikmet sahibidir.”*⁹⁶

İlk mesajlarının hedefi insanlığa benlik değişimini yaşatmak olan peygamberlerin yegâne varisleri evliyadır. Bu yönüyle evliya zamanın İsrafil’idir. Onların nağmesiyle ölümler, yani manen ölmüş olanlar hayat bulurlar. Enbiya ve evliyanın derunundaki bu nağme esasen Allah’ın sesidir. Bu sesin geliş yolları farklı olmasına rağmen tesir ve amacı aynıdır. Dolayısıyla vahiy ve ilham arasında kaynağı bakımından bir fark yoktur. Aynı kaynaktan gelen bu ilahî nurun mazharlarından biri enbiya diğeri

⁹⁵ Rifai, *Şerhli Mesnevî-i Şerif*, s. 274.

⁹⁶ Şûrâ, 42/51.

ise evliyadır. Evliya ve enbiyada tecelli eden bu ilahî nurun işlevi de ortaktır. Her ikisi de İsrâfil (a.s.) gibi ölüleri diriltir ve insanlarda benlik değişimini gerçekleştirir.

4. Kendimizi Allah'a Ait Hissedebilmek

1935. *O ses, Hak âşıklarına der ki: "Ey mecazi vücutlarını, gölge varlıklarını yoklukta mahvedenler; ey ölmeden önce ölenler; yokluk, derilerinizin altında ne varsa hepsini çürütmüştür. Dostun sesi ile yokluktan geri dönün, yeniden dirilin."*
1936. *O ses bir Allah kulunun ağzından çıktı ama aslında o ses, kesin olarak Padişahlar Padişahı'nın sesidir.*
1937. *Cenâb-ı Hak, insan-ı kâmile der ki: "Ben senin dilinim, gözünüm, ben senin duygularımın, ben senin rızanım, ben senin öfkenim."*
1938. *"Yürü, ey has kulum! Sen benimle duyarsın, benimle görürsün. Sen gizli şeylere sahiptir. Hayır, gizli şeyler sensin."*
1939. *"Mademki sen, hayret âlemine daldın da kendinden geçtin, kendini Hakk'a verenlerden oldun; ben de senin olurum." hadisinin sırrına erdin. Bu bir gerçektir ki varlığı Hakk'a verene, Hak, kendi lütfunu, keremini ihsan eder.*

Bizleri yokluğa mahkûm eden etken, fani âlemdir. Beyitlerde geçen deriden maksat, bedenlerimizdir.

Yok edip çürütmekten maksat ise insanlık mertebesini gerçekleştiremeyip hayvanlık derekesine düşmektir.

Ademden rücadan (yokluktan geri dönüşten) maksat, hayvanlık derekesinden insanlık mertebesine yükseliştir. Zira insan suretindeyken hayvanlık derekesinde kalmak, yok olmaktır. Bu derekeden insaniyete yönelmek rücadur.

Dostun sesinden maksat, insan-ı kâmilin sözleri ve dave-
tidir. Zira insan-ı kâmilin lisanı, lisan-ı Hak'tır. Çünkü Allah
(c.c.), hakikati kulunun lisanı üzere söyler.

Özetle, fani olan suret âleminin, kimi şahsiyetlerin insanlığını
kesafet bedenleri altında yok ettiği, hayvanlık derekesine düşürdü-
ğü ve bu şahsiyetlerin, insan-ı kâmil lisanından Hakk'ın davetini
işitip insanlık mertebesine geri dönmeleri dile getirilmektedir.⁹⁷

Cebrail (a.s.), Meryem'e (a.s.) üflemesiyle ondan can ço-
cuğu, yani İsa Ruhullah'ı (a.s.) meydana getirdiği gibi, bang-i
Hakk'a (ilahî ilham) melce olmaları nedeniyle evliya da manen
ölü olanlarda veled-i kalbî meydana getirir. İlhamın vasıtalı ve
vasıtasız olmasında fark yoktur. Çünkü vasıtayı vesile kılan da
Allah'tır. Bang-ı Hak her ne kadar surette enbiya ve evliyanın
boğazlarından zahir olsa da onlar Hakk'ın aleti mesabesinde ol-
duklarından, o sesler Hakk'ın sesidir.

Bang-i Hak, aslında her insanda bulunmaktadır. Ancak in-
sanın var gibi görünen ve yok mesabesindeki bedeninin altında
atıl kalmıştır. Cebrail, peygamberler veya veliler gibi dost sesi,
kendi gerçekliğinden habersiz olanlara, “*Bu yokluktan tekrar
doğunuz ve benlik değişiminizi başlatınız.*” çağrısını yapar. So-
nunda bu çağrıya kulak veren kişinin her şeyi, gören gözü ve
işiten kulağı Allah olur. Bu sürecin sonunda ise fena hâli ve vah-
det şuuru yaşanır. İnsan kendi sınırlı/iğreti benliğinden sıyrılır.
Kendi ile asıl benliği arasında farkı ayırt edemez bir hâle gelir.

Mutasavvıfların, varoluşu gerçekleştirmede önem verdikle-
ri hususlardan biri de ibadetlerdir. İbadet, en ilkel dinlerden en
yüksek semavî dinlere kadar toplulukların bünye ve yaşayış şe-
killerinde kendini göstermektedir.⁹⁸ Sufiler, Hz. Peygamber'den
(s.a.s.) rivayet edilen,

⁹⁷ Konuk, *Mesnevî-i Şerîf Şerhi*, c. II, s. 18.

⁹⁸ Osman Pazarlı, *Din Psikolojisi*, Remzi Kitabevi, İstanbul 1968, s. 170.

لا يزال عدي يتقرب الي بالنوافل حتي احبه فلذا اجيبك كنت له سمعا وبصرا ولسانا ويدا
 Her kim benim veli kullarımdan
 birisine düşmanlık ederse ben ona harp açarım. Kulum, kendisi-
 ne farz kıldığım şeylerden daha sevimli bir şeyle bana yaklaşma-
 mıştır. Kulum bana devamlı nafîle ibadetleri ile yaklaşır, bunun
 sonucunda ben onu severim. Bir kere onu sevdim mi, ben onun
 işiten kulağı, gören gözü, tutan eli ve yürüyen ayağı olurum.
 Eğer benden bir şey isterse onu verir, bana sığınırsa muhakkak
 onu himaye ederim.”⁹⁹ hadisini sıklıkla rivayet ederler.

Bu hadisin anlamı şudur: İnsan, nafîle ibadetini yapar-
 ken bütünüyle Allah'ta fani olur, ferdî hayatının zerresini bile
 kaybeder ve sevdiğiyle birleştiğini hisseder. Böyle bir hâle al-
 şıldık usullerle veya sadece farzları yerine getirmekle ulaşıla-
 maz. Sufî, ruhi kazanımlar elde etmek ister; bunları da sadece
 zahirî fiilleri yerine getirmekle değil, nefsiyle mücadele ve
 onu ibadete yönlendirmekle elde eder. İşte dinin özü, organla-
 rın yerine getirdiği davranışlar değil, kalpte kök bulan bu duy-
 gudur. Zira dinin emirlerinin, bedeninin uzuvlarına değil, kalbe
 hitap etmesi gerekir.¹⁰⁰

Beyitte şu kutsî hadise de dikkat çekilmektedir: الانسان سر من
 اسراري “İnsan, benim sırlarımdan bir sırdır.”

Kulun Allah'a yakınlığı iki şekildedir:

1. Kurb-ı ferâiz: Bu mertebede Hak, kulun zahiri, kul da
 Hakk'ın batını olur. Hak, kulun aleti mesabesindedir.

2. Kurb-ı nevafile: Bu mertebede Hak, kulun batını, kul da
 Hakk'ın zahiridir. Kul, Hakk'ın aleti mesabesindedir.

1937. beytin birinci mısraında kurb-ı nevafile, ikinci mıs-
 raında ise hem kurb-ı nevafile hem de kurb-ı feraize işaret

⁹⁹ Buhârî, *Rikâk*, 38.

¹⁰⁰ Ebü'l-Alâ Afîfî, *İslam Düşüncesi Üzerine Makaleler*, ter. Ekrem Demirli, İz
 Yayıncılık, İstanbul 2000, s.53.

edilmektedir. Kurb-ı nevafile Hak, kulun batını olunca kul, sahib-i sır olur. Kurb-ı feraizde kul Hakk'ın batını olunca kendisi, Hakk'ın sırrı olur.¹⁰¹

1939. beyitte *من كان لله كان الله له* “Kim ki Allah için oldu, Allah da onun için olur.” ibaresinin manasına işarette bulunulmuştur. Nefsanî sıfatlarını Hak yolunda feda edenler, Allah için, mevhum benliklerini kurban edenler, ilahî zat ve sıfatların muvacehesinde hayrette kalanlar Allah'a iştihak duyarlar, kendilerini Allah'a ait olarak görürler.¹⁰²

5. Vahdet Bilinci ve İçimizdeki İlahî Nur

İlahî nura gark olanlar, kurb-ı nevafile ile kurbiyet makamını gerçekleştirenler ve ilahî sevdaya bürünenler artık vahdet bilincini elde etmeye başlarlar. Allah ile kulunun ayrı varlıkları değil, kulun mevhum varlığından soyutlanıp Hakk'ın varlığında erimesi gerçekleşir. Sen-ben ayrımı kalmadan insan, kendini hakikatin iştihaklısı hâline getirir. Şöyle ki:

1940. *Cenâb-ı Hak, has kuluna, “Ey kâmil insan! Kulluğun yüzünden bazen sana ‘sen’ diye hitap ederim. Bazen de senin yaratıcın olduğum, sende ilahî nefha bulduğum için, sana ‘ben’ diye seslenirim. Her ne dersem diyeyim, ben, bütün kâinatı aydınlatan vahdet güneşiyim.” diye buyurdu.*

Kula bazen “sensin” denilmesi ve mevhum da olsa ona varlık bahşedilmesi, kulluk ve mazhariyeti nedeniyledir. “Ben” denilmesi ise Hakk'ın yaratan olması nedeniyledir. Yoksa zahir ile mazhar, Allah ile kul, Hâlık ile mahlûk aynı şey değildir. Örneğin, kendine özgü üslûbu olan kimi şairlerin şiirlerini imzaları olmadan da anlayabiliriz. Meşhur bir şairin manzumelerinde

¹⁰¹ Konuk, *Mesnevî-i Şerîf Şerhi*, c. II, s. 19.

¹⁰² Konuk, *Mesnevî-i Şerîf Şerhi*, c. II, s. 20.

şahsiyeti görüldüğü gibi, yaratılmışlarda da Hakk'ın sanat eserinin kudreti görülür.¹⁰³

Vahdet bilincine erenlerin gönlünde Hakk'ın nuru parlamaya başlar. İçimizdeki bu ilahî nur, sorunların çözümünü sağlar. Derdimize derman, varlığımıza varlık, kıymetimize kıymet vermiş oluruz:

1941. *Her nerede benden bir nur parlarsa, orada cümle âlemin zorlukları çözülür, hallolur.*

İçimizdeki ilahî nuru, bir ayetten yola çıkarak mişkâtın içindeki nur teşbihiyle ifade eden Mevlâna, bu nurun Âdem'e açıldığını söylemektedir. Esmasını Âdem'e bizzat gösteren Allah, diğer mevcudata esmasını Âdemoğlu, yani insan vasıtasıyla açmıştır. Diğer mahlûkat, anlamını Allah'ın usturlabı olan insan vasıtasıyla bulur. İşte insanın değeri de bu özelliğinden kaynaklanmaktadır. Bu ilahî özü ister insan doğrudan Allah'tan alsın, ister Âdemoğlu olan peygamberlerden veya dolaylı olarak evliyadan almış olsun, aldığı bu nurda bir değişiklik veya işlevinde bir eksiklik olmaz. Zira alınan nur, aynı ilahî menşeli nurdur.

Duvar içinde kandil veya lamba konulan yere, mişkât denir. Mişkâttan maksat, tüm ilahî isim ve sıfatların mazharı olan insan-ı kâmilin kalbidir. İnsan-ı kâmil, âlemde zamanın gözdesi olup hakikat-i Muhammediye'yi ifade etmektedir. Evrenin tüm zerrelere ilahî feyizler, onun kalb-i şerifinden dağıtılır. Kâinat ağacının meyvesi olduğu için insan-ı kâmil aynı zamanda kutbu'l-aktab'dır.

Parlamaktan maksat, feyz-i mukaddestir. Feyz-i ilahî; feyz-i akdes ve feyz-i mukaddes olmak üzere iki çeşittir. Eşya hakikatlerinin ilm-i ilahîde sabit olmasına feyz-i akdes; bu hakikatlerin suretler âleminde vücuda gelmesine ise feyz-i

¹⁰³ Tâhiru'l-Mevlevî, *Şerh-i Mesnevî*, c. IV, s. 965.

mukaddes denir. Şehadet âleminde kutbu'l-aktabın kalbi, bu feyz-i mukaddese vasıta olur. Çünkü bu şahsiyet, yeryüzünde Hakk'ın halifesidir.¹⁰⁴

Allah (c.c.), nuru almaya kabiliyetli ve görmeye layık olan her kalp ve akılda tecelli etse, orada âlemin bütün müşkülleri çözülür ve giderilir. Böylesi bahtiyar kul, yüksek mertebelere ulaşır ve nail olur. Kişi ilahî nuru, Hakk'ın rıza ve aşkıında aramalı, kendini bu şekilde mesut ve ihya etmeli.

Gönüllerinde ilahî nur kandilini yakanlar madde ve mana âleminin zulmetlerini gidermeye, görünen ve görünmeyen âlemleri aydınlatmaya başlarlar:

1942. *Güneşin bile gideremediği, aydınlatamadığı karanlık, bizim nefsimizden kuşluk vakti gibi aydınlanır.*

Güneş, zahirî ve maddi karanlıkları kaldırır ama manevi zulmetleri gideremez. Manevi karanlıklar insan-ı kâmilin gönül mişkâtından akseden hidayet güneşi ile giderilir. Hidayet güneşinin parlaması ile manevi karanlıklara maruz kalmış kalpler, kuşluk vakti gibi aydınlık hâle gelir.¹⁰⁵ Küfür ve cehalet karanlıklarını ne güneşin nuru ne de aklın ışığı giderebilir. Küfür ve cehaletin karanlıklarını ancak nebevî öğretiler ve Kur'anî hakikatlere iman giderebilir.

6. İnsan-ı Kâmilin Karanlıkları İzale Etmesi

Hakk'ın halifesi olarak yaratılan insan, gaye varlıktır. Tüm varlıklar onun güzelliklerinden devşirirler:

1943. *Cenâb-ı Hak, Hz. Âdem'e, kendi esma ve sıfatını bizzat gösterdi ve bildirdi. Başkalarına ise o esmayı Âdem vasıtasıyla açığa vurdu.*

¹⁰⁴ Konuk, *Mesnevî-i Şerif Şerhi*, c. II, s. 20.

¹⁰⁵ Konuk, *Mesnevî-i Şerif Şerhi*, c. II, s. 21.

Ahsen-i takvim üzere yaratılan insanın yaratılışı, tüm ilahî isim ve sıfatların zuhuruna müsait olarak gerçekleşmiştir. Allah'ın isimleri insanlığa fiilen yansıtılmıştır. Diğer tüm yaratılmışlar, tüm ilahî isim ve sıfatları insanda müşahede etmişlerdir.¹⁰⁶

O zaman ezeli saadet nerede ve nasıl elde edilir? Mevhum varlıktan geçip ilahî aşkla donanmakla elde edilir:

1944. *Allah'ın nurunu ister Allah'tan al, ister kâmil insandan. Aşk şarabını, ister küpten iç, ister testiden.*

1945. *Zira bu testi, iyiden iyiye şarap küpü ile bitişiktir. O mutlu testi, senin gibi gelip geçici, nefsanî zevklerle neşeli değildir.*

“Allah'ın nuru”ndan maksat, Hakk'ın isim ve sıfatlarının tecellileridir. İlâhî tecelliler ister kutbu'l-aktâbdan ve onun tabileri olan kâmillerden alınsın isterse doğrudan Hak'tan alınsın, aynıdır.¹⁰⁷

“Küp”ten maksat Hakk'ın vücud-ı hakikisidir.

“Su testisi”nden maksat insan-ı kâmilin vücûd-ı izafisidir.

Nik-baht/mutluluktan maksat ezeli saadettir.

Hakk'ın vücud-ı hakikisi ile insan-ı kâmilin vücûd-ı izafisi arasında mevhum benlik duygusu olmadığından her biri bir diğerine bağlı durumdadır. O ezeli saadet sahibi olan insan-ı kâmiller, sıradan insanlar gibi, mevhum benlikleri ile mesut ve mesrur değillerdir.¹⁰⁸

Amaç Muhammedî ahlaka sahip olmaktır. Bu ahlaka sahip olanlar ister sahabe, ister tabiin, ister tebe-i tabiin, isterse asırlar sonra gelenler olsun. Hepsi de aynı muştunun ve sevdanın birer temsilcisidir. Peygamber'in (s.a.s.) arkadaşları olmak çok

¹⁰⁶ Konuk, *Mesnevî-i Şerif Şerhi*, c. II, s. 21.

¹⁰⁷ Konuk, *Mesnevî-i Şerif Şerhi*, c. II, s. 21.

¹⁰⁸ Konuk, *Mesnevî-i Şerif Şerhi*, c. II, s. 22.

güzelidir ama peygamberlerin kardeşleri olmak da bir o kadar güzeldir. İşte Mevlâna bu gerçeği şu şekilde dile getirmektedir:

1946. *Hız Muhammed Mustafa (s.a.s.) Efendimiz, "Benim yüzümü görenler, beni görmüş olanları görenler ne mutlu kişilerdir." diye buyurmuştur.*

1947. *Bir mumdan yakılan mumu gören, gerçekten de asıl mumu görmüş olur.*

1948. *Böylece, o mumun ışığı, yüz muma nakledilse, o mumdan yüzlerce mum yakılrsa, sonuncu mumun aydınlığını gören bile asıl ilk mumu görmüş olur.*

Aradan uzun asırların geçmesi Muhammedî feyiz ve nurların irşat ve aydınlatmasına engel değildir. İnsan-ı kâmiller Muhammedî feyizden istifade eden seçkinlerdir. Hz. Muhammed'in (s.a.s.) hakikatini ve nurunu, onu gören sahabeden değil de asırlar sonra gelen bir veliden elde edenler bizzat Hz. Muhammed'den almış sayılırlar. Zira nur, aynı nurdur.

Bir mumdan bir çerağ yanmışsa, çerağı gören, mumun yanışını görmüş demektir. Peygamberimiz (s.a.s.), "*Beni görene ne mutlu, ne mutlu beni göreni görene.*", "*Vefatımdan sonra kim beni ziyaret ederse, tıpkı sağlığımdayken beni ziyaret etmiş gibidir. Ona kıyamet gününde şefaahat olurum.*" buyurmaktadır. Peygamber Efendimiz'in (s.a.s.) ilk ümmeti olma şerefine erişenler; yani ashâb-ı kiram, Allah'ın hoşnutluğunu kazanmış, kendileri de ondan hoşnut olmuş ve cenneti kazanmış bahtiyarlardır. İçlerinde on tanesi var ki, onların sağlıklarında cennet müjdesi kendilerine lütfedilmiştir. Sahabenin oğulları ve torunları da aynı neslin faziletinden hisse almışlar ve üç hayırlı nesil içine girmişlerdir. Yanan ve yakılan mumlar/çerağlar, ilk muma ve ilk çerağa kadar birbiriyle irtibatı koparmadan devam ettirdiklerine göre, sahabeden günümüze kadar, salih ameller, ilim, ahlak ve İslam'ı yaşama biçimi olarak bir

silsile ve bir anane hâlinde gelmiştir. Diyebiliriz ki, bizim en küçük amelimizin, ta sahabe kadar uzanan bir temeli bulunmaktadır. İyi kötü her noktada durum böyledir.¹⁰⁹

Peygamber'in (s.a.s.) hasletlerine bürünenler, asırlardır devam eden hakikati birbirine aktaranlardır. Bir mumdan diğer mumların yanması gibi bizler de o hakikat ocağına vardığımız zaman cezbe bürünür ve ilahî lütufları bekler hâle geliriz:

1949. *İstersen, aradığın hidayet nurunu, aşk nurunu son mumdan al; istersen bizzat ondan, can mumundan al; aralarında hiçbir fark yoktur.*

1950. *İstersen son mumun nurunu gör, ondan feyiz al; istersen gelip geçmiş velilerin mumlarından manen aydınlan, nurlan.*

Herkesin, ne zaman geleceği belli olmayan bu tür lütuflara mazhar olması güzel bir dilektir. Bir başka beyitte Mevlâna Celaleddîn-i Rumî, insanlara cezbe'den söz eder. Cezbenin, insanı ummadığı yüceliklere götüren özelliklerinden bahseder. İnsan, cezbe beklerken, kulluğuna devam etmeli, ama cezbe beklemekten de vazgeçmemelidir. Ne zaman teşrif edeceği belli olmayan bu ilahî yardım, "Biz geldik, seni evde hazır bulamadık." sözleriyle karşılanırsa, bu hâl kul için çok büyük bir mahrumiyet olur. Mevlâna bu yüzden, müride, tam bir murakabe disiplinini içinde, ilahî lütufları beklemeyi öğütler. Peygamberimiz'in (s.a.s.) bu güzel kokularının boşa gitmemesi için kulların; bağırlarını, kalplerini, kalıplarını ve bütün varlıklarını, bu nefhalara yönelterek, hazır olmalarını öğütlemektedir. Kim bilir, kimler hazır oldu ve güzel kokularla, ebedi dirilik kazandı. Ne mutlu onlara!¹¹⁰

¹⁰⁹ Koçkuzu, Ali Osman, *Mesnevi'de Hz. Peygamber Hadis-i Şeriflere Atıflar*, Rûmî Yayınları, Konya 2007, s. 98.

¹¹⁰ Koçkuzu, *Mesnevi'de Hz. Peygamber*, s. 101-102.

İKİNCİ BÖLÜM

İlahî Lütuf Esintilerinden
Yararlanma Öyküsü

İlahî Lütuf Esintilerinden Yararlanma Öyküsü

Hak dostlarının çok özel bir kokuya, nezih bir dokuya ve ulvi bir kişiliğe sahip olduğunu söyleyen Mevlâna, konuyla ilgili olarak, “Yaşadığınız günlerde Rabbini-
zin güzel, hoş, manevî kokuları vardır. Uyanık bulunun, kendinize gelin de o güzel kokuları almaya çalışın.”¹¹¹ hadisini açıklamaya başlar.

1951. *Peygamber Efendimiz (s.a.s.) buyurdu ki: “Hakk’ın esintileri, güzel, temiz kokuları, manevî lütufları, ihسانları, feyizleri, bugünlerde olduğu gibi, dünya durdukça vakit vakit eser durur.”*

1952. *Bu vakitlere kulak verin. Aklınız, fikriniz onlarda olsun da o güzel kokuları duyun; o lütufları, feyizleri kaçırmayın.*

1953. *Ondan güzel bir koku geldi. Sizi gaflette gördü, geçti gitti. Uyanık olan, onu isteyen kişiye de can bağışladı, hayat verdi.*

1954. *Ey dost, bir başka güzel koku daha geldi. Aklını başına al, uyanık ol da hiç olmazsa bundan mahrum kalma.*

1951. beyitte, Rabbanî tecellilerin asr-ı saadet döneminde diğer devirlerden daha fazla olduğuna işaret edilmektedir.¹¹² Hakk’ın güzel kokusundan maksat, manevi olarak güzel kokular saçan, makbul işler yapan ve yayan Allah dostları ve irfan sahipleridir.

¹¹¹ *Cami’*, c. I, s. 80.

¹¹² Konuk, *Mesnevî-i Şerif Şerhi*, c. II, s. 23.

Dünya günlerindeki güzel kokulardan maksat, hakikat yolunun yolcusu olanların ömürleri boyunca hissettikleri Rabbanî aşk ve irfan sahiplerinin tesadüf edecekleri mutluluk günleridir.¹¹³

Her dönemde insan-ı kâmil bulunur. Onun bulunduğu zamanlar ganimet bilinmeli ve kendisinden istifade edilmeli. Bahar aylarında kırdan bayırda gezinti yaparken güzel kokulu rüzgârlar eser. O rüzgârlar gezinti yapanlara temas edip geçer. Gezinti yapanlar arasında koku alma hassası güçlü olanlar, kendisine temas eden rüzgârın kokusundan haz duyar ve âdeta taze bir hayat bulur. Tıpkı bunun gibi, ilahî ve Rabbanî rüzgârı temsil eden insan-ı kâmiller de gezer, yürür ve halk içine karışır. İnsan-ı kâmildeki manevi feyzi görmeye ve almaya yatkın olanlar, kendisinden feyiz alırlar. Onu fark edemeyenler ise sadece görüşüp konuşur ve geçip giderler.¹¹⁴ Rabbanî rüzgâr olan insan-ı kâmiller bizlere, can, iman ve ebedî hayat bahşederler. Bizleri gaflette ve vurdumduymaz bir hâlde bulup ilahî hikmetlerden habersiz gördüklerinde getirdikleri ebedî hayatı, bizden kendilerini dinleyenlere ve uyanık olanlarımıza verip öyle giderler.

1953. beyitte, ilahî nefha olan insan-ı kâmilin gelişi, bizleri görüşü ve bu âlemden çekip gidişinden bahsedilmektedir. O, bahtiyarlıktan nasibi olanların hayvani ruhlarını izafi ruha dönüştürüp gitmiştir.¹¹⁵

1954. beyitte geçen “Hâcetaş” kelimesi; bir büyük yanında hizmet edenlerdir. “Kapı yoldaşı” tabirinin karşılığıdır. Mevlâna bu tabir ile salıklere hitap etmektedir. Çünkü Hak yoluna süluk edenler de Hak kapısında birbirinin yoldaşıdır.

Önceki ariflerden gereğince istifade edilmediyse, selef dönemine yetişilmemişse haleflerden faydalanılmalı, zamanımızdaki

¹¹³ Abidin Paşa, *Mesnevi Şerhi*, c. II, s. 29.

¹¹⁴ Tâhirü'l-Mevlevî, *Şerh-i Mesnevî*, c. IV, s. 971.

¹¹⁵ Konuk, *Mesnevî-i Şerif Şerhi*, c. II, s. 24.

insan-ı kâmillerden feyiz alınmalı ve onlar feyz-i Muhammedî olarak bilinmeli. Çünkü ariflerin silsilesi birbirine bağlıdır. Sonunda o silsile Peygamber Efendimiz'e (s.a.s.) ulaşmaktadır. İlahî nefha olan insan-ı kâmillerden birisi gitti, diğeri geldi. Geçip gidenin farkına varılmadı ve istifade edilmedi. Bari bu genden istifade edilmeli ve kendisinden mahrum kalınmamalı. Mevlâna'nın burada, "Bir başka güzel koku geldi." demesinden maksat, yaşadığı dönemde kendi konumuna işarettir.¹¹⁶

1. İnsan-ı Kâmillerin Tesir Halkası

Günahkâr ve zavallı kitleler için umut ışığı ve kurtuluş adresi olan insan-ı kâmillerin tesir halkası son derece güçlüdür. Onların yaktığı aşk ateşi, hiddet ve şehvet ateşlerini söndürür:

1955. *Şehvet ve hiddete mağlup olanlar, şehvetlerini, hiddetlerini yenmeyi, kâmil insandan gelen o ilahî esintiden elde ettiler. Manen ölü olanlar da kılmıdamayı, dirilip kalkmayı ondan gelen feyizle kazandılar.*

. *Ateşi canlı olan şehvet ve hiddet onun yüzünden yatıştı, söndü. Gaflet ve bilgisizlik sebebiyle ölmüş kişi de, onun feyzinden manevi bir kaftan giydi.*

1956. *Velinin feyzi ile gaflet ölüsünün dirilmesi, elde ettiği bu tazelik ve hareket, "Tuba ağacı"nın tazeliği ve hareketidir. Bu halkın hareketi değildir.*

Şehvet ve hiddete meyledenler ateşe mensup olanlardır. Bu gibiler, insan-ı kâmilin nazarının feyzi ve sohbetinin tesiri ile o tabiattan kurtulur, hem kendilerini hem de başkalarını, yakıcı şehvet ve hiddet ateşinden kurtarmış olurlar. Manevi zevkten yoksun olup manen ölü sayılanlar, insan-ı kâmilin nazar ve

¹¹⁶ Tâhiru'l-Mevlevî, *Şerh-i Mesnevî*, c. IV, s. 972.

sohbeti ile ilahî duygulardan ve manevi hâllerden zevk almaya başlarlar. İnsan-ı kâmilin sohbeti ile huzur bulup ruhlarını şad ederler. İnsan-ı kâmillikle birlikte oturanların sadece maneviyatları değil suretleri ve zahirleri de değişime uğrar.¹¹⁷

Cennet ağacı olan Tuba'nın gölgesi, bütün cenneti kuşatır. Cennet ehlinin her biri, bu ağacın gölgesinde oturacak, yemişinden yiyecektir. Kökü gökte olan bu ağacın dalları, cenneti ve cennetlikleri gölgesinde barındıracak, meyvelerini cennetliklere ikram edecektir. Tuba ağacı, Allah'ın lütfunun, ihsanının, sevgisinin bir sembolüdür.

Şehvet ateşini söndürüp aşk ateşini yakan insan-ı kâmillik, can nuru ve ilahî koku yayarlar. Onun canlılık ve tazeliği Tuba ağacına benzer.

İnsan-ı kâmilin bahsedilen feyzine şaşılmalıdır. İnsan-ı kâmilin yaydığı ilahî kokuyu teneffüse kabiliyetli olmayan kişi, o kokunun yeryüzüne ve gökyüzüne neler yapacağına bir baksın.

1957. *Eğer o ilahî nefes, o ilahî emanet yerlere, göklere verilseydi, yerlerin de göklerin de ödleri patlardı, su kesilirdi, korkudan erirlerdi.*

1958. *Zaten bu sonu bulunmayan, sonuna erişilmeyen nefes korkusundan, "Yüklenmekten çekindiler." ayetini yine okuyuverir.*

1959. *Dağın gönlü, onun korkusundan kan kesilmeseydi, "O'ndan korktular." denir miydi?*

İnsan-ı kâmilin muhataplarına yaydığı ilahî koku yere düşse ve gökleri sarsa, yer ve gökyüzünün ödleri onun kudretinden su gibi erir. Dağların ve gökyüzünün yüklenmekten kaçındığı bu ilahî emaneti insan yüklenmiştir. O emanetin ne olduğu âyet-i kerimede şöyle anlatılmaktadır:

¹¹⁷ Tâhirü'l-Mevlevî, *Şerh-i Mesnevî*, c. IV, s. 972.

إِنَّا عَرَضْنَا الْأَمَانَةَ عَلَى السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ وَالْجِبَالِ فَأَبَيْنَ أَنْ يَحْمِلْنَهَا وَأَشْفَقْنَ مِنْهَا
 وَحَمَلَهَا الْإِنْسَانُ إِنَّهُ كَانَ ظَلُومًا جَهُولًا “Biz emaneti, göklere, yere ve dağ-
 lara teklif ettik de onlar bunu yüklenmekten çekindiler, (so-
 rumluluğundan) korktular. Onu insan yükledi. Doğrusu o çok
 zalim, çok cahildir.”¹¹⁸

Emanetin ne olduğu konusunda, Allah'ın farzları, Allah'ın bilinmesi ve şer'î yükümlülükler gibi değerlendirmeler yapılmıştır. Bu yaklaşımların her biri doğru olmakla birlikte Hak dostlarının beyanına göre asıl emanet, Hak'ın mazhar-ı küllisidir. Mevlâna insandaki bu emaneti, Allah'ın insana verdiği ilahî nefha olarak değerlendirmektedir. Yer ve gök bu emaneti taşımaktan korkmuş, onu yüklenen insan olmuştur. Ayette geçen insandan maksat insan-ı kâmilidir. İnsan-ı kâmil, kendisindeki bu ilahî emaneti fark eden, bu potansiyeli ortaya çıkarmayı başaran ve bu emanetin sorumluluğunu üstlenebilen bireydir. Ancak yetkinliği Cenab-ı Hak'tan asude bir yolculuk değil, O'nunla kurduğu bağın farkına varılarak gerçekleştirilen bir çabadır. Bu açıdan insan-ı kâmilin bu değeri ve insanlığa fayda sunması Kur'ân kriterleri açısından şaşılacak bir şey değildir. Zalim ve cahil olması, insanın olumsuz vasfı gibi görünmektedir. Burada insanın yerilmesi değil, medhi bahis konusudur. İnsan-ı kâmilin zalim olması, başkasının hukukuna tecavüz etmesi değil, nefesine zorba davranmasıdır. Cahil olması, Hak'tan başkasını hakiki varlık olarak tanımaması anlamındadır.¹¹⁹

2. Mideye Düşkünlüğün Marifet Nurunu İzale Etmesi

Nefsine yenilmeyen, Hak'tan gayrisine meyletmeyen insan-ı kâmillerin gönülleri ilahî feyizlerin coştığı makamlardır. Hikmetlerin tercümanı, hakikatlerin öğreticisi olan ariflerin

¹¹⁸ Ahzâb, 33/72.

¹¹⁹ Tâhiru'l-Mevlevî, Şerh-i Mesnevî, c. IV, s. 975.

lisanlarını bağlayan, hikmetlerinin telkinine engel olan yegâne mânia, yemeye olan düşkünlüktür:

1960. *Dün gece ilham bize, başka türlü tecelli etti. Fakat mideye birkaç lokma girdi de ilham yolunu kapadı.*

1961. *Bir lokma uğruna, Lokman tabiatlı ilahî ruh, nefsanî gıdalara esir oldu. Şimdi Lokman devridir; ey lokma, sen çekil git.*

1962. *Bu ıstırap dünyasında, bütün çektiklerimiz lokma yüzündendir. Lokmayı az yiyerek “Can Lokmanı”nın tabanına batmış olan dikenini çıkarıp atm.*

1963. *Aslında “Can Lokmanı”nın ayağında diken değil, dikenin gölgesi bile yok. Fakat siz hırsa kapılmışsınız da gerçeği göremiyorsunuz.*

Bu beyitlerde gereğinden fazla yemenin ruh, akıl ve bedene olan zararlarından bahsedilmektedir. Yemek cismani bir ihtiyaç olsa da ruhun cisimle olan irtibatından ve organların ruhun aletleri konumunda bulunmasından dolayı kalp ve dimağ çok yemekten ağırlaşır, bulanıklaşır. Ruh, feyzini gösterecek araçlardan mahrum kalır. Zira gönülde marifetullah nurunun hâsıl olması midenin boş olmasına bağlıdır.

Lokman (a.s.), Davut Peygamber’in (a.s.) ricalindedir. Doğum ve vefat tarihleri bilinmemektedir. Kendisi Habeşli bir köleyken azat edilmiş, ilim ve hikmeti sayesinde İsrailoğullarının gözdesi olmuştur. Hz. Davut’un (a.s.) meclisine devam eder ve ondan istifade ederdi. Kur’an’da Lokman (a.s.) adına bir sure de bulunmaktadır. Kur’ân’ın 31. suresi olan bu surede Lokman’a (a.s.) Allah’a (c.c.) şükretmesi için hikmet verildiğinden, oğluna öğüt verip şirk koşmamasını, ana-babaya saygı göstermesini, rızkının mutlaka kendisine ulaşacağını bilmesini, namaz kılmasını, iyiliği buyurmasını, kötülüğe engel olmasını, başına gelenlere sabretmesini, büyülenmemesini, vakur yürümesini, bağırarak

söz söylememesini tembih ettiğinden bahsedilmektedir. Bir veli olan Lokman'ın (a.s.) nebi olduğu konusu ihtilaflıdır.

Kalbe doğan hikmetler birkaç lokma yüzünden kesintiye uğrar. Lokman yaratılışlı ruh, bir lokma yüzünden büyük haz-zından mahrum kalır. Manevi ve Rabbani yükselişleri hep bu küçücük lokmalar, bu şehvet lokmaları, bu nefis gıdaları engeller. Hâlbuki Lokmanlık edilmesi ve Lokman (a.s.) gibi hikmet söylenmesi gerekmektedir. Lokmaya düşkünlük ve yeme arzusu, ilham Lokman'ını rahatsız etmekte ve adeta onun ayağına diken gibi batmaktadır. O zaman lokmayı bırakmak, hiç değilse azaltmak ve ilham Lokman'ının ıstırabını teskin etmek gerekir. Gereğinden fazla yemek, midenin rahatsızlanmasına, sahibinin ıstırap çekmesine ve kalpteki manevi kokunun kaybolmasına sebep olur. Mevlâna'ya "*Derişin günaha düşmesi nasıl gerçekleşir?*" diye sorulduğunda o, "*Acıkmadan yerse.*" cevabını vermiştir.¹²⁰

İsmail Ankaravî'ye göre, bu lokmayı yiyen Mevlâna'dır. Yenilen bu lokma sebebiyle Mevlâna'nın kalbine varit olan ilham, ifadeye dönüşmemektedir. Hint şarihleri ise bu lokmayı yiyenlerin dinleyenler olduğunu ve yedikleri gıdalar nedeniyle bu nefhaların faydalı olamadığını belirtmektedirler.¹²¹

Bu beyitlerde ilahî ilham, Lokman'a (a.s.), mideye inen lokmalar da onun ayağına batan dikene benzetilmektedir. Buna göre Lokman, ilhamının ayağında diken bulunduğu için hızla yürüyüp gelememektedir. Lokman'dan maksat ilahî hikmetlerle muttasıf olan Mevlâna'nın bizzat kendisidir. Vakt-i Lokmanîden (Lokman devrinden) maksat, Mevlâna'nın irşat devirleridir. Dinleyenlerin yedikleri birkaç lokmadan dolayı, bir Lokman olan zatı hapsolmuş, dinleyenlerine hakikat ve marifetleri istediği gibi beyan edememiştir. Yenilen lokmaların olumsuz tesirlerine

¹²⁰ Tâhiru'l-Mevlevî, *Şerh-i Mesnevî*, c. IV, s. 976.

¹²¹ Konuk, *Mesnevî-i Şerif Şerhi*, c. II, s. 26.

dikkat çekip bu tehlikeden kurtulmadan irşat vazifesini gereğince yerine getiremeyeceğini belirtmiştir.¹²²

1962. beyitte, nakıs şahsiyetlerin insan-ı kâmile olan tesirinden bahsedilmektedir. İnsan-ı kâmilin kalbi nefsanî hevâlardan uzak ve temizdir. Fakat onun yanına nakıs insanlar geldiği zaman, kalplerindeki nefsanî hevâlar ve dünyevî hatıralar derhâl kendisine akseder. Mürşid-i kâmiller bu aksedişi fark edip müridini tanır. Müritlerden yansıyan bu akisler, mürşid-i kâmilin kalbinde bir diken ve meşgûliyet meydana getirir. Yani kendisine varit olan hakikatleri ifade etmek yerine, müridin hâlini ıslah etmekle meşgûl olur. Böylesi meşgûliyet, mürşid-i kâmilin tasarruf eline batmış diken gibidir. Bu dikenin çıkması, müridin havatırını ortadan kaldırıp mürşidinin feyizlerine teveccüh etmesi ile gerçekleşir.¹²³

İşin aslı ve esası öğrenilecek olursa, Lokman'ın elinde veya ayağında bir diken yoktur. Türlü ihtiraslarla iyiyi kötüden ayırt etme kabiliyetini kaybedenler, Lokman'daki ruhun o emsalsiz saflığını göremezler.

3. Ruh Süvarisinin Beden Devesine Binmesi

Mevlâna, ruhu Lokman'a (a.s.), yenilen lokmaları da insanın ayağına batan dikenlere benzettikten sonra, bu kez ruhu süvariye, bedenlerimizi de deveye benzetmektedir:

1964. *Nefsinin arzu ettiği nefis yemekler, hurmalar, incirler aslında, seni Hak yolundan alıkoyan, ayağına batmış dikenlerdir. Sen ilahî sevgiyi göremeyen çok nankör birisisin.*

1965. *Can Lokmanı, Allah'ın gül bahçesidir. Bütün ilahî bilgiler, irfan, aşk hep oradan gelmektedir. Böyle*

¹²² Konuk, *Mesnevî-i Şerif Şerhi*, c. II, s. 27.

¹²³ Konuk, *Mesnevî-i Şerif Şerhi*, c. II, s. 27.

mübarek bir varlığın (Can Lokmanının) ayağı niçin bir dikenle yaralansın?

1966. *Bu beden, diken yiyen deve gibidir. Nur-ı Muhammedî'den olan ruhun bu deveye binmiştir.*
1967. *Ey deve, senin sırtında öyle bir gül dengi var ki, onun çevreye yayılan güzel kokusundan, sende yüzlerce irfan ve marifet gülistanı meydana gelmiştir.*
1968. *Ama senin gözün dünya dikeninde ve kumlukta. Bakalım bu değersiz dikenlerden ne güller deşireceksin?*
1969. *Ey bu dünya talebi uğruna, nefsanî istekler için diyar diyar dolaşan ve Allah'ın sıfatlarını, gücünü, büyüklüğünü göremeyen gönlü körleşmiş kişi, ne vakte kadar "Bu gülistan nerede, nerede?" deyip duracaksın?*

Hurma gibi leziz zannedilen ve hiç bitmek bilmeyen tutkular, ağızda tatlı görülüp yemeye çalışılan yiyecekler, gerçekte dikendir. Görülecek acı ve zararların mayasıdır. Dolayısıyla hurma diye yediklerimiz, mana âleminde birer dikendir. Ruhlarımızın boğazına saplanıp kalmakta, ruhlarımıza ilahî marifet ve hakikat lokmalarını yutturmamaktadır. Mevlâna bizlere seslenip, "Ben sizlerin önüne bu kadar hakikat ve marifeti serdiğim hâlde, onları idrakle meşgul olmayıp yediğiniz birkaç lokmanın tesiri ile nefsanî hatıralarınızla meşgulsünüz. Dolayısıyla ilahî marifet nimetlerine nankörsünüz, mana âleminde hiç nasip almamışsınız." tembihinde bulunmaktadır.¹²⁴

Mevlâna, 1965. beyitte, muhtemel bir soruya cevap vermektedir. Birisinin çıkıp da "Mevlâna! Bizim yeme içmelerimizi neden kınyorsun? Hâlbuki sen de beşersin, sen de bizim gibi yiyip içmekte. Ne farkımız var?" demesi ihtimaline karşılık, Mevlâna şu cevabı verir: "Lokman gibi olan bir insan-ı kâmilin

¹²⁴ Konuk, *Mesnevî-i Şerîf Şerhi*, c. II, s. 28.

ruhu, ilahî hakikat ve marifet gülistanıdır. Onun ruhunun ayağ/kuşveti niçin diken gibi olan birkaç lokma ile bağlanmış olsun? Yani onun yiyip içtiği, ilahî ilhamlara engel olamaz.”¹²⁵

1966. beyitte bedenlerimiz diken yiyen deveye, bedenimizin taşıdığı ruhlarımız da Nur-ı Muhammedî'ye benzetilmektedir. İnsan olarak bedenlerimiz ruhlarımıza binektir. Bedene deve denilmesinin sebebi, dikenle alâkasından dolayıdır. Zira develer diken yemeyi çok severler, hatta dikenli bir bitkinin adı da “deve dikenî”dir. Tasavvuf kültüründe Peygamber Efendimiz'in (s.a.s.) ruhu, nur-ı ilahîden, tüm varlıklar da nur-ı Muhammedî'den yaratılmıştır. Buna göre tüm müminlerin ruhu, Peygamber Efendimiz'in (s.a.s.) ruhundan yansımadır. Mümin olarak bedenlerimiz, Peygamber Efendimiz'in (s.a.s.) manevi kokusunun neşvesini taşımaktadır. Nur-ı Muhammedî'nin bedenlerimize olan feyzi ile yüzlerce hakikat ve marifet gülleri açmıştır.¹²⁶

1967. beyitte, ruhun bindiği beden deveye benzetilmekte ve ömür yollarını bu devenin üstünde geçirdiğinden bahsedilmektedir. Beden devesinin geçtiği yerlerde süvari olan ruhun yaydığı tecelliler ile her yer feyizlenip nurlanmaktadır. Durum böyle olduğu hâlde çoğu zaman deve, sırtında bir gül bahçesi taşıdığından habersizdir. Taşıdığı güllerin kokusundan, geçtiği yollarda nice gül bahçeleri yeşerdiğinden, bu güllerden nice marifet gülleri açıldığından devenin haberi yoktur. Çünkü onun gözü hep dünya dikenlerinde ve kumluklardadır. Hep nefsin arzulanığı gıdayı ve dünya malını gözler. Fakat ne zamana kadar deve dikeninden gül biteceğine inanacak? Ne zamana kadar çöl dikenlerinden güller devşirme emeliyle yaşayacaktır?¹²⁷

1968. beyitte, önceki beyitlerde soru soran nakıs şahsiyetlerin hâlinden bahsedilmektedir. Mugaylan/diken ve mürderik/

¹²⁵ Konuk, *Mesnevî-i Şerîf Şerhi*, c. II, s. 28.

¹²⁶ Tâhirü'l-Mevlevî, *Şerh-i Mesnevî*, c. IV, s. 977.

¹²⁷ Rifai, *Şerhli Mesnevî-i Şerif*, s. 282.

kumluk tabirleri, bir şeyin kıymetsizliğini ve itibarsızlığını vur-gulamak için kullanılır. Mugaylan, Arabistan'da bulunan bir çe-şit dikenli ağaçtır. Mürderik ise bir ölüden arta kalan kıymetsiz eşyadır. Bu kavramlarla Mevlâna, nakıs şahsiyetlere şunları ha-tırlatmak istemiştir:

*“Ey nakıs adam! Kâmillerin yiyip içmeye asla meyil ve alakaları yoktur. Fakat senin muhabbet ve meylin, mugaylan ve mürderik mesabesinde olan sûri gıdalarladır. Kâmiller ya-şamak için yerken, sen yemek ve içmek için yaşarsın. Sen bu kıymetsiz ve adi dikenden acaba hangi ilahî hakikat ve marifet güllerini toplayacaksın?”*¹²⁸

Kısaca can gözüne nefis lokmalarının dikenleri batanlar, görme kabiliyetinden ve göz nurundan mahrum olanlardır. Böy-leleri Allah'ın marifet güllerini nasıl görür, bu bahçelerde nasıl dolaşabilirler? Bu ne garip tecellidir ki, insanoğlu cihana sığmaz-ken, bir diken uğruna dönüp dolaşmaktadır.¹²⁹

1969. beyitte ise o kadar arayış içerisinde olmasına rağmen kimi şahsiyetlerin hakikati bulamayış sebebine dikkat çekilmek-tedir. Birer mugaylan ve mürderik mesabesindeki nefsanî hazlar peşinde köy köy dolaşan zavallıların eline bir şeyin geçmeyeceği cevabı verilmektedir. Nitekim dervişlerden birisi Dar isminde bir kâmilin huzuruna gelip:

“- Şeyhim, dünyayı dolaştım; ne rahat ettim ne de rahat et-miş bir kimse gördüm. Şimdi sana geldim ki birkaç gün seninle rahat edeyim.” der. Şeyh efendi de kendisine;

“- Niçin kendi nefsinden el çekmedin ki hem sen hem de halk rahat bir nefes alsın.” cevabını verir.¹³⁰

Üzerinde ruh süvarisini taşıyan beden devesinin diken ve

¹²⁸ Konuk, *Mesnevî-i Şerîf Şerhi*, c. II, s. 29.

¹²⁹ Rifai, *Şerhli Mesnevî-i Şerîf*, s. 282.

¹³⁰ Konuk, *Mesnevî-i Şerîf Şerhi*, c. II, s. 29.

kumluklara metelik vermesi, üzerindeki gülistandan habersiz davranması heder olmasına yol açmaktadır. O hâlde çözüm nedir? Çare, can ayağındaki dikenini çıkarmaktır:

1970. *Can ayağına batmış, nefsanî istekler dikenini, şehvet ve hiddet dikenini çıkarmadıkça gözün kararır, göremezsin. Bu hâlde nasıl dönüp dolaşacaksın?*

1971. *İlahî emaneti taşıdığından çok üstün bir güce sahip olan ve dünyalara sığmayan Âdemoğlu, cismanî zevkler dikeninin etrafında gizlice dolaşır durur.*

Nakıs insanların ruh ayaklarında nefsanî sıfatların dikenini varken gözleri kör ve karanlıktır. Can gözüne nefis lokmalarının dikenleri batanlar, görme kabiliyetinden ve göz nurundan mahrum olanlardır. Böylesi bir zavallının mürşid-i kâmil aramak için dolaşması nafi'dir. Böylesi bir ayak ve göz ile ne görebilir ne de bulabilir? Böylesi Allah'ın gülistanını görüp bu bahçelerde dolaşabilir mi?¹³¹

İnsan, sureten küçük âlemdir ama manada büyük bir âlemdir. İnsan, cihana sığmayan yüceliği yanında beşeriyetinden kaynaklanan hususiyetlerle de bir arada yaşamak zorundadır. İnsanın bir diken etrafında gizlice dolaşması, cinsel arzularını tatmine çalışması olarak yorumlanmıştır.

Ayaktaki dikenini çıkarmak; mideyi boşaltmak ve gıdayı azaltmaktır. Midenin şişkinliği, kalp gözünü kapadığı gibi bazen baş gözünü de kapar. İnsanı gayr-ı ihtiyari oturduğu yerde uyutur.¹³²

4. Sahv ve Temkin Hâline Bürünmek

Can ayağındaki dikenler çıkarılınca can kuşu mana fezalarında uçmaya, ruh süvarisini taşıyan beden diyarlar dolaşmaya

¹³¹ Konuk, *Mesnevî-i Şerîf Şerhi*, c. II, s. 30.

¹³² Tâhirü'l-Mevlevî, *Şerh-i Mesnevî*, c. IV, s. 980.

başlar. O hâle gelir ki melekût âleminin güzellikleri gözünü ve gönlünü bürür. İstiğrak (manevî sarhoşluk) hâline bürününce de kulluğun gerekleri ihmal edilmiş olur. İşte bu durum Peygamberimizin (s.a.s.) örneğinde şu şekilde açıklanmakta, insan, sahv (manevî sarhoşluktan ayık olma) ve temkin (istikamet üzere karar kılma) hâline davet edilmektedir:

1972. Hz. Peygamber (s.a.s.) bir dost ihtiyacı hissedince Hz. Ayşe'ye, “Ey genç kadın! Benimle konuş.” dedi.

1973. “Ey Humeyrâ (pembecik), nalı ateşe koy da bu dağ, kırmızı yakut gibi olsun.”

Peygamberlik vazifesi, ilahî hükümlerin tebliği mertebesidir. Çünkü peygamberler bu dünyaya insanların vicdanında bir ahenk oluşturmak için gelmişlerdir. Ancak onlar dünyaların değil semaların ruhunu ve Allah'ın nurunu taşımaktadırlar. Bu yüzden kendilerinde sık sık vahdet tecellisi galip geliyor ve beşeriyet hicaplarından sıyrıldığı anlar oluyordu. Böyle zamanlarda yeniden zaman ve mekân şartlarına dönmek gereğini hissediyorlardı. Zira tebliğ vazifesi mahv ve istiğrak hâlinde gerçekleştirilemez. Tebliğ görevi icra edilirken sahv ve temkin hâlinde olmak gerekir. Peygamber Efendimiz'e (s.a.s.) de istiğrak hâli baskın konuma gelmeye başlayınca کلميني يا خميري “Ayşe, benimle konuş, bana dünyada olduğumu hissettir, hatta beni dünyaya çek.” derdi. Çünkü istiğrak hâlinde peygamberlik görevi gerçekleştirilemezdi. Hz. Ayşe annemiz konuşmaya başlayınca sahv gelir ve peygamberlik görevini icra ederdi. Nebevi bedeninin kırmızı yakut hâline gelmesi, Muhammedî lisandan birtakım ilahî hikmet ve öğretilerin zuhuru demektir.¹³³

Humeyra kelimesi, “خمراء” kelimesinin ism-i tasgiridir. خمراء kırmızı manasına gelmekle birlikte Araplar pembe ve beyaz tenli olana خمراء derler. خميري ismi müennes sigasıdır.¹³⁴

¹³³ Tâhiru'l-Mevlevî, Şerh-i Mesnevî, c. IV, s. 981.

¹³⁴ Konuk, Mesnevî-i Şerif Şerhi, c. II, s. 30.

Peygamber Efendimiz, Hz. Ayşe annemize ileri düzeyde sevgi beslerlerdi. Bu manaya binaen *خذوا شطردينكم من حميراء* “*Dininizin yarısını Humeyrâ’dan, yani Ayşe’den alınız.*” buyurmaktadır.

“Nalı ateşe koymak”, İran edebiyatında bir tabir ve bir aşk tılsımıdır. Efsunculukla uğraşanlara göre, kaçan bir kölenin veya serkeş bir sevgilinin adı bir at nalına yazılır, üzerine de dua okunurdu. İnanişlara göre demir beyaz ateş hâline geldiği zaman nalda adı yazılı kişinin de yüreğine bir kor düşer, kendisi için ateşe nal sürdürüne karşı içinde bir duygulanma uyanırdı. Çoğu zaman efendilerinden ve efendilerinin zulümlerinden kaçmış, kaybolmuş kölelerin bile böyle bir büyü ile geri döndükleri söylenirdi. Burada Mevlâna’nın maksadı, böyle bir işin olup olmadığı meselesi değildir. Mevlâna, halk arasında yayılmış olan bir vehmi, meramını izah için teşbih yoluyla kullanıyor ve efsuncular nasıl bir kimsenin ismini nala yazmak ve ateşe koymakla onu cezbederlerse, sen de bana lakırdı söyle ve konuşarak beşeriyet âlemine cezbeyle ki, bu dağ, yani beden dağım serapa maden kaynağı olsun, diyor.¹³⁵ Hakikat-i Muhammediyenin inkişafı ile ikinci plana itilen tebliğ görevi avdet etmektedir. Peygamberlik vazifesi gereği olarak halk ile çok meşgul olup beşeriyet hâli galebe çalmaya başlayınca ise sesi ve nağmesi güzel olan Bilal-i Habeşî’ye seslenir ve *ارحنا يا بلال* “Bilal! Bizi dinlendir.” derdi. Zira musikinin ritmi ruhlar âleminde. Gönül ehli olanlar musiki dinledikleri zaman beşeriyetlerinden ruhaniyetlerine yönelirler.¹³⁶

5. İnsani ve Hayvani Ruh

Önceki beyitlerde suretten manaya, manadan suret boyutuna geçişleri tahlil eden Mevlâna, bu kez insani ruhla hayvani ruhu karşılaştırıyor:

¹³⁵ Tâhirü'l-Mevlevî, *Şerh-i Mesnevî*, c. IV, s. 980.

¹³⁶ Konuk, *Mesnevî-i Şerif Şerhi*, c. II, s. 31.

1974. *Humeyra sözü müennestir. Şüphesiz Araplarda can da müennestir.*
1975. *Fakat ruhun dişilikten bir tereddüdü mevcut değildir. Zira onun ne erkekle ne kadınla alâkası var!*
1976. *Ruha, erkeklik ve dişilikten bir yer yok. Onu, kuru ve yaş şeylerden meydana gelen hayvani can sanma.*
1977. *İnsanda bulunan bu ilahî emanet, bu can, ekmele, yemekle semiren yahut kâh şöyle kâh böyle olan can değildir ki.*
1978. *Bu ilahî nefha, Hak tan gelen bu ruh, yemeden içmeden hâsıl olan hayvani ruh değildir. Bu, hayvani ruha, insan bedenine de hoşluk verir; hoştur. Hoşluğun ta kendisidir. Ey emeline ulaşmak için çare arayan kişi, hoş olmayan bir şeyden insana hoşluk gelir mi?*

Arapçada “Humeyrâ” kelimesi gibi, ruh/can kelimesi de müennestir. İnsanda maddi ve manevi olmak üzere iki ruh vardır. Biri hayvani ruh olup yiyip içmekle kuvvetlenir, yaşlık ve kuruluşun azalıp çoğalmasıyla, yani mizacın bozulmasıyla zaafa düşer. Bu ruh, bütün ruh sahiplerinde bulunmaktadır. En küçük hayvanlar bile bu ruha sahiptir. Fakat insanda bundan fazla olarak bir de insani ruh vardır ki, müenneslik ve müzekkerlikten münezzehtir. Mizacın uyumundan ya da bozulmasından etkilenmez. İnsani ruh, varlığıyla insanı beşeriyetten kurtararak, semalara ve ilahî birliğe yönelten bir ışıktır. İnsanın insanlığı, sahip olduğu insanî ruh sayesinde. İnsani ruh olmadığı zaman insanın yiyip içmesi, yatıp uyuması, kalkması bakımından hayvanlardan bir farkı yoktur.¹³⁷

İnsanda bulunan insani ruh, latif olduğu gibi, hayvani ruha da letafet kazandırır. İnsani ruhun hayvani ruhu letafete erdirmesinin yegâne yolu, hayvani ruhun letafeti kabule istidatlı

¹³⁷ Tâhiru'l-Mevlevî, *Şerh-i Mesnevî*, c. IV, s. 982.

olmasıdır. Bu istidat ise mihnet ve meşakkat gibi görünen ibadetlere tahammül etmekle, nefsi heva ve heveslerden alıkoymakla meydana gelir.¹³⁸

İnsani ruh, insana hoşluk verir. Çünkü o bizzat hoşluğun, iyiliğin ve güzelliğin kaynağıdır. Ebedi varlığın kendisidir. Zaten hoş olmayan bir şeyden insana hoşluk gelmez.

Önceki beyitlerde hayvani ruhla insani ruh arasındaki farktan bahseden Mevlâna, bu gerçeği bir örnekle açıklar. Hayvani canın tatlılığı alınan gıdalarla sağlamır, geçici ve eğreti bir tatlılıktır. Buna karşılık insani canın tatlılığı ise kişinin bizzat şeker hâline gelmesine benzer. Dolayısıyla insani canın zevki kalıcıdır. İnsan-ı kâmilin şarabı kendi içinden çağlar hâle gelir, gıdayı kendi içinden alır.

179. *Senin tatlılığın şekerden olsa da her zaman onu elinde tutman mümkün değil.*
180. *Fazla bağıllığın seni şeker eylese de şekerlik hassası şekerden hiç ayrılmaz.*
181. *İyi huyu ile şekerleşen âşık, şekeri de safi sevgi şarabını da dışarıda aramaz; onu kendinde, kendi varlığında bulur. O aşk ve hakikat şarabını kendi gönlünde içer. Ey dost, bu sırra akıl ermez. Bu durumda akıl, yolunu şaşırır ve kaybolur gider.*

“Şeker”den maksat insani ruh; “sen”den maksat hayvani ruh; “tatlılık”tan maksat insani ruhun hayvani ruha galebesi hâlindeki manevi zevktir.

Bir kişinin halâveti şeker yemekle gerçekleşiyorsa o şeker ve tatlılığın geçmesi gibi o kişinin halâveti de kaybolur. Hakikat ve maneviyattan ara sıra zevk alanlar, şeker yedikleri zaman ağzı tatlananlara benzer. Hakikati daimi zevk edinenler ise şekerin kendisine benzerler. Şeker yiyenlerin ağzındaki şeker eriyince lezzeti

¹³⁸ Tâhirü'l-Mevlevî, *Şerh-i Mesnevî*, c. IV, s. 982.

geçtiği gibi, kısmen hakikat neşvesi alanların manevi halâveti de kaybolur. Ruhani zevki daimi hâle getirenlerin zevki ve neşvesi de daimidir.¹³⁹ Kişi vefalı olur, sadık kalır, cömert davranır ve Allah yolunda kemale ererse bizzat kendisi tatlanır, lezzet ve şekerin kendisi olur. Safi şeker olanlardan tatlılık ayrılır mı?

Hoşluk ve tatlılığı kendinden olan insanî ruh, serapa aşk olur. Fakat akıl, aşkı idrak edemez.

1982. *Zaten cüzi olan akıl, gizli şeyleri bilir görünmekle beraber, aşkı inkâr eder.*

1983. *Akıl anlayışlıdır, bilgidir ama yok olmamıştır. Melek bile olsa yok olmadıkça, varlık iddia edince şeytan olur.*

1984. *O, sözde ve işte bizim dostumuzdur ama hâl bahsine gelince orada, bir hiçten, bir yoktan ibarettir.*

1985. *Akıl, varlıktan geçip yok olmadıkça yoktur. Zaten o, dileyerek, isteyerek yok olmazsa zorla yok olacaktır. Bu da ona lâyıktır.*

المراء عدو لما جهل “Kişi bilmediğinin düşmanıdır.” prensibi gereğince akıl da hissedilen ve akledilen şeyleri idrak edebilir. Mantık, beyan, bedi, meani gibi ilimleri bilir ve anlar. Ama akıl, aşkın cahilidir. Dolayısıyla aşkı ve aşkın zevklerini takdir ve tasdik edemez. İlahî aşk şarabını kendi içinde bulup onunla şevke eren âşıklar için artık akla gereksinim kalmaz.

İnsani canı, ruhunun ve bedeninin etkin unsuru hâline getiren kişinin bu hâline artık akıl sır ermez. Bir zamanlar melek olan İblis bile itaat etmeyince şeytan oldu. O hâlde akli kullanmak kurtuluş için yegâne reçete değildir. Şeytanın serüveni, sadece akli melekelerin kullanıldığı bir süreçtir. Yeryüzündeki büyük diktatörler ve tarihte toplumlarını sömüren krallar genelde zeki ve akıllı kimselerdir. Uzun egemenliklerini ve sömürülerini

¹³⁹ Tâhiru'l-Mevlevî, *Şerh-i Mesnevî*, c. IV, s. 983.

akıllarına borçludurlar. Ancak onların akıllı olmaları yaptıkları zulümleri haklı göstermez. Zira akıl, insana verilen bir araçtır. İnsan bu aracı doğru istikamette kullanabilirse mutluluk ve sadeti yakalayabilir. Bu makamda külli aklın varlığını hisseden ve onunla yüz yüze gelenin hâlen kendi cüzi aklından ve onun çıkarımlarından bahsetmesi bir nevi küstahlıktır. Şeytan da işte bu küstahlığı nedeniyle huzur-ı ilahîden kovulmuştur. Âdem (a.s.), bu süreçte imtihanı kazanan taraftır. Bu bakımdan kendi varlığından kurtulamayan akıl, isteyerek veya zorla, riyazet ve mücahede ile kontrol altına ve hiçlik mertebesine alınmalıdır.

6. Müslümanın Denge Sahibi Olması

Önceki beyitlerde ruhaniyeti ağır basan Peygamberimizin (s.a.s.) Ayşe Annemizle konuşmasından bahsedilmişti. Takip eden beyitlerde ise beşeriyet yönü galip geldiğinde Hz. Bilal'den mana dolu terennümlerde bulunmasını istemektedir. Bu tavrı ile Peygamber Efendimiz (s.a.s.), biz Müslümanların denge sahibi olmasını öğütlemektedir.

1986. *Can kemaldır, olgunluktur. Onun sesinde de kemal vardır. Bu yüzdendir ki Hz. Mustafa (s.a.s.) Efendimiz, “Ey Bilal, bizi dinlendir, ferahlat.” diye buyurdu.*

1987. *“Ey Bilal, gönlüne nefh ettiğim o nefesten, o feyizden seslen; sesini dalga dalga yükselt!”*

1988. *Hz. Âdem i bile kendinden geçiren, gök ehlinin bile akıllarını hayrete düşüren o nefha ile sesini yücelt.” diye buyurdu.*

1989. *Hz. Mustafa (s.a.s.) Efendimiz o güzel ses yüzünden kendinden geçti de taris gecesinde namaz vaktini geçirdi.*

Hz. Peygamber'in (s.a.s.) kimi zaman Ayşe Annemizle sohbetinde bulunması kimi zaman da Hz. Bilal'e “Ezan ile bizi

rahatlat.” demesi, insandaki denge hâline, insanın aslında birbirinden bağımsız düşünilemeyen iki yönüne ve bu iki yönün de ihtiyaçlarının belirli bir denge ölçüsünde karşılanması gereğine işaret etmektedir. Ayrıca can demek olan insandaki ruh potansiyelinin artıp eksilmeyen bir kemale sahip olduğundan da bahsedilmektedir.

Peygamber Efendimiz (s.a.s.) de manevi esinti ve ilahî tesir çoğaldığı zamanlarda kendinden geçirdi. Beşeriyet hâline dönünce, Hz. Bilal’e seslenir, “*Ey Bilal! Ruhumuza şevk ve neşe ver. Bizi dinlendir.*” buyururdu. Hz. Bilal de Efendimiz’e (s.a.s.), Cenâb-ı Hakk’ın büyüklüğünü, kudretini belirten bazı övgü şiirleri okurdu. Hz. Bilal’in okuduğu şiirin iki beyti şu şekildedir:

تَقْظُوا تَقْظُوا يَا نِيَامَ، قَدْ هَزَمَ الْفَجْرُ جُنُودَ الظَّلَامِ، يَا ذَا الَّذِي اسْتَغْرَقَ فِي نَوْمِهِ،
 “*Ey uyuyanlar, uyanın uyanın! Sabah, karanlık ordularını hezimete uğrattı. Ey uykusunda müstağrak olan kimse, sen uyuyorsun ama Rabb’in uyumuyor.*”¹⁴⁰

1988. beyitte, Hicr suresinde 15/29. âyet-i kerimesindeki فَاِذَا سَوَّيْتُهُ وَنَفَخْتُ فِيهِ مِنْ رُوْحِي فَقَعُوا لَهُ سَاجِدِيْنَ - “*Ona şekil verdiğim ve ona ruhumdan üflediğim zaman, siz hemen onun için secdeye kapanın!*” ilahî beyanına işarette bulunmaktadır. Peygamberimizin (s.a.s.) Hz. Bilal’e (a.s.) seslenerek, “Hz. Âdem’i bile kendinden geçiren, mest ve hayran bırakan ilahî nefesten, ilahî nağmelerden söyle. Gök ehlinin akıllarını durduran sihirli sedayı söyle.” dediğinden bahsedilmektedir.

Arabistan’da halk serinlikten için amacıyla yolculuklarını gece gerçekleştirir. Savaşlarda düşmanı gafil avlamak için de gündüz istirahat, gece sefer ederler. Yolcunun bütün gece yol alması, sehere yakın bir zamanda biraz uyumasına “taris” denir. Peygamber Efendimiz (s.a.s.) de bir seferde bütün gece yürümüş, sabaha karşı kondukları menzilde namazı beklerken hasbe’l-beşer uyumuştur.

¹⁴⁰ Konuk, *Mesnevî-i Şerif Şerhi*, c. II, s. 36.

Uyandığı zaman kuşluk vakti olmuş ve Peygamberimiz'in (s.a.s.) emri ile sabah namazı o vakitte kılınmıştı.

Burada ayrıca Mevlâna'nın bir üslûbuna da dikkat çekmemiz gerekmektedir. Mevlâna, taris gecesı gibi kimi tarihî olayları şiirdeki siyak ve sibakına göre kendi muhayyilesi doğrultusunda yorumlamaktadır.

7. Mutlak Güzellik Sahibi Olan Allah'ın (c.c.) Gizli Kalması

Taris ibaresi geçmişken, Mevlâna'nın da "arus" kavramını kullandığını belirtmek gerekir. Taris gecesinde kendilerinden geçen ashab-ı kiram gibi, Mevlâna da arus olan Hakk'ın cemaline hayranlık duymaktadır:

1990. *Sabah namazının vakti geçip kuşluk namazı gelinceye kadar, Resûlullah Efendimiz (s.a.s.), o mübarek uykudan başını kaldıramadı.*
1991. *Gerçek sevgili ile -o gelinle- buluşma zamanı olan taris gecesinde, tertemiz canları el öpme şerefine erdi.*
1992. *Aşk da can da her ikisi de gizlidir, örtülüdür. Ona "gelin" dediğim için beni ayıplamayın.*
1993. *Sevgili benim sözüme üzülseydi, bir an için olsun, beni sevgisinden uzak bıraksaydı, susardım.*
1994. *Fakat kendi, haydi söyle, diyor; ayıp değil, bu gizli olan kaza ve kaderin bir isteğidir.*

Burada "İlahî isimler tevkiî olduğu hâlde, Hakk'ın esmaü'l-hüsna'dan başka bir isimle zikredilmesi nasıl mümkün olur?" gibi, sorulması muhtemel bir soruya cevap verilmektedir.

Teşbih sanatında benzeyenle benzetilen arasında bir münasebet gözetilir. Buna vech-i şebeh denilir. Burada gelin müteşebbihun bih, Hak Teala müteşebbihtir. Gelinin süslenip yüzünün gizlenmesi de vech-i vecedir. Gizlilik ve güzellik benzetme

noktasıdır. Gelinin süslü olduğu hâlde yabancıların nazarından gizlenmesi gibi, Cenab-ı Hak da noksan sıfatlardan münezzehtir, yetkin sıfatlarla muttasıftır ve kimsenin hakkıyla idrak edemediği bir varlıktır. Benzetme yönüyle Hakk’a arûs/gelin denilmesinde sakınca yoktur. Zaten isimler de müsemmayı gösteren şey değil midir? Evrenin tüm zerrelere Allah’ı hatırlattığı için zerrelere her biri Allah’ın ismi değil midir?

Bu değişlerin Hakk’ın sevgisiyle gerçekleştiğini söyleyen Mevlâna, “Eğer o büyük yar böyle söyledim diye, bir an bile üzülseydi, susardım. Eğer beni bir an için böyle bir sevgiden uzak tutsaydı, bende bunları söylemeye kudret olmazdı. Bununla beraber bu demektir ki içinde kaybolduğum vecd ve istiğrak âlemlerinden hâlâ uyandırıldığım anlar oluyor, vecd ve istiğrak içinde kendimden geçmişken sarf ettiğim sözlerin farkına varışımı başka ne ile izah edeyim? Fakat böyle anlar öyle az, öyle kırsadır ki ben yine hep onun aşk ve coşkuluğu içinde sermestim. Esasen o büyük sevgili ile bütün dünya insanları gibi temkinli konuşurdum. Vuslat gecesinin uçsuz bucaksız şevkinden söz açmaz, hiç değilse bunları söylemezdim.” demektedir.¹⁴¹

8. Evliyanın Kusurdan Münezzehten Bakışları

İlahî sevgiyi tatmış olanlar o Mutlak Güzel’i daima severler. O’nu sevdikleri gibi O’nun eserlerini de bir bütün olarak telakki ederler. Âlemden ne bir ayıp ne de bir kusur görürler:

1995. İnsanlarda ayıptan başka hiçbir şey görmeyene, ayıplar olsun. Gayb âleminde gelen temiz ruh, aynı yerden gelen kardeşlerde, nasıl olur da ayıp görür?

Suretler âlemine ve kendinin nefsanî sıfatlarına takılıp kalmış olanlar, zuhur meydanında hep ayıp ve kusur görürler.

¹⁴¹ Rifai, Şerhli Mesnevî-i Şerif, s. 285.

Böylesi bir müşahede, o kişinin bizzat ayıp ve kusurun kendisi olduğunu ispat eder. Zira insanın özeti, rüyetir/bakıştır. Görüşü noksan olan kimse elbette baştan ayağa kadar ayıp ve kusur olur. Nefsani sıfatlardan, suretperestlikten kurtulmuş ve kendinde gayb âleminin pak olan ruhunu hâkim kılmış olan kimse- nin nazarında, kâinatın hiçbir ayıp ve kusuru kalmaz.¹⁴²

Yaratılış hikmetini idrak eden arifler, yaratılmışlarda ayıp görmez ve onları ayıplamaya kalkışmazlar. Bizlere çirkin görünen şeylerin bile bir hikmetle yaratılmış olduğunu bilirler. Asıl ayıp, böylesi bir hikmet ve nazara sahip olamamaktır. Hz. İsa (a.s.), havarileri ile birlikte giderken bir köpek leşine rastlar. Havariler pis kokusundan dolayı burunlarını tıkarken, Hz. İsa (a.s.), “*Ne kadar da beyaz ve güzel dişleri varmış!*” der. Her şeyde bakışa göre hem hüner hem de ayıp vardır. Baktığımız nesnelere ayıp görmediğimiz zaman hüner elde etmiş oluruz.¹⁴³ Sürekli eleştiren ve her defasında ayıp gören bir bakışın bizzat kendisi ayıptır. Gayba mensup pak kişiler, ayıp görmez, mahlûkattaki ayıpları da bir çarkın dişlisi ve dol- durduğu boşluk mesabesinde görür. İşlevi yönünden toplumda bir ihtiyacı giderdiğini düşünür. Ayıptan başka bir şey görme- yen kimse bizzat ayıbın kendisi olur. Âlem-i gayba müteallik olan meşayihın kavlinde ve fiilinde ayıp görenler de ayıptan başka bir şey değillerdir. Allah (c.c.), ayıp ve batıl hiçbir şey yaratmamıştır. İnsanlara nispetle ayıp olan şeylerde dahi nice gizli hikmetler vardır. Fakat herkes bu hikmet ve sırları mü- şahede edemez.¹⁴⁴

Hak dostları âlemde serapa güzelliği temaşa ederken, aynı zamanda kötülük ve ayıbın izafiliğini de idrak ederler:

¹⁴² Konuk, *Mesnevî-i Şerîf Şerhi*, c. II, s. 38.

¹⁴³ Tâhiru'l-Mevlevî, *Şerh-i Mesnevî*, c. IV, s. 991.

¹⁴⁴ İsmail Ankaravî, *Mecmûatü'l-Letâif Metmûrâtü'l-Meârif: Şerhu'l-Mesnevî*, Taşbasma, Basım yeri ve yılı yok, c. I, s. 407.

1996. *Ayıp, hiçbir şey bilmeyen kişiye göre ayıptır. Fakat her şeyi hoş gören, olduğu gibi kabul eden Cenâb-ı Hakk'a karşı ayıp değildir.*

1997. *Bize göre 'kâfirlik' afettir, ama Hakk'a göre, onda da bir hikmet vardır.*

1998. *Birinde yüzlerce faziletle beraber, bir de ayıp bulunsa o ayıp, armudun sapı, üzümün çöpü gibi kınanmaz bir ayıptır.*

1999. *Terazide her ikisini de beraber tartarlar, çünkü sapla yahut çöple meyve, beden ile can gibi birbirleri ile uyuşmuşlar, birbirlerinden hoşlanmaktadırlar.*

Suretler âleminde ayıp ve kusur olarak görünen şeyler, Allah (c.c.) için değil, ilahî hakikatlerden cahil olan kimse için ayıp ve kusurdur. Zira eşyanın suretleri, ilahî isimlerin birer mazharıdır. Onların her birinde bir ilahî ismin hükmü ve eserleri zahir olur. Örneğin mümin, el-Hâdî isminin mazharıdır. Ondandır iman, hayır ve hasenat sadır olur. Kâfir ise el-Mudill isminin mazharıdır. Ondandır küfür, şer ve seyyiat zahir olur. Allah (c.c.) da onların iman ve küfre olan meyillerini kabul eder ve efalini halk eder. Bu nedenle Hakk'a nispetle küfrün hikmet olduğundan bahsedilmektedir. El-Hâdî ve el-Mudill gibi ilahî isimlere ait ahkâmın âlem-i taayyünde zuhuru hikmete müstenittir. Nitekim Sâd suresinin 38/27. ayet-i kerimesinde şöyle buyurulmaktadır:

وَمَا خَلَقْنَا السَّمَاءَ وَالْأَرْضَ وَمَا بَيْنَهُمَا بَاطِلًا ذَلِكَ ظَنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا فَوَيْلٌ لِلَّذِينَ كَفَرُوا مِنَ النَّارِ “Göğü, yeri ve ikisi arasındakileri biz boş yere yaratmadık. Bu, inkâr edenlerin zannıdır. Vay o inkâr edenlerin ateşteki hâline!”

Buna göre Allah'ın (c.c.) küfrü kaza buyurması, ayân-ı sâbitenin istidadına göre gerçekleşir. Zira kaza, Hakk'ın fiil sıfatlarındandır. Bu kazaya rıza ise farzdır. Küfür, kaza olması bakımından Hakk'a nispetle hikmetken kula nispetle afettir.¹⁴⁵

¹⁴⁵ Konuk, *Mesnevî-i Şerîf Şerhi*, c. II, s. 39.

Bir şeyin ayıp ve kusurlu olması bize göredir. Ayıpların bile Allah için hüner olması, -teşbihte hata olmasın- çirkin resim çizen ressamın marifeti gibidir. Sadece güzellikleri resmedip ayıp ve kabahatleri çizemeyen bir ressamın noksanlığına hükmedilir. Bu âlemi çok özel bir hikmetle yaratan, mükemmel bir konumda var eden Allah (c.c.) kâinatın bir zerresinde bile herhangi bir noksanlık bırakmamıştır. Âlemdeki her şey yerli yerindedir. Gerçi dünyada birtakım çirkinler ve kötülükler vardır. Ama âlem, sadece güzellikten ibaret olup da çirkinlikler bulunmasaydı, herkes güzelliğe alışımsı ve kanıksamış olacağı için güzellikten tesir duymaz, kalplerde bedii heyecanlar hâsıl olmazdı. Aynı şekilde âlem serapa iman yurdu olup da küfür ve inkâr bulunmasaydı, imanın kıymeti bilinemezdi.¹⁴⁶ Bu beyitlerde Mevlâna, aynı zamanda farklı varlık boyutlarına göre bir izafiliğin varlığından da söz etmektedir. Fakat bu, kötülüğün yapılmasını hoş görme ve onun yapılmasını teşvik anlamında bir bakış açısı değildir. Bu durum, mahlûkata ilahî bir bakış açısıyla bakabilen ve sınırsız-sonsuz benliği elde eden kâmil insan için söz konusudur. Zira Allah'a göre, kötülük yoktur. Mevlâna, bunu örneklendirmek için bir bitkinin sapını veya bir şekere takılan bir çöpü örnek gösterir. Şekerin varlığı bu çöpün varlığını da gerektirir. Kozmik ilke miyarınca her şey, zıddını gerektirir. O hâlde manevi açıdan yükselmiş kişilerin cisimleri de canları gibi saflaşmış ve bütünleşmiş bir benliğe sahip olmuşlardır.

Nebat şekeri yapmak için, kaynak şekere bir çöp batırıp asarlar. Böyle batıra çıkara çöpün üstünde nebat şekeri hâsıl olur. İşte, iyilikler arasında kötülüklerin mevcut olması nebat şekerinin orta yerinde kıymetsiz bir çöpün bulunması gibidir.

¹⁴⁶ Tâhirî'l-Mevlevî, *Şerh-i Mesnevî*, c. IV, s. 991-992.

9. Evliyanın Candan, Ağyarın Cisimden İbaret Olması

Hakk'ın cemaline meftun olup serapa güzel gören, güzel düşünen ve güzeli idrak eden Hak dostları tenden geçip ruha bürünmüşler, tamamen can kesilmişlerdir. Evliyanın semtine uğramayan ağyar ise sadece cisimden ibarettir:

2000. *Demek ki büyükler, “Temiz kişilerin bedenleri tertemiz can kesilmiştir.” sözünü, boş yere söylememişlerdir.*
2001. *Onların sözleri de nefisleri de şekilleri de belirmeyen, bir bağla bağlanmayan, bir renge boyanmayan can olmuştur.*
2002. *Bu hâle gelmiş velilere düşman olanların canları ise tamamen şekilden, cisimden ibarettir. O, tavla oyununda kırık pul gibi sadece bir addan başka bir şey değildir.*
2003. *O veli düşmanı toprağa girince, toprak olur gider. Velinin bedeni ise tuzlaya düşmüş gibi tamamıyla arınmıştır.*
2004. *O, öyle bir manevi tuzdur ki, onun feyzi ile Hz. Muhammed'in (s.a.s.) mübarek yüzü cümleden daha güzel, sözleri ve hadisleri daha fasih olmuştur.*

Maneviyat önderleri, ارواحنا اشباهنا اشباهنا ارواحنا “*Ruhlarımız cisimlerimiz, cisimlerimiz ruhlarımızdır.*” demişlerdir.

Cüneyd-i Bağdadi de bir manzumesinde şöyle der:

رق الزجاج ورقت الخمر / فتشابها وتشاكل الامر
فكانما خمر ولاقدح / وكانما قدح ولاخمر.

“*Kadehin şeffa flığı ve şarabın inceliği birbirine benzedi. Bundan dolayı yekdiğerinden ayırt edilmeleri güçleşti. Güya şarap var kadeh yok. Sanki kadeh var da şarap yok.*”¹⁴⁷

¹⁴⁷ Tâhiru'l-Mevlevî, Şerh-i Mesnevî, c. IV, s. 993.

Buradaki kadehten maksat cisim, şaraptan maksat ruhtur.
 2001. beyitteki nefisten maksat, can ile ruhun birlikteliği;
 Nakıştan maksat, yalnız cisim ve suret;
 Can-ı mutlakdan maksat, Zât-ı İlahî'nin ayn'ıdır.

Buna göre ariflerin vücud-ı fanileri gidip yerine vücud-ı hakkani kaim olmuştur. Hakk'ın vücud-ı mutlak'ı bî-nişandır. Maddeden mücerret olmadığı için görünmez, ancak kâmil insanın vücuduyla görünür.¹⁴⁸ Dolayısıyla onların sözleri gibi, nefisleri, vücutları ve tüm hâlleri tıpkı can gibi, kayıtsız şartsız ruh kesilmiştir. “Hüküm çoğunluğa göredir.” sözü gereğince, tüm kirlerden arınanların ruhları; nefis ve bedenlerini de temizler, nefis-i emmarelerini nefis-i mutmainneye dönüştürür.¹⁴⁹

2002. beyitte ise velileri, temiz gönüllüleri ve mana erlerini anlamayan ve onlara kötü gözle bakanların, peygamberlere ve velilere düşmanlık besleyenlerin sırf cisimden ibaret olduklarından bahsedilmektedir. Bunlar insani ruhun ahkâmından nasipsizdirler. Eğer böylelerinin maddi varlıklarında bir kıvılcım kadar nur huzmesi, bir parçacık can şimşeği olsaydı kendi ruhlarının aydınlığında erenlerdeki hakikati görür ve anarlardı. Cinsin cinsine duyduğu yakınlık, canın da cana yakın olmasını gerektirir. Erenlerdeki canı hissedemeyenlerde ise candan eser kalmaz.¹⁵⁰ Bu kişiler tavla oyunundaki “ziyad” denilen tek ve açık pul gibi kuru bir isimdirler. Tavla oyununa göre her hanede birbiri üstünde iki pul bulunursa, o hane rakibe karşı kapalıdır. Rakip o hane üzerine kendi pullarını koyamaz; fakat bir tek pul kalırsa, hasım kendi pullarıyla o pulu def edip yerine kendi pullarını koyar ve bu pulun adına Farsçada “ziyad”, Türkçede “açık” adı verilir. Buna göre evliyayı düşman addedenlerin vücudu da tavla

¹⁴⁸ Konuk, *Mesnevî-i Şerîf Şerhi*, c. II, s. 40.

¹⁴⁹ Abidin Paşa, *Mesnevî Şerhi*, c. II, s. 45.

¹⁵⁰ Rifai, *Şerhli Mesnevî-i Şerif*, s. 286.

oyunu tablasına benzeyen bu âlemde “açık” zarlara benzer. Zira kuru bir isim ve bir suretten ibarettirler.¹⁵¹

Sırf cisim olanlar toprak içine gittiler ve tamamen toprak oldular. Ariflerin cisimleri ise o kadar safiyet kazanmıştır ki saflık letafette ruh gibi olmuştur. Mücadele ile kalplerini tasfiye ve nefislerini tezkiye etmiş olanlar tuz yatağına -tuzlaya- düşmüş nesnelere benzerler. Bu tuzla ilahî safiyet ve güzellik tuzlasıdır. Hz. Muhammed (s.a.s.), bu tuzun kaynağından geçerek bütün yaratılmışların en safı, en güzeli, en fasihi olmuştur. Onun varlığındaki güzellik, her bir söz ve mana sanatının bir şaheseri olan kendi hadislerinin de üstünde bir güzelliştir. Aynı ilahî aşk lezzetini ve aynı güzelliği, bizler de kendi devrimizde aramaya kalkarsak elimiz boş dönmeyiz. Çünkü zamanın her anında ve mekânın her yerinde Hak dostları, Muhammedî hakikatin ve güzelliğin varisidirler.¹⁵² Tuzlaya düşmüş bir cisim nasıl tuz kesilir ve pak olursa, ruh deryasına gark olanların cisimleri de öylece sanki ruh kesilir.

2004. beyitteki “emlah” kelimesi, lügatte ileri düzeyde melahat/tuzluluk sahibi olan demektir. Mevlâna burada tuz manasına gelen “milh”ten melahata geçiş yapmıştır. Farsçada da tuza “nemek” denilmektedir. Mecazen ise zevk anlamına gelmektedir. Örneğin “Şi'r-i be-nemek/tuzsuz şiir” ifadesi, zevkî anlam içermeyen şiir demektir.

Evliya tuzun içerisine düşüp pak olmuştur. Peygamber Efendimiz (s.a.s.) de o tuzdan latif ve zevk sahibi olmuştur. Tuz/nemek kelimesi ile melih/güzelliğin ötesindeki sevimlilik, cazibe kelimeleri arasında tevriye yapılmaktadır. Peygamber Efendimiz (s.a.s.) bütün güzelliklerden ve bütün manevi fesahatlerden daha güzel ve daha fasihtir. Çünkü Rabbanî merhamet, bütün

¹⁵¹ Ankaravî, *Şerhu'l-Mesnevî*, c. I, s. 408.

¹⁵² Rifai, *Şerhli Mesnevî-i Şerif*, s. 286.

kirlerden temizlenmiş yüce zata ait güzelliğin kaynağı ve fesahatin kendisi olmuştur.¹⁵³

اَنَا اَمَلِحُ مِنْ اِخِي يُوسُفَ وَيُوسُفَ اَجْمَلَ مِنْي “*Ben kardeşim Yusuf’tan daha cazibeliyim. Yusuf ise benden güzeldir.*” hadisinde dile getirilen manadan dolayı Peygamberimiz (s.a.s.), Arapların efsahı kabul edilmektedir. Nitekim hadis-i şeriflerinde اَنَا اَفْصَحُ الْعَرَبِ “*Ben Arapların en çok fasih söz söyleyeniyim.*” demiştir.

Yemeğin lezzeti tuz ile geldiği gibi yüzdeki cazibeye de melahat denilmektedir. Mevlâna da Peygamberimizin (s.a.s.) yüzündeki cazibeye dikkat çekip kelamının da efsah olduğunu belirtmektedir. Melih ile cemil arasında fark bulunmaktadır. Melihin güzelliği vehleten göze çarpar ve dikkat ettikçe tedricen anlaşılır. Cemilin güzelliği ise ilk nazarda göze çarpar.

Beyitte belirtilen “tuzla”dan maksat, Hakk’ın “vücut-ı mutlak”ıdır. Peygamberler ve veliler kendi cismani sıfatlarından fani olup ruhlarının ahkâmı ile baki olduklarında Hakk’ın vücut-ı mutlakına müstağrak olurlar. Dolayısıyla onlardaki melahat/şirinlik ve fesahat Hakk’a dönmektedir.¹⁵⁴

10. Evliyanın Muhammedî Nura Varis Olması

Madde ve suretin izafiliğini, taayyün âleminin sonluluğunu idrak eden evliya, Muhammedî nurun varisleridir. Mevlâna, ilahî nuru asr-ı saadete hasredenlere cevap niteliğinde Muhammedî nurun evrenselliğine, kıyamet gününe kadar işlevini sürdüreceğine şu şekilde dikkat çeker:

2005. *Bu tuz yani feyiz Hz. Muhammed’den (s.a.s.) miras kalmıştır. Hâlâ vardır. O mirasa konanlar seninle beraber yaşıyor. Onları ara, bul. Onlardan yararlan.*

¹⁵³ Abidin Paşa, *Mesnevi Şerhi*, c. II, s. 45.

¹⁵⁴ Konuk, *Mesnevi-i Şerif Şerhi*, c. II, s. 41.

2006. Hz. Muhammed'in (s.a.s.) varisi, senin karşında oturmaktadır. Fakat senin karşın nerededir? O, senin önündedir. Ama önü, ardı düşünen can nerededir?
2007. Sen bir candan ibaretsin. Canın önü, ardı olmaz. Eğer, sen kendini önü, ardı var sanıyorsan bedene bağlanmışsın, candan mahrumsun.
2008. Aşağı, yukarı, ön, art bedeninin sıfatlarıdır. Yönsüzlük ise parlak olan canın öz sıfatıdır.

Müminlerden, “Keşke ben de saadet asrında yaşasaydım, onun güzelliğinden hisse sahibi olsaydım.” diyecek olanlara Mevlâna, şöyle cevap vermektedir: “Peygamber'in (s.a.s.) manevi imdadı sonsuzdur. Onun ruhani güzelliği bugün evliyaya varistir. Sen ona talipsen bir Hak dostunu araştırmalısın. Onun himmetiyle melahat kazanabilir ve yücelebilirsin.” “Hak dostları nerededir?” diye soracak olanlara da şöyle cevap vermektedir: “Peygamber (s.a.s.) varisi olan veliler senin çevrende oturmuşlardır. Ancak senin çevren neresidir? Karşın veya yanın ne yöndedir? Onlar senin önündedir ama ön ne taraf, art ne taraftır? Bunları görmek ve bilmek için de yine insanda can gerektir. Önünü görebilecek ruhu olmayanlar, kendi hayallerine dalmış, itirazlara batmış, öylesine yaşayıp gitmişlerdir. Dolayısıyla çevresindeki kıymetlerden habersizdirler.”

Kişi kendi zatı ve hakikatının ön ve arkası olduğu zannına kapılacak olursa, onu kendi cismine kıyas etmiş olur. O zaman da manadan gafil, candan mahrum kalır.¹⁵⁵ Cisme bağlı ve onun katı hendesi çevresinde olur. Henüz beşeriyet mertebesinde ve ruhani derecelere varmaktan uzak konumdadır. Tüm ümit ve düşüncesi baş gözü ile gördüğü, sırf fani olan maddi ve cismani şeylere yöneliktir. Manevi şahsiyeti yoktur. Hâlbuki gözle görülenler fanidir.

¹⁵⁵ Konuk, *Mesnevî-i Şerif Şerhi*, c. II, s. 42.

Taraf ve cihet, ten ve cisim içindir. Mücerret bir nur cevheri olan canın zatı için cihet tasavvuru caiz değildir. Tüm cihetler bütün yönler, vücudun karşılaştığı, kâh birinin kâh ötekinin yoluna sapmak zorunda kaldığı bir takım maddi görünüşlerdir. İlahî nurun sağı solu, önü ve ardı olmaz. O her yerde ve her an mevcuttur.

11. Yokluktan Kurtuluş ve Hakikati İdrak

İlahî nur, yansıdığı isimleri dirilticidir. İlahî nur, sahiplerine ezel ve ebed bezmini seyrettirir. İlahî nurdan yoksun kalanlar ademiyet içerisinde kıvranırlar. Ademden/yokluktan kurtuluş ve hakikati idrak ancak ilahî nura sahip olmakla gerçekleşir:

2009. *Gözünü, o gerçek Padişah'ın pak nuru ile aç da kısa görüşlüler gibi zanna, şüpheye düşme.*

2010. *Ey gerçekten de yok olan insan! Yok'un önü, ardı olur mu? Sen aklını başına almadıkça hep böyle gamma, neşeye dalar gidersin. Hâlbuki aslında sen, bir gölge varlıksın. Yoktan ibaretsin. Bu sebeple gamın da neşen de yoktur.*

2011. *Bugün yağmurlu gündür. Gece oluncaya kadar yürü. Bu yağmur, bildiğin yağmurlardan değildir. Bu yağmur Allah'ın rahmetidir.*

Hak nuru ile nazar edenler, kendilerini cisimden ibaret görmezler. Kişi, hakikati ancak velilerden yayılan nurla elde edebilir. Kişi doğru yolu böylesi bir nurla bulabilir. Hak dostlarının nurundan istifade edenler, şüphe içinde kalmaktan kurtulur, hakikati idrak eder ve kulluk zevkine erer.

Kişinin taayyün ve suretler âlemindeki hâli, genellikle gam ve sevinçten ibarettir. Kimi zaman üzüntülü kimi zaman sevinçli olur. Kişinin beden dünyasındaki duyguları ancak bu kadardır. Fakat kişi kendi hakikatini idrak edecek olursa, o zaman

bedenin bu âlemde var olmadan önce yok olduğunu, tabii ölümle de tekrar yok olacağını anlar. Kişinin cismi, aslında yoktan var olmamıştır. Zira yoktan hiçbir şey çıkmaz. Ancak vardan var olur. Tabii ölümle insanın bedeni bozulup sureti yok olduğu zaman, daha önce bulunduğu varlık hâline döner. Dolayısıyla cismaniyet ve suret âleminin ademden (yokluk) ibaret kaldığı anlaşılır. Cismaniyet suretine dayanarak enaniyet davasında bulunan âdemlere seslenen Mevlâna, ademin ön ve arkasının, diğer cihetlerinin bulunmadığını hatırlatır. Eğer bulabilirlerse bu ademin ön ve arkasını göstermelerini ister.¹⁵⁶ Dolayısıyla ruhani olmayan ve sırf maddi olarak bulunan insan, yoklukla ve hiç olmakla eşittir. Öyle bir hiçin geçmişi ve geleceği, hakikat âleminde saadet ve sevinci olabilir mi? Ahireti aramayan ve fani şeylerle yetinen gafillerin fikir ve emelleri de kendileri gibi hiçtir. Sevdikleri, bağlandıkları, kederleri, neşeleri, geçip giden ömürleri ve gelecek günleri de birer hiçtir.¹⁵⁷

Âleme Hakk'ın rahmeti yağıyor, henüz gün ışığı ortalığı aydınlatırken hissemizi almaya ve gönül kabımızı doldurmaya bakmalıyız. Gece karanlığı basar, yani kara ölüm gelip çatarsa çevremizde ne bu akan bereket ne de dolduracak bir kabımız olur. Hak erenlerinin sohbeti ve irşadı Hakk'ın âleme yağın rahmetidir. Marifet, onların sözlerinde, gözlerinde ve gönüllerinde yanan ilahî nuru görebilmektir. Bize düşen, bu nurdan istifade ederek karanlıkta kalmamaktır.¹⁵⁸

¹⁵⁶ Konuk, *Mesnevî-i Şerîf Şerhi*, c. II, s. 43.

¹⁵⁷ Abidin Paşa, *Mesnevi Şerhi*, c. II, s. 47.

¹⁵⁸ Rifai, *Şerhli Mesnevî-i Şerif*, s. 287.

Ü Ç Ü N C Ü B Ö L Ü M

Ölüm ve Diriliş Öyküsü

Ölüm ve Diriliş Öyküsü

Mevlana'nın önemli referans kaynaklarından biri de hadislerdir. Fakat o, hadisleri farklı anlam boyutları ile gündeme taşımaktadır. Mevlâna'nın bu kez gündeme taşıdığı hadiste, Hz. Ayşe (r.a.), Peygamber Efendimiz'e (s.a.s.), *"Bugün yağmur yağdı, siz mezarlığa gittiğiniz hâlde niçin elbiseniz ıslanmamış."* diye sormasından bahsetmektedir. Mevlâna konuya şu şekilde başlar:

2012. *Resul-i Ekrem Efendimiz (s.a.s.), dostlarından birinin cenazesi ile mezarlığa gitmişti.*

Tevazu ehlinin efendisi ve yaratılmışların en şefkatlisi olan Peygamber Efendimiz (s.a.s.), güzel ahlakının gereği olarak ashabından her biri ile yakından ilgilenirdi. Dostlarından birini bir gün göremeyecek olsa, soruşturur, hasta ise ziyaretine gider, derdi varsa derdi ile yakından ilgilenir ve vefat etmişse cenazesine katılırdı. Hem ashabına hem de ümmetine, vefat eden din kardeşinin tabutuna omuz vermesini, namazını kılmasını ve hayır dualarda bulunmasını tavsiye ederdi.

Mevlâna, burada kabir ziyaretinin hikâyesinden ziyade, bizleri kabir ve ahiret hayatının gerçekleri ile yüzleştirir. Bedenin kabre konulmasını, tohumun toprağa ekilmesine benzetir:

2013. *Onun kabrine toprak attı da sanki toprak altına gömülen dostunun ruhunu diriltti.*

Buğday tanesi ekmek, buğdayı toprağa gömmek demektir. Toprağa gömülmek ise görünüşte mahvolmaktır. Fakat gömülen buğday yok olmaz, aksine filizlenir, yeşerir, büyür, başak verir

ve sonunda o bir tane buğdaydan onlarca buğday meydana gelir. Fakat bu, o buğday tanesinin temiz ve sağlam olmasına bağlıdır. O buğday tanesi bozuk ise onun gömülmesi, çürümesi anlamına gelir. Salih amelleri olan bir Müslümanın ölmesi ve gömülmesi de işte o sağlam buğdayın ekilmesi gibidir. Buğday ekildikten sonra nasıl filizlenirse, defnedilen salih zatlar da kabirlerinde manevi feyze, nice imkân ve fırsata nail olurlar.¹⁵⁹ Kabir hayatının diriliğine şahit olanlar, وهو معكم ايما كنتم “Nerede olursanız olun, O sizinle beraberdir.”¹⁶⁰ ayet-i kerimesi gereğince öldükten sonra da Hakk’ın kendileri ile beraber olduğunu müşahede ederler. Bize şeklen ölü gözükene bu zatlar, kabre konulduktan sonra manen dirilirler ve manevi âlemin en yüce burçlarından birine yükselirler.

1. Ölümden Sonra Diriliş, Ağaçların Yeşermesine Benzer

Ölümü tadan kişilerin kabre konuluşu tohumun toprağa ekilmesine benzediği gibi, gelecek beyitlerde de diriliş, ağaçların yeşermesine benzetilmektedir:

2014. *Bu ağaçlar, daim ölümler gibidir. Topraktan ellerini açarak kalkarlar.*
2015. *Halka boyuna bir şeyler işaret edip dururlar, ama herkes buna vakıf değildir.*
2016. *Yeşil diller ve uzun ellerle halka toprağın sırrını açmadalar.*
2017. *Onlar kaz gibi tereddütsüz suya batmış, karga iken tavus olmuşturlar.*
2018. *Gerçi kış mevsimi onları hapsederse de Allah, baharda kargaları tavusa çevirir.*
2019. *Kış günü ölü gibi çıplak iseler de ilkbaharda dallanıp yapraklanırlar.*

¹⁵⁹ Tâhirü'l-Mevlevî, *Şerh-i Mesnevî*, c. IV, s. 999.

¹⁶⁰ Hadid, 57/4.

Âlem, kış mevsiminde ölü gibidir. Âlemin birer cüzü olan ağaçlar da kış mevsiminde yapraklarını, çiçeklerini ve meyvelerini gizlemiş, çıplak ve kapkara bir çalı yığını hâline gelerek karga şekline bürünmüşlerdir. Fakat bahar gelince, yağmurlar yağar, dereler taşar ve sular ağaçların köklerine nüfuz eder. O vakit ağaçlar, basını suya daldırmış kazlar gibi şevk ve neşe içinde yüzer, yeniden renk renk çiçek açıp yapraklarını çıkarırlar. Sonunda tavus kuşu gibi süslenirler. İtaat eden, tevazu ehli ve topraktan yaratıldıklarının şuurunda olanlar Allah'a (c.c.) doğru manen yöneldikleri gibi, ağaçlar da yüceliği işaret eden semaya doğru, elleri mesabesinde bulunan dallarını topraktan çıkarıp Allah'a (c.c.) şükürlerini arz ederler. Dua ederler ve vazifelerini yaparlar. Onlar lisan-ı hâlleri ile Allah'ın (c.c.) azametinin sonsuzluğunu dile getirirler. Kendilerinin büyüyüp gelişme sebeplerini bilebilecek düşünce ve izanları yokken, Allah'ın (c.c.) merhameti ağaçlara gelişmeyi ve büyümeyi ihsan eder. Ağaçlar bu durumlarına rağmen kulluk gösterirken; en çok yüceltilmiş ve ikram edilmiş olan insanlar nasıl ibadetlerini terk edebilirler? Tohum daha ufak ve toprağın altında tamamen gizliyen Allah'ın (c.c.) sonsuz hikmeti onu ağaç edip meydana çıkarır. Sonra konuşan diller gibi yeşil yaprakları, Allah'a (c.c.) dua için açılmış eller gibi uzun dallarıyla irfan sahiplerine kendi dilleriyle hikmetler ve hakikatler söylerler.¹⁶¹ Ve adeta derler ki: *"Allah (c.c.) bizi kış mevsiminde hapsetti, fakat bahar gelince süsledi, tavus şekline koydu. Kışın ölmüştük. İlahî feyiz ile yenden hayat bulduk."* Kısaca bu kollar, bu eller ve bu dallar insanlara, ahiret âleminde selam verirler. Hareketleriyle görebilenlere ve sesleriyle de duyabilenlere vücuttan ayrılan ruhun hikâyesini terennüm ederler. Onlarda her dal uzayan bir eldir. Onlarda her yaprak yeşil bir dildir. Bu eller, bu dallar, bu dillerle söyleyerek vücut tohumunun kabir içine atılışından sonra, yeşeren, kök ve filiz salan bir manevi ağacın nasıl yepyeni bir bahar için hazırlandığını

¹⁶¹ Abidin Paşa, *Mesnevi Şerhi*, c. II, s. 48.

anlatırlar. Ve derler ki: “*Mahşer günü, vücut ağacı burada her insanın yeryüzünde gördüğü işlerin, iyi ve kötü hareketlerin çiçekleriyle süslenir. Beyaz, al, hatta siyah çiçekler ki, renkleriyle görenlere türlü sırlar söylerler.*”¹⁶²

Arif olanlar, bu sessiz işaretleri açık ibareler gibi anlarlar. Onların bu hâllerini insanların ölmelerine ve kıyamette dirilmelerine delil sayarlar. Kış mevsiminde ağacın bir süre ölüp bahar vakti dirilmesi gibi, vefat eden insanlar da vakti gelince dirileceklerdir.¹⁶³ İrfan sahipleri ağaçlarda iki hâl görür. Biri Allah’a (c.c.) şükretmeye borçlu olduğu, diğeri de dünyada keder ve mutluluğun zincirleme birbirine bağlı bulunduğudur. Allah’ın (c.c.) hikmetinin eseri olarak ise bu âlemin genişliğinde eza ve eziyet, kış ve bahar gibi geçip gider. Yalnız Hakk’ın rızasını elde edenler karar kılmışlar ve dış şartlardan etkilenmemişlerdir.¹⁶⁴

2019. beyitte, aynı zamanda Rum suresinin 50. ayet-i kerimesine işarete bulunmaktadır:

فانظر الي اثار رحمة الله كيف يحيي الارض بعد موتها ان ذلك لمحيي الموتى وهو
 علي كل شئ قدير
“Şimdi Allah’ın rahmetinin eserine bakın ki, ölmünden sonra arzı nasıl ihya etti? İşte muhakkak bunun gibi elbette ölüleri dirilticidir ve O her şeye kadirdir.”

Buna göre, inananlar olarak fakirlik, yoksulluk, güçsüzlük, hastalık, hüzn ve kederden umutsuzluğa düşmemeliyiz. Gönüllerimizi sürekli hakiki hayat veren Allah’a (c.c.) bende kılmalıyız. Çaba ve gayretten uzak durmamalıyız. Allah’ın (c.c.) lütuflarını beklemekten vazgeçmemeliyiz. Çünkü Allah’a (c.c.) ibadet eden ve emredilenleri gereğince yerine getirenler, hazan mevsimi gibi olan bu vefasız dünyada ceza ve ezaya düşer olabilirler. Ama ilkbahar benzeri olan cennet-i âlâ ve ilahî nimetler onlar için

¹⁶² Rifai, *Şerhli Mesnevî-i Şerif*, s. 289.

¹⁶³ Tâhirü'l-Mevlevî, *Şerh-i Mesnevî*, c. IV, s. 1001.

¹⁶⁴ Abidin Paşa, *Mesnevi Şerhi*, c. II, s. 49.

hazırlanmıştır. Onlar dünyada cefalar arasındayken akıllarını ve gönüllerini tam bir teslimiyetle müsterih tutup teselli bulmalıdırlar ve manevi şahsiyetlerini Hak sevgisiyle yüceltmelidirler.¹⁶⁵

2. İnanmayanların Batıl Sözleri

Ölüm gerçeğini göremeyen, diriliş ve sorgulanmayı kabul etmeyen inkârcılar, bu yanlış yaklaşımlarına kendilerince birtakım gerekçeler bulurlar. Fakat onların bu iddiaları Mevlâna'ya göre batıl sözlerdir:

2020. *Yokluk, bu varlığı Hak'tan alırken münkir, "Bu hâl, ağaçların yapraklarını dökmesi ve tekrar yapraklanması eskiden beri olagelmektedir."* der. *Âlemi, ebedi ve kendi kendine ta ezelden mevcut sanır.*

İnanmayanlar, tabiatın mecazi ve hakiki söyleyişlerini bilmemekten ve duyamamaktan doğan bir karanlık içinde başka türlü düşünürler. Ruhaniyeti inkâr ederler, her şeyi tabiat diye isimlendirdikleri, gerçekliği olmayan bir hayale dayandırırılar. *"Mecaz da timsal de söz konusu değildir. Bunlar tabiat hadisesidir, ay, güneş ve dünyanın dönmelerinden meydana gelen mevsimlerin eseridir."* derler. Böylesi söylemlerin ileri düzeydeki temsilcileri Dehriyledir. Felsefi ekollerden Dehriliğe mensup olan bu şahsiyetler, âlemin kademine inanırlar. Eşyada tasarrufta bulunanın dehir/zaman olduğunu düşünürler. Kıyameti inkâr ederler. İnsanların öldükten sonra tekrar dirileceklerine inanmazlar. Son dönem inkârcılarından birisi;

*Düzme Allah'ı gibi şeytani
Buda'sı, Ehrimen'i, Yazdan'ı
Topunun hâlıkı vehm-i ceb'in
Gölgeler gölgeler onlar da derin.*

¹⁶⁵ Abidin Paşa, *Mesnevi Şerhi*, c. II, s. 49.

gibi saçma ve yersiz ifadeleri ile inanma duygusunu inkâra kalkışmaktadır. Bu zavallı, İslam inancının temeli olan Allah ile şeytanın varlığını Hintlilerin Ehrimen ve Yezdan'ına benzetmiş ve hepsine birden vehim demiştir. Varlık arenasında gerçekleşen bunca ayet ve işarete rağmen, kendi zulmet ve vehminde boğulmuş, gözlerini perdelemiştir.¹⁶⁶

3. Allah (c.c.) Dostlarının Tesir Halkası

İnkârcılar batıl sözleri ve amansız baskıları ile gerçeği ne kadar tersyüz ederse etsinler, hakikat daima payidar olacaktır. Hak hâkim, batıl zail olacaktır. Hakikatin payidar olması ise Hakk'ın iradesi ve Allah (c.c.) dostlarının âleme yaydığı güzel kokular sayesinde. Evliyanın tesir halkası son derece güçlüdür. Şöyle ki:

201. *Düşmanlara karşı dostların gönlünde Tanrı tarafından bahçeler meydana gelmiştir.*

202. *Oradaki güller güzel ve kokuludurlar. Küll ün sırrını söylerler.*

203. *O güzel koku, inkârcılara rağmen her tarafa yayılıp gönülleri cezbetmektedir.*

İnkârcıların her türlü batıl felsefelerine rağmen, Allah (c.c.), dostlarının kalbinde bir takım hakikat ve marifet meydana getirir. O dostlar da istidat sahiplerine, kabiliyetli ve yatkın olanlara o hakikat ve marifetten bahsederler. Akli ve nakli delillerle kıyametin varlığını ve diriliş gerçeğini ispat ederler.¹⁶⁷ İnkârcılar ise kâinata ibret nazarıyla bakamayan, yaratılmışların yükselen sesini gönül kulağıyla duyamayan, onlardaki hâl dilini anlayamayan ve onlardan yükselen ilahî rayihadan koku alamayan talihsizlerdir. Ancak bütün bu körlükleri, bu sağırılıkları, bu dil

¹⁶⁶ Konuk, *Mesnevî-i Şerîf Şerhi*, c. II, s. 46.

¹⁶⁷ Tâhiru'l-Mevlevî, *Şerh-i Mesnevî*, c. IV, s. 1002.

bilmez ve koku almazlığı gönüllerdeki ilahî nurla mağlup eden veliler, bize Allah'ın hakikatinden ve O'nun irfan bahçesinden ilahiler, ışıklar, sesler ve rayihâlar getirmişlerdir. Bu yüzdendir ki insan gönlüne güzel koku veren her gül, bize her şeyden önce büyük küll'den sırlar veriyor ve Yunus'un;

*Salınır Tuba dalları
Kur'an okur hem dilleri
Cennet bağının gülleri
Kokar Allah deyu deyu*

ifadelerindeki gibi, bahar güllerinin rayıhasında ilahî kokuyu alabilmenin mutluluğunu tattırıyor.¹⁶⁸

Velilerdeki marifet güllerinin kokusu, münkirlerin burnunu toprağa sürter, batıl hezeyanlarını iptal eder, yanlış fikirlerin perdelerini yırtar ve tüm güzellikleri ile âleme yayılır. Sadakat, güven ve güzel ahlak gibi nefis kokular yayan kalp, Allah'ın (c.c.) sırlarından sürekli haberler vermektedir. Böylesi kalplerin sahipleri, Hakk'ı söyleyen, hidayet yolunu gösteren ve açıklayandır. Birçok bozuk durumu düzelten, terakkiye kabiliyeti olanları yüceltendir.¹⁶⁹ Günümüzde bu gerçeğin en güzel örneği *Mesnevî*'dir. Avrupa'da *Mesnevî-i Şerîf* tercümelemleri ile meşgul olan ilim adamları gitgide çoğalmakta, *Mesnevî-i Şerîf* nüshâları Hindistan gibi nüfusu çok fazla olan bir kıtada Mecusilerin evlerine varıncaya kadar yayılmaktadır.¹⁷⁰ İrfan güllerinden ve mana çiçeklerinden yükselen kokular, tüm şüphe ve inançsızlık perdelerini yırtarak müminlerin ruhunu derin bir lezzet ve rayiha içerisinde bırakır. Bir saba rüzgârı bu kokuları alır, her rengi, her şekli, her hareketi Allah'ı (c.c.) anlatan yaratılmışların üzerine yayarak, dünyanın etrafını dolaşır. Vardığı her yerde ruhları

¹⁶⁸ Rifai, *Şerhli Mesnevî-i Şerîf*, s. 289.

¹⁶⁹ Abidin Paşa, *Mesnevi Şerhi*, c. II, s. 50.

¹⁷⁰ Konuk, *Mesnevî-i Şerîf Şerhi*, c. II, s. 47.

koku almaya elverişli olanlara ilahî âlemden rayihalar dağıtır. İnsanlar hangi dinde, renkte ve nerede olurlarsa olsunlar, bu rayihayı duydukları an İslam imanının salikleri olurlar.¹⁷¹

4. İnkârcıların Hakikati Göremeyişleri

Hak dostları, ilahî irfan ve hakikatleri tüm gayretleri ile dile getirirken, nasipsizler bedbaht kalırlar. İnkârcıların ilahî hakikatleri göremeyişlerini Mevlâna şu şekilde anlatır:

2024. *Münkirler, o gül kokusuna düşman pislik böceği veya davul sesine dayanamayan asabi kimseler gibidir.*

2025. *Dünya meşgalesine gark olurlar. Şimşek parıltısına gözlerini yumarlar.*

2026. *Kör münkirlerin gönülleri de kördür. Göz odur ki, emin yeri seçer.*

Pislik böceği nasıl gül kokusundan rahatsız olursa, inkârcılar da enbiya ve evliyanın irfanından rahatsız olurlar. Böylesi marifet güllerinin kokusundan tiksindir, böylesi güllerin ne rengine ne de kokusuna tahammül ederler. Duyuları körelen ve birtakım yetileri kaybolan hastalar seslere tahammül edemez, hatta sevinç ve zafer davullarının seslerini bile duymaya dayanamazlar. Böylesi için davul sesleri bir yana en küçük ve yumuşak sesler bile rahatsız edici olur.¹⁷² Nebilerle velilerin sırlar âleminde getirdikleri, gül kokularıdır. Söyledikleri sözler ise türlü sazlardan yükselen musikilerdir. İnanmayanlar, işte bu kokuları alamayan ve bu sesleri duyamayanlardır.¹⁷³ İnkârcılar, enbiya ve evliyanın suretler âleminin batınına dair dile getirdikleri hakikat ve marifetleri dinlememek için kendilerini âlemin zahirî boyutuyla meşgul eder-

¹⁷¹ Rifai, *Şerhli Mesnevî-i Şerif*, s. 290.

¹⁷² Konuk, *Mesnevî-i Şerif Şerhi*, c. II, s. 47.

¹⁷³ Rifai, *Şerhli Mesnevî-i Şerif*, s. 290.

ler. Kendi fikirlerini zahirî âleme isnat ederler. Beşeriyet ve tabiat kesafeti içerisinde dünya işlerine dalarlar. Onların ruhları, mana âlemine açılmış pencereden mahrum kalmıştır. Bunun içindir ki kendilerini Hak, hakikat ve mana âlemlerine davet edip ferahlatmak isteyenlerin nasihat ve çağrılarını aldırılmazlar. Onların musikisine kulak tıkar ve nuruna göz yumarlar.¹⁷⁴ Bunların durumları Kur'an-ı Kerim'de şu şekilde beyan edilmektedir:

“Onlar dünya hayatının zahirini bilirler. Hâlbuki onlar ahiretten gafildirler.”¹⁷⁵

“Andolsun, biz cinler ve insanlardan birçoğunu cehennem için yaratmışızdır. Onların kalpleri vardır, onlarla kavramazlar; gözleri vardır, onlarla görmezler; kulakları vardır, onlarla işitmezler. İşte onlar hayvanlar gibidir, hatta daha da şaşkındırlar. İşte asıl gafiller onlardır.”¹⁷⁶

“Allah onların kalplerini ve kulaklarını mühürlemiştir. Onların gözlerine de bir çeşit perde gerilmiştir ve onlar için (dünya ve ahirette) büyük bir azap vardır.”¹⁷⁷

Onlar, enbiya ve evliyanın apaçık delillerinin parlaklığını ve şimşek gibi çakan burhanlarını akıl gözleri göremediği ve gözleri kamaştığı için akıl gözlerini kaparlar.¹⁷⁸ İnkârcılar akl-ı maaş perdeleri ile ruh gözlerini kapatırlar. Zira akl-ı maaş mertebesinde enbiya ve evliyanın irfanını göreceğ göz yoktur. Kendi gerçeğini ve huzur bulacağı mahalli görebilen göze ancak göz denilebilir.¹⁷⁹

Önceki beyitlerde dikkatlerimizi kâinata, ağaçlara, kaz ve kargalara, kış ve bahara çeken Mevlâna, üslubu gereği, bu be-

¹⁷⁴ Rifai, *Şerhli Mesnevî-i Şerif*, s. 290.

¹⁷⁵ Rum, 30/7.

¹⁷⁶ A'râf, 7/179.

¹⁷⁷ Bakara, 2/7.

¹⁷⁸ Konuk, *Mesnevî-i Şerif Şerhi*, c. II, s. 47.

¹⁷⁹ Konuk, *Mesnevî-i Şerif Şerhi*, c. II, s. 47.

yitlerde de kâinattan insana geçiş yapmakta ve kâinatla insan arasında paralellik kurmaktadır. Bahar mevsiminde ağaçları yeşerten Allah (c.c.), dostlarının kalbinde de bağ ve bostan oluşturur. Ağaca ait yaprak ve dalların toprak içindeki kökten haber vermeleri gibi, kişinin gül kokulu derunu da ilahî sırlarından haberler verir. Mevlâna bu hakikati kabul etmeyenleri ise bir kütüğe benzetmekte, yerinde bir teşbihle gözlerini de bu kütüğün budak deliğine benzetmektedir.

5. Basiretin Açılması

Hakikati görmenin, hidayete ermenin, huzura kavuşmanın ve ötelelerden haberdar olmanın örneği Hz. Ayşe annemizdir. İşte hikâyede yer verilen bu hadisin devamında Hz. Ayşe'nin basiretine dikkat çekilmekte ve onun güçlü firasetinden bahsedilmektedir:

2027. *Peygamber Efendimiz (s.a.s.), mezarlıktan dönünce Hz. Ayşe-i Sıddıka'nın yanına vararak onunla konuşmaya başladı.*
2028. *Hz. Ayşe'nin gözü Peygamberimizin (s.a.s.) yüzüne ilişince, önüne doğru eğildi, elini üstüne sürdü.*
2029. *Mübarek sarığına, yüzüne, saçlarına, yenine, yakasına, göğsüne, kollarına elini sürdü.*
2030. *Peygamber Efendimiz (s.a.s.) "Böyle acele acele ne arıyorsun?" diye sordu. O da "Bugün hava bulutlu idi, yağmur yağmıştı.*
2031. *Elbisende bir ıslaklık arıyorum. Fakat ne tuhaf şey! Hiç bir ıslaklık bulamıyorum." dedi.*
2032. *Hz. Peygamber (s.a.s.), "O sırada başına ne örtmüştün? Başörtün ne idi?" diye sordu. Hz. Ayşe de "Senin şalını örtmüştüm." diye cevap verdi.*

2033. *Peygamber Efendimiz (s.a.s.) de buyurdu ki, “Ey gönlü tertemiz olan Ayşe, Allah bu yüzden senin pak olan gözüne gayb yağmurunu göstermiş.*

2034. *O senin gördüğün yağmur, bu gökyüzündeki buluttan değildir. O başka buluttan, başka göktendir.”*

Önceki beyitlerde gaflet ehlinin ve inkârcılar zümresinin hâl-i pür melallerine değinen Mevlâna, sözün kendi bağlamından koptuğunu ve konunun dağıldığını düşünür, dinleyenlerini ve okuyucularını tekrar hikâyenin seyrine davet eder. Peygamber Efendimiz (s.a.s.) kabristandan Hz. Ayşe Annemizin yanına döndüğünde aralarında bir konuşma geçer. Hz. Ayşe, Peygamber Efendimiz’i (s.a.s.) görünce hayretler içerisinde kalır. Koşup yanına gelir, eliyle üzerini yoklar, hayretler içerisinde Peygamber Efendimiz’in (s.a.s.) yüzüne bakar. Elleriyle sakalını, sarığını, yakasını ve elbisesini kontrol eder. Peygamber Efendimiz (s.a.s.) de üzerinde hararetle aradığının ne olduğunu, neyi merak ettiğini sorar. Ayşe Validemiz de; “*Bugün gökyüzünü iri bulutlar kapladı ve yağmur yağdı. Elbiselerini onun için yokluyorum, fakat ne garip şey ki sen ıslanmamışsın.*” der. Peygamber Efendimiz’in (s.a.s.), “*Ey Ayşe, gökyüzünde bulut ve yerde yağmur gördüğün zaman senin başında nasıl bir örtü vardı?*” sorusuna, Ayşe Validemiz, “*Senin ridanı başörtüsü yapmıştım.*” cevabını verir. Bunun üzerine Peygamber Efendimiz (s.a.s.), “*Ey temiz gönüllü Ayşe! Senin gördüğün rahmet, dünya semasının yağmuru değil, gayb âleminin rahmetidir. Allah sana, (temiz bakışlarına şükret, mesrur ol, hamd ü senalar eyle ki) kendi öz rahmetini göstermiş.*” der. Nice gözler vardır ki, buldukları ve yaşadıkları dünyaya yağın rahmeti görmez. Nice temiz ve ilahî ışıkla aydınlanmış bakışlar da vardır ki Allah (c.c.) aşkıyla yanmış susuz bağırlar için sır âlemlerinde yağın yağmuru görür.¹⁸⁰

¹⁸⁰ Rifai, *Şerhli Mesnevî-i Şerif*, s. 291.

Mevlana, ele aldığı hadisleri veya kimi olayları yer yer tevil ederek, onlara değişik anlamlar yüklemeye çalışır ve onları tasavvufi görüşlerini anlatmak için kullanır. Peygamber Efendimiz'in (s.a.s.) kabristandan gelişini ve yağmur olayını anlatması, bunu ilahî rahmetin inişî şeklinde yorumlaması konunun en bariz örneğidir.

D Ö R D Ü N C Ü B Ö L Ü M

Varlık Mertebelerini İdrak Öyküsü

Varlık Mertebelerini İdrak Öyküsü

Gayb âlemine sirayet edebilenler, perdeleri kaldırıp eşyanın arka planını görebilenler, Hakk'ın yaratma kudretine aşına olurlar. Bizleri yaratılış hikmetini tefekküre davet eden Mevlâna, hiçbir şeyin görüldüğü gibi olmadığını, âlemde her an yeniden yaratılışın var olduğunu söylemektedir. Bu düşüncesini, Hakîm Senâî'ye ait olan, "Can ülkesinde bu dünyanın göklerine hükmeden gökler vardır. Ruh yolunda inişler ve yokuşlar, yükseklikler, ulu dağlar ve denizler vardır." beytinin tefsiri ile dile getirmektedir.

1. Gayb ve Şehadet Âlemleri

Mevlâna'ya göre her şey, içerisinde yaşadığımız hayattan ibaret değildir. Bu hayatın ötesinde bir gayb âlemi vardır. Yaşadığımız şehadet âlemini gayb âleminden kopuk göremeyiz. Mevlâna da söze gayb ve şehadet âlemini karşılaştırarak başlar.

2035. *Gayb âleminin başka bir bulutu, başka bir yağmuru, başka bir göğü, başka bir güneşi vardır.*

Varlık mertebeleri, gayb ve şehadet âlemi olmak üzere ikiye ayrılır. İçerisinde bulunduğumuz bu âleme ve gözle görülen eşyanın hepsine şehadet âlemi adı verilir. Gözle göremediğimiz âlemlere ise gayb âlemi adı verilir. Gaybın; âlem-i melekût, gayb-ı hüviyet ve mertebe-i ama gibi farklı dereceleri bulunmaktadır. Gayb âleminin hâllerini şehadet âleminde olanlar anlayamazlar. Bu nedenle gayb âleminin keyfiyeti, temsil yolu ile ifade edilir.¹⁸¹

¹⁸¹ Tâhiru'l-Mevlevî, *Şerh-i Mesnevî*, c. IV, s. 1006.

Mesnevi şarihi İsmail Ankaravî der ki: “*Tabkik ehli nazarında gayb mertebelerinden her biri alttakine nispetle sema, üsttekine nispetle zemin gibidir. Örneğin “ama” mertebesi, alttaki diğer mertebelere nispetle sema olur, ondan zuhur eden feyiz ve tecelliler yağmur gibidir. Yine aynı şekilde “vahidiyet” mertebesi de “akl-ı kül” mertebesine nispetle zemin gibidir. Vahidiyet mertebesinden zuhur edecek olan tecelliler, lütuf ve cemal dair olursa bahar yağmuru, kahır ve celale ait olursa güz yağmuru gibi olur. Aynı şekilde Akl-ı Kül bireylerin akıllarına, feleklerin hepsine nispetle sema gibidir. Bunlardan zuhur eden tecelliler ise yağmur gibidir. Terbiye ve olgunlaşmaya yol açan tecelliler bahar yağmuru gibi, yokluk ve ölüme yol açan tecelliler ise kış yağmuru gibidir.*”¹⁸²

Gayb âleminde bir diğer maksat, misal âlemidir. İlahî ilimde beliren ilahî isimlerin suretleri, mücerret nur cevherleri olup önce latif varlıklar olarak ruhlar mertebesinde, sonra temsili suretleri ile misal mertebesinde, daha sonra da unsûri yapıları ile şehadet mertebesinde taayyün ederler. Hakîm Senaî'nin beytinde belirttiği üzere, bu misal âlemi, vilayet-i can/can yurdu olup orada yerler, gökler, inişler, yokuşlar, yüksek dağlar ve denizler vardır. Can diyarının gökleri dünya semasına hükmeder, söz geçirir ve iş buyururlar. Can diyarına giden yollarda türlü inişler, zorlu yokuşlar, yüksek dağlar ve engin denizler vardır. Can diyarındaki bu göklerden maksat, ruhun ulaştığı manevi mertebelerdir. Fakat can, bu mana mertebelerine her biri bizim kanaatimizle ölçülemeyecek kadar sonsuz melekût, ervah ve ceberut âlemlerine yükselerek erişir. Bu âlemlerin en yücesi ve uçsuz bucaksız olanı ise ilahî kudretin göz kamaştırdığı lâhut âlemidir. Lâhut, mutlak varlık olan Allah'ın (c.c.) zat âlemidir.¹⁸³ İşte hemen bir önceki misal âlemi, şehadet âleminin batını ve

¹⁸² Ankaravî, *Şerhu'l-Mesnevi*, c. I, s. 413.

¹⁸³ Rifai, *Şerhli Mesnevi-i Şerif*, s. 292.

melekûtu olup şehadet âleminin suretlerine bu âlemde yardım- lar sunulur. Allah (c.c.) kimin gözünü açarsa, o kimse bu âlemin hâllerini görür. Bazı kimselerin rüya âleminde, dünyada vuku bulacak hadiseleri görmeleri bu âlemdendir.¹⁸⁴ Dünya ehlinin bil- medikleri bu âlemler, ilahî sırların bulunduğu ve ilahî sırların kendilerine ayan olduğu bir gayb âlemidir. Gayb âleminin suları başka, yağmuru başkadır. Bu âlemin gökleri bir türlü, güneşi bizim bildiğimiz güneşten başka türüdür. Çünkü orada yağmur, yerlere değil gönüllere yağar, orada güneş bildiğimiz güneş değil, ilahî varlığın ruh semasındaki tecellisidir. Orada ilahî güzelliğin türlü görünüşleri, toprağa yağın bahar yağmuru gibi gönülde irfan ve hakikat çiçekleri açtırır.¹⁸⁵ Gayb âlemindeki varlıklar, maddi âlemde görülenlerden çok farklıdır. Çünkü dünyadakiler- den elde edilen faydalar sınırlıdır, geçicidir ve yok olucudur. Bu yüzden bu maddi dünyadakiler gerçekte yok ve hiç gibidir. Ama Rabbani feyizler, nurlar ve tecelliler ebedidir, ölümsüzdür ve ul- vidir. Ruhani mertebelerde de farklılıklar vardır. Bir ruhani mer- tebe dünyaya göre gökler kadar yüce olabilir. Diğer kendinden daha yüce bir manevi mertebeye göre zemin gibi aşağıda kalır. Bu hakikatten dolayı Kur’ân-ı Kerim’de ahiretteki derecelerin dünyadaki derecelerden daha çok olduğu buyrulmuştur.¹⁸⁶

2. Teceddüd-i Emsal

Mevlâna’ya göre hiçbir şey, görüldüğü gibi değildir. Âlemde her an yeniden yaratılmış söz konusudur.

2036. *Gayb âleminin ahvali, yalnız Hakk ’ın has kullarına malumdur. Onlardan başkaları, ölümden sonra, di- rilişten şüphe ederler.’*

¹⁸⁴ Konuk, *Mesnevî-i Şerif Şerhi*, c. II, s. 49.

¹⁸⁵ Rifai, *Şerhli Mesnevî-i Şerif*, s. 292.

¹⁸⁶ Abidin Paşa, *Mesnevi Şerhi*, c. II, s. 54.

Bu beyitte, Kaf suresinin 50/15. ayet-i kerimesine işarette bulunmaktadır:

افعيينا بالخلق الاول بل هم في لبس من خلق جديد
“Biz ilk yaratışta aciz mi kaldık (ki tekrar diriltemeyelim)? Hayır! Onlar (yine de) bu yeni yaratıştan şüphe içindedirler.”

Bu ayet-i kerime, öldükten sonra dirilişi inkâr eden kimse-
 lere yöneliktir. Hâlk-i cedidden maksat ba’s ve haşr olayıdır ama
Füsûsü'l-Hikem isimli eserinin özellikle Şuaybiyye Fassi’nda
 konuya dikkat çeken Şeyh-i Ekber’e göre teceddüd-i emsaldir.
 Teceddüd-i emsal; âlemin bir bütün olarak arazlardan teşekkül
 etmesi, arazların bekasının olmaması, her an yokluğa doğru
 bir seyir izlemesi ve her an bir benzerinin meydana gelmesidir.
 Teceddüd-i emsal anlayışına göre bu şahadet âleminin tüm eşya-
 sı, Allah’ın (c.c.) kesintisiz devam eden tecellileri ile var olmak-
 ta ve yine farklı tecelliler ile de yok olmaktadır. Madumiyet/
 yok oluş; ölüm ve kıyamettir. Tekrar var olmak, ba’s ve haşr
 hâlleridir. Fakat bu varoluş ve yok oluş süreçleri güçlü bir elekt-
 rik akımı ile gerçekleştiğinden böylesine hızlı devam eden yapısı
 nedeni ile iç ve dış âlemlerde hissedilememektedir. Eşyanın sa-
 bit ve değişmez tabiatında olduğu zannedilmektedir. Âlemdeki bu
 değişimi ancak, kendi nefsindeki varoluş ve yok oluş seyirlerine
 vâkıf olan evliyanın has isimleri algılayabilirler. Gayb âleminin
 bu tür hâlleri ancak Allah’ın (c.c.) has kullarına aşikâr olur. Vü-
 cut göklerinden ve nefis bağlarından kurtularak gayb âleminin
 semalarına yükselenler, oradaki ilahî tecellileri görme sırrına ve
 saadetine ererler. Onların dışındakiler eşyanın değişmez nitelikte
 olduğunu zannederler. Hatta böylesi yeniden yaratılış sürecin-
 den de şüphe ederler.¹⁸⁷ Körler ışığı hiç görebilir mi?

Bu beytin bir önceki beyitle irtibatını kuracak olursak, di-
 yebiliriz ki, misal âlemi, şahadet âleminin batını/iç boyutudur.

¹⁸⁷ Ankaravî, *Şerhu'l-Mesnevî*, c. I, s. 413.

Bu teceddüd-i emsal, içli ve dışlı bir şekilde meydana geldiği için kesintisiz bir şekilde misal âleminden şهادet âlemine yardım ve destek sunulmaktadır. Buna göre tüm varlık mertebeleri de celalî ve cemalî tüm tecelliler de Hakk'ındır.¹⁸⁸

Bu beyitler ışığında özetle şu çıkarımlarda bulunabiliriz:

1. Hakîm Senaî'nin beyitlerini başlık olarak tanzim edip şerhte bulunan Mevlâna'nın başlıca kaynaklarından biri Hakîm Senaî'dir.

2. Gayb âleminin özelliklerinden bahsedilmektedir. Gayb âlemi bambaşka bir âlemdir. Bu âlemin kendine özgü bulutu, rahmeti, seması, güneşi ve yağmuru vardır.

3. Farklı âlemlerden söz edilmektedir. Yukarı doğru çıkıldıkça yukarıdaki her bir âlem, aşağıdaki âleme göre daha soyut ve daha farklı özellikler taşımaktadır.

4. İbnü'l-Arabî sistemindeki gibi Mevlâna'nın eserinde de sistematik bir kozmoloji öğretisine rastlamaktayız.

5. Anlaşılama problemine dikkat çekilmektedir. Bahsedilen bu farklı âlemlerin gerçeğine ancak Allah'ın (c.c.) has kulları vakıf olmaktadır.

6. Teceddüd-i emsal/yeniden yaratılış, sadece ahirete özgü bir durum değil dünyada da gerçekleşen bir süreçtir.

3. Cemal ve Celal Tecellileri

Âlemde sürekli yeniden varoluş ve yok oluşun vuku bulduğunu dile getiren Mevlâna, yağmur metaforu ile cemal ve celal tecellilerini açıklamaktadır.

2037. *Yağmur vardır, beslemek, yetiştirmek için yağar; yağmur vardır, her şeyi perişan etmek için yağar.*

¹⁸⁸ Konuk, *Mesnevî-i Şerif Şerhi*, c. II, s. 49-50.

2038. *Bahar yağmurlarının faydası, şaşılacak bir şeydir. Fakat sonbahar yağmuru, bağ ve bahçeler için sıtma yerine geçer, ağaçları titretir, yaprakları sarartır, döker, çürütür.*
2039. *Bahar yağmuru, bağı ve bahçeyi nazla besler, güz yağmuru ise onu sarartır, soldurur.*
2040. *Böylece soğuğu, rüzgârı, güneşi, hep birbirine aykırı bil de şaşırıp kalma.*
2041. *Tıpkı bunun gibi gayb âleminde de bu çeşitlilik vardır. Bazısı zararlı, bazısı faydalı; bazı yağmurlar bereket getirir, bazısı ziyan.*

Yağmur vardır ki bahar yağmuru gibi hayat vericidir. Tabiat bu yağmurla dirilir, insanlar bu yağmurdan hayat bulan tabiat içinde kendilerini daha canlı ve yaşama neşesi içinde hissederler. Yağmur da vardır ki eşyayı, ağaçları, yaprakları çürütür. İnsan bu çürüyen tabiat karşısında bütün bir sonbaharın hüznünü ve manasını hisseder. Bahçelere bahar yağmuru bir rahmet, sonbahar yağmuru ise bir sıtma gibi yağar. Biri yeşertir, renklendirir ve Allah'ın (c.c.) yoktan var edişindeki tecelliye örnek olur. Öteki soldurur, sarartır, öldürür ve yine Allah'ın (c.c.) bütün var görünenleri yok edişindeki büyük kudreti gösterir.¹⁸⁹

Yaşadığımız dünya hayatı zıtlıklar âleimidir. Sonbahar ile ilkbahar, gece ile gündüz, soğuk ile sıcak, siyah ile beyaz, karanlıkla aydınlık ve ölümlerle hayat bu sayısız zıtlıkların sadece birkaçıdır. Bu gerçek, büyük sır hakkında bize bir ipucu vermelidir. Işığı görünmez olan güneşin tekrar doğması gibi, yapraklarından soyunmuş ve adeta bir iskelet olmuş ağaçların yeniden yaprak ve çiçeklere bürünmesi gibi, asırlar öncesinde ölmüş insanların hepsini diriltecek kıyamet gününün gelmesi de Kur'ân-ı Kerim'de haber verilmiş bir hakikattir. Sonbahar ve ilkbaharı, karanlık ve

¹⁸⁹ Rifai, *Şerhli Mesnevî-i Şerif*, s. 292.

aydınlığı, madde ve ruhu kendi bedenimizde hissetmeye başlar ve bunlardaki derin manayı kavrama seviyesine ulaşırsak, manevi kazancımız sonsuz olacaktır.¹⁹⁰

Şehadet âleminde gördüğümüz ve bildiğimiz yağmur, vaktinde ve belli bir kararda yağarsa mahsulleri bereketlendirir, çiftçinin yüzünü güldürür. Fakat harman zamanı gibi uygun olmayan bir vakitte yağarsa mahsulü çürütür, hatta daneleri alıp götürür. Hâlbuki bu iki yağmur da aynı buluttan yağar. Kaynakları bir olduğu hâlde tesirleri farklı, hatta birbirine zıttır. Bunun gibi gayb âleminin yağmurları, yani feyiz ve tecellileri de bazen cemalî bazen de celalî olur. Cemalî olursa lütuf, celalî olursa kahır suretinde zuhur eder. Eserleri değişik olan bu tecellilerin kaynakları birdir.¹⁹¹

Kişi, dünya hayatında böylesi tesir halkalarının birbirinden farklı olduğunu bilirse ilahî kudreti fark eder. Dünya hayatında gördüğümüz tüm eşya, bize ilahî isim ve sıfatlardan bir nişanedir.

Bu beyitlerde bahsedilen bahar yağmurundan maksat, ilahî feyiz ve tecelliler, ilahî lütuf ve cemaldir. Güz yağmurundan maksat ise kahır ve celal tecellileridir.¹⁹²

Bizim dünyamızdaki bu olayların, bu bahar ve hazanların bir benzeri de kendi büyüklüğü ve enginliği ölçüsünde aynen gayb âleminde olmaktadır. Gayb âleminin baharı, kudretle esen hayat rüzgârlarını bizim âlemimize yollar. Hakk'ın sırrına ermiş insanların gönülleri, manevi âlemden gelen bu bahar kokusunu duyarlar. Ebedi bahara ermiş gibi içlerinde derin bir manevi haz yeşerir ve ruh vadileri bir anda yeşilliklerle, yaprak ve çiçeklerle dolar. Allah'a (c.c.) can u gönülden yapılan her ibadet, ebedî âlemden esen bir bahar rüzgârıdır. Buna mukabil, insan nefsinin

¹⁹⁰ Rifai, *Şerhli Mesnevî-i Şerif*, s. 293.

¹⁹¹ Tâhiru'l-Mevlevî, *Şerh-i Mesnevî*, c. IV, s. 1007.

¹⁹² Ankaravî, *Şerhu'l-Mesnevî*, c. I, s. 414.

dünya hayatında mağlup olduğu her kötülük, kibir, haset, hırs ve şehvet, ruha gayb âleminde kopan bir sonbahar fırtınası gibi derin hasar, büyük azap ve ölüm verir.¹⁹³ Gayb âleminde Allah'ın (c.c.) lütuf ve cemale ait güzel isimleri tecelli edince buna mazhar olanlar neşe, mutluluk ve lütuflara dalarlar. Allah'ın (c.c.) kahrına ait isimler tecelli edince de yok edilmeyi, kahra uğramayı ve cezalandırılmayı hak eden akıllar ve kalpler kararır ve ışıksız kalır. Gayb âleminde cemel isminin tecellisiyle yağın lütfun manevi yağmuru selamet ve saadet ihsan eder. Kahır ve gazapla inen yağmur ise güzelliği hak etmeyenleri mahveder.¹⁹⁴

4. Ariflerin Himmet ve Sohbetlerinden İstifade

Gayb âleminin asli, şehadet âleminin ise arızı oluşundan bahseden Mevlana, hem gayb âleminde hem de şehadet âleminde gerçekleşen yaratılış gerçeğine dikkat çekmektedir. Her an gerçekleşen ilahî tecellilerle lütuf ve kahır yansımaları belirlemektedir. Âlem nasıl zahirî lütuflarla ayakta kalırsa, insan gönlü de ancak manevi lütuflarla, ariflerin himmet ve sohbetleri ile diri kalır. Şöyle ki:

2042. *Ermiş kişi olan abdalın nefesi de gayb âleminin o baharındandır. O nefes yüzünden gönülde, canda manevi yeşillikler, tazelikler belirir.*
2043. *Onların nefesleri talihli ve kabiliyetli kişilere, bahar yağmurlarının ağaçlara yaptığı tesiri yapar.*
2044. *Eğer, herhangi bir yerde kuru bir ağaç varsa bunun kuruluşunu can rüzgârından bilme.*
2045. *Rüzgâr vazifesini bildi, esti gitti. Canı kabiliyetli olan kişi, rüzgârın tesirini candan kabul etti.*

¹⁹³ Rifai, *Şerhli Mesnevi-i Şerif*, s. 293.

¹⁹⁴ Abidin Paşa, *Mesnevi Şerhi*, c. II, s. 55.

Tasavvuf kavramlarından biri de “ebdal” tabiridir. “Bedel” kelimesinin çoğulu olan “ebdal” kavramı, beşeri sıfatlarından soyutlanmış, beşeri sıfatlar yerine ilahî sıfatlarla donanmış, izafi vücudunu hakiki vücuda tebdil eylemiş Hak dostları anlamındadır. Kendilerini tebdil eylemiş/dönüştürmüş olan ebdallar, nefeslerindeki feyizle ruhlara ve gönüllere manevi neşe katarlar. Onların bu nefesleri, gayb âlemi baharında esen İlahî Cemal Rüzgârının feyzi ve tesiridir.¹⁹⁵ Hak dostlarının tesiri güçlü nefesleri gayb âleminin baharındandır. Bu yüzden manevi güzel kokuların esintisini yayarlar, yüce hâllere yükselebilenin davetçisi olurlar. Suretler âleminin bahar mevsiminde yağın yağmur, nasıl ağaçları yeşillendirir, onlara hayat ve tazelik katarsa, Hak dostlarının nefesleri de saadet ehlinin can ve gönlüne hayat bahşeder, manevi dinamizm verir. Onların mübarek nefeslerinden gönüllerde ve canlarda ledünni ilimlerin çiçekleri, ilahî marifetlerin yeşillikleri neşv ü nema bulur.¹⁹⁶ Bahar rüzgârları konumunda olan velilerin söz ve nefesleri cana can katar. Gönüller, onların söz ve nefesleri ile cennet bahçesi güzelliğine bürünür ve yemyeşil olur.

Kuru ağaç ve kuru odunda yeşerme istidadının olmaması gibi, ariflerin nefeslerinden istifade edemeyenlerin de olgunlaşma kabiliyetleri olmaz. Hidayet ve rahmet eseri olarak gönderilen Peygamber Efendimiz’in (s.a.s.) hayat bahşeden rüzgâr konumundaki irşadından Ebû Cehil gibi cehennem kütükleri istifade edememişlerdir. Çünkü istidatları yoktur.¹⁹⁷ Nasıl ki bir ağacın kurummasında kusur, ağaca hayat bahşeden rüzgârda değil, o ağacın kökündeki veya bünyesindeki bozuklukta ise irfandan nasipsiz kalan zavallılarda da kusur, evliyanın mübarek nefeslerinde

¹⁹⁵ Tâhiru'l-Mevlevî, *Şerh-i Mesnevî*, c. IV, s. 1009.

¹⁹⁶ Konuk, *Mesnevî-i Şerîf Şerhi*, c. II, s. 51.

¹⁹⁷ Tâhiru'l-Mevlevî, *Şerh-i Mesnevî*, c. IV, s. 1009.

değil, o zavallıların istidadındadır.¹⁹⁸ Ermiş insanların nefesleri ancak ruhlarında yaşama, rüzgâr ve yağmuru kabul etme kudreti olanlara fayda verir. Bir mürşidin nefesine rağmen uyanmayan ruhlar kendi kusurlarının bedelini öderler.

Bahar rüzgârı vazifesini gerçekleştirir ve hayat bahşeden bir esinti ile eser. Nitekim Hicr suresinin 15/22. ayet-i kerimesinde; ارسلنا الرياح لواقع *“Biz bitki ve hayvanlara hayat bahşedici rüzgârı gönderdik.”* buyrulmaktadır. İşte bu esintiye karşı insanlar te-neffüs için ağzını, ferahlamak için bağırlarını açarlar. Ağaçların dalları, yaprakları eğilmek ve çırpınmak suretiyle o rüzgârı karşılar. Tüm canlı varlıklarda bahar rüzgârına karşı bir şevk vardır. Fakat cansız bir kaya parçası ondan zevk ve feyiz almak şöyle dursun, önüne dikilir ve esintisine engel olur.

Arif şahsiyetler de irşat vazifesini gerçekleştirmek için hakikatleri neşretmekten geri durmaz. Kabiliyet ve istidadı olanlar arifin sözlerinden istifade ederler. Gayb âleminde esen rüzgâr ve o âlemin semalarından düşen yağmur, kurumuş gönüller için değil, bu âlemde o hayata açık bir penceresi olanlar ve ruhları o âleme susamış olanlar içindir. Onlardan faydalanamayanlar ise rüzgârın önüne siper olan kaya gibi ruhsuz olanlardır.

Bundan sonraki beyitlerde Mevlâna, *“İlkbahar serinliğini ganimet biliniz. Çünkü o serinlik, ağaçlarınıza yaptığını bedenlerinize de yapar. Sonbahar soğuşundan da sakınız. Zira soğuk, ağaçlarınıza yaptığını bedenlerinize de yapar.”* hadisine yer verir.

Bu hadisin afaki ve enfüsi olmak üzere iki anlamı vardır. Afaki manası, ilkbahar serinliğinden istifadeye teşvik ve sonbahar soğuşundan sakındırmaktır. Bu teşvik ve sakındırmanın hikmeti de dile getiriliyor. Her ikisi de ağaçlarınıza yaptığını bedenlerinize yapar, deniliyor. Zira kış mevsiminde herkese ve

¹⁹⁸ Konuk, *Mesnevî-i Şerif Şerhi*, c. II, s. 52.

her şeye bir uyuşukluk arız olur. Fakat bahar gelip de bahar rüzgârları esmeye başlayınca çimenler yeşerir, ağaçlar çiçeklenir ve yapraklanır. İnsanlar da aynı şekilde şevk ve heyecan duyarlar. Kışın kapalı alanlarda geçirdikleri zamanlarını bahar mevsiminde kırlarda dolaşmak suretiyle telafi ederler. Ancak güz mevsimi gelip de sonbahar rüzgârları esmeye başlayınca hava değişir, sıcaklar yerini soğuğa bırakır. Yapraklar dökülür, ağaçlar çıplak hâle gelir. Dolayısıyla bahar rüzgârlarından istifade edilirken sonbahar rüzgârlarından sakınmak gerekmektedir.

Enfüsi manasına gelince; ilkbaharın latif serinliği, insana manevi hayat bahşeden irfan sahiplerinin sohbetleridir. Ondan istifade etmek gerekmektedir. Sonbaharın soğuğu ise irfandan nasibi olmayanların insanı canından bezdiren konuşmalarıdır. Bu sözlerden de kaçınmak gerekmektedir.¹⁹⁹

---

¹⁹⁹ Tâhiru'l-Mevlevî, *Şerh-i Mesnevî*, c. IV, s. 1010.

B E Ő İ N C İ B Ö L Ü M

Nefis Tezkiyesi Öyküsü

Nefis Tezkiyesi Öyküsü

Tasavvuf nefsin tezkiyesini, nefsi kontrol altında tutmayı ve nefsin kötülüklerinden korunmayı sağlamaya çalışan bir disiplindir. Sufiler tüm çabaları ile müntesiplerini nefis ve hevadan kurtarmaya çalışırlar. Nefsin kontrol edilip aklın, ruhun ve gönlün kuvvet kazanmasını sağlamak isterler. Mevlâna da takip eden beyitlerde nefis ve hevayı güz rüzgârına, can ve akli bahar rüzgârına benzetmektedir.

2046. *Peygamber Efendimiz (s.a.s.) buyurmuştur ki: “Ey ashabım, ey benim dostlarım, sakın, ilkbahar serinliğinden ürkerek bedenlerinizi örtmeyin.*

2047. *Çünkü ilkbahar rüzgârı, ağaçlara yaptığı tesiri bedenlerinize de canlarınıza da yapar.*

2048. *Fakat sonbahar soğuşundan kaçınmın, çünkü sonbahar soğuşu, üzüm bağlarına yaptığını size de yapar.”*

2049 *Bu hadisi rivayet edenler, manasını zahire, görünüşe göre vermişler; bunu da yeter bulmuşlardır.*

2050. *Bu kişilerin candan, hadisin ruhundan haberleri yoktur. Onlar, hadisin dışında kalmışlar, içine girememişlerdir. Onlar, dağı görmüşler de dağıdaki maddenin görememişlerdir.*

2051. *Mana bakımından sonbahar, nefis ve hevestir. Akıl ve can ise cana can katan baharın ta kendisidir.*

Peygamber Efendimiz’in (s.a.s.) özelliklerinden biri de Cevamiu’l-Kelim olmasıdır. Yani o, az sözle çok derin manaları söyleyebildir. Onun sözlerinden zahiri anlam kadar batını

ifadeler de anlaşılmaktadır. İşte bu hadiste de bahardan maksadın akıl ve can ehli olduğu, sonbahardan maksadın da nefis ve heva sahipleri olduğu beyan edilmiştir.²⁰⁰

Hakikat ehli nazarında sonbahar; nefis ve hevanın galebesinden ibarettir. Bu galebe insandaki ruhani idrak gücünü ortadan kaldırır. İnsanı Hak'tan uzaklaştırır. Nefsin heva ve arzularından kurtulan akıl ve can, ruhani idrak gücüne sahip olduğundan bahar konumundadır. Bunun için arifler derler ki: “*Nefis diri oldukça gönül ölüdür ve gönül dirildiği vakit de nefis ölür.*”²⁰¹ Nefsi ölü, gönlü diri olan peygamberler ve evliyanın nefesleri, ilkbahar mevsimi gibidir. O insanların ihtarları ve eylemleri bazen soğuk ve can yakıcı bir şekilde görüle bile onlarda baharın güzel çiçekleri gibi birçok nimet ve fayda vardır. Bu yüzden insanlar onların himmetleriyle korunur ve mutlu olurlar. Hazan gibi olan nefis ve arzular, bunlara bağlı olan ahmak ve şerhilerden kolaylık ve iltifatlar görüle bile zararlıdır.²⁰²

Nefis ve heva güz mevsiminin, akıl ve can ise ebediliğin ve baharın ta kendisidir. Mevlâna, sözlerini zahire saplanıp kalmaktan kurtarmakta ve batini bir izah getirmektedir. Ona göre, Peygamberimizin (s.a.s.) bizi uyardığı “güz rüzgârı”, âdeta insanı yoldan çıkararak nefis ve hevası demektir. “Bahar rüzgârı” ise ebedilik ve yeniden hayatın belirlenmesi demek olan bahardır. Şimdi, nefis ve hevadadan kaçınınız, ama ebediliğe ve size can veren şeylere koşunuz, demektedir. İnsanın aklına şöyle bir soru gelebilir: “*Peygamberimiz (s.a.s.), üslupları gereği bunu açıkça ifade edemezler miydi?*” Kur'an-ı Kerim'deki mecazlar, meseller, kinayeler için, onları çok güzel anlattıkları hâlde, Allah'a (c.c.) karşı, “Acaba Allah (c.c.) bu ayetle ve bu misalle

²⁰⁰ Ankaravî, *Şerhu l-Mesnevî*, c. I, s. 415.

²⁰¹ Konuk, *Mesnevî-i Şerîf Şerhi*, c. II, s. 53.

²⁰² Abidin Paşa, *Mesnevi Şerhi*, c. II, s. 57.

ne demek istiyor?” sorusunu sormuşlardır. Günlük konuşmalarda, birisi açık açık bizim aleyhimize ve zararımıza olan bir söz söylese, biz onu iyi anlamadığımız hâlde, öfke ile o adama şu soruyu sorarız: “Sen ne demek istiyorsun?” Aslında o kişi ne diyeceğini en açık biçimde diyor. Biz anlamak istemiyoruz. İfadenin bu denli açık ve sert oluşu bizim işimize gelmiyor, kavga ediyoruz. “Dağı gördüler, ama dağdaki maden cevherini göremediler; zahirde kaldılar, işin özüne inemediler.” sözü de büyük bir suçlamadır. Çünkü zahirde kalmamanın anlamını Mevlâna hemen açıklamıştır: “*Rüzgârın birini nefis ve heva, diğerini de ebediyet olarak alınız.*” Mesele bu kadar basit ise batını büyütmemek, meçhulleştirmek de gerekir. Çünkü bu da meseleye bir esrarengizlik vermektedir.

Kaldı ki, nefis ve hevanın, meşru ölçüler içinde, İslam dininde hürmete layık değerleri de bulunmaktadır. Eğer, biz şer’î ölçüleri aşarak nefse ve hevaya kendi irademizi teslim etmişsek, kötülük burada başlamakta, bizi onlardan kurtarmak için de, ahlak sistemimiz, birazcık nefis ile hevayı kötüler tarzda konuşmaktadır. Yoksa nefis bizim binitimizdir, ona karşı görevlerimiz vardır. Hevamız meşru ölçüde olmasa, bizde teşebbüs gücü ve sevgi olamaz, biz de hayvandan farklı olamayız.²⁰³

1. Arınma Yolculuğunda Cüzi Akılla Külli Aklın Buluşması

Güz ve bahar rüzgârlarının tabiata neler yaptığına dikkat çeken Mevlâna, yapılması gerekenin bahar rüzgârından istifade, güz rüzgârından sakınmak olduğunu söyler. Güz rüzgârı mesabesindeki nefisten de sakınmayı öngörmektedir. Kişi nefsin şerrinden nasıl korunabilir? İşte takip eden beyitlerde bu sorunun cevabına yer verilmektedir. Akıl yularını nefsin boynuna geçirmeyi tavsiye etmektedir:

²⁰³ Koçkuzu, *Mesnevi’de Hz. Peygamber*, s. 111-112.

2052. *Senin cüzi ve acayip bir aklın var. Cihanda kâmil akıl sahibini ara!*

2053. *Cüzi aklın küll ile elbette küll olur. Zira akl-ı küll, ancak nefsin boynuna geçirilen zincir gibidir.*

Akıl kelimesi, عقال “ikal” kelimesindedir. Kalkmasın diye devenin dizine bağlanan ipe ikal denir. O bağlanmazsa deve serbest kalır, sağa sola gider ve kaybolur. Özellikle çölde serbest bırakılacak olursa ya bir uçuruma yuvarlanır ya da bir parçalayıcı hayvana yem olur. Akla akıl denilmesi de sahibinin maddi ve manevi tehlikelere atılmaması için kendisine bağlanılmış bir عقال olduğu içindir. Fakat akıl tam ve sağlam olmazsa çürük ip gibi olur. Nefsin, heva ve heveslerin zorlamasıyla kopar. Fakat cüzi akla sahip olan kişi evrensel akla sahip bir erenin sohbetinde bulunur, onun irşadından faydalanırsa onun akılı da evrensel akıl hâline gelir. Akıl evrensel ve külli boyut kazanınca, kopmaz bir ip konumuna gelir. Nefsin dizini bağlar, hatta bununla da kalmaz, boyunduruk gibi boynuna geçer. Onu kımıldayamayacak hâle getirir.²⁰⁴

İnsan olarak cüzi aklımızla geçimimizi sağlar ve dünyevi işlerimizi rayına koyarız. Fakat bu akılla dünyevi işlerin ötesindeki gaybe dair işleri idrak edemeyiz. Bu akılla yaratılışı bir başlangıç ve bir son içinde nizama koyan büyük sırları bilemeyiz, perdeler ötesindeki büyük ve ebedi gerçeklere varmaya takat getiremeyiz. Sahip olduğumuz cüzi aklımızı yerinde kullanmak, tefekkür etmek ve ciddi olarak düşünmek zorundayız. Gayba dair hakikatleri idrak etmek için bu aklın derecesini yükseltmek ve terakki etmesini sağlamak zorundayız. Aklın terakkisi de akılı kemale ermiş kişileri rehber ittihaz etmekle olur.²⁰⁵ Akıllı kemale ermiş kişi, Rabbini bilen, O'nun ahkâmını tanıyan, dinde âli olan, fani dünyaya meyletmeyen, dünyalığa muhabbet

²⁰⁴ Tâhirü'l-Mevlevî, *Şerh-i Mesnevî*, c. IV, s. 1013.

²⁰⁵ Konuk, *Mesnevî-i Şerif Şerhi*, c. II, s. 53.

beslemeyen, nefsinden ve hevasından yakasını kurtarmış olan, akıl ve can mertebesine ulaşan bir ariftir. Cüzi aklımız o arifin külli aklından gereğince istifade ederse, zamanla o da külli akıl konumuna gelir. O zaman arifin sohbeti anlam kazanır. Sahip olunan külli akıl, nefsin boynuna geçirilen zincir mesabesinde- dir. Çünkü bu akıl zinciri, nefsi muradına erdirmez. Nefsin heva ve hevesleri ile meşgul olmasına fırsat vermez.²⁰⁶

Mevlâna'nın bu beyitlerde dikkat çektiği hususları şu şekilde sıralayabiliriz:

1. Kur'an ayetleri gibi hadislerin de işari olarak yorumlanması.
2. İnsanın kendini kâinattan koparmaması ve kâinatla olan bağlantısını koruması. Nefis ve heva, yaprakları sarartıp döken sonbahar rüzgârına, akıl ve can ise bahar ve ölümsüzlüğe benzer.
3. Cüzi akıl sahipleri sonbahar rüzgârı ile baş edemez.
4. Kâmil akıl sahiplerini bulmak gerekir.
5. Külli akla erip akıl bağımlı nefsin boynuna geçirmek gerekir.

2. Mürşid-i Kâmillerin Sohbetleri

Akıl yularını nefsin boynuna geçirmek o kadar da kolay değildir. Nefsin kontrol altına alınması ve aklın yetkin konuma getirilmesi ancak mürşid-i kâmillerin sohbetlerine katılmak, onların tavsiyelerine kulak vermekle mümkün olabilir:

2054. *Şu hâlde hadisin manası şöyle yorumlanır: Velilerin pak, temiz nefesleri bahar gibidir. Yaprakların, filizlerin hayatıdır.*

2055. *Bu sebeple yumuşak olsun, sert olsun; velilerin sözlerini dinlemekten örtünüp kaçınma; onlara kulak ver; o sözler, dinine destek olur.*

²⁰⁶ Ankaravî, *Şerhu'l-Mesnevî*, c. I, s. 416.

2056. *Sıcak da söyleseler, soğuk da söyleseler onları hoş gör; o sözleri tut. Tut da şu dünya hadiselerinin çeşitli etkilerinden, sıcağından, soğuğundan, yakıp kavuran cehennem azabından kurtul.*
2057. *O mübarek sözlerin sıcağı da soğuğu da ilkbahardır, hayattır. O sözler gerçekliğin, tam inancın, kulluğun özüdür, mayasıdır.*
2058. *O nefeslerle can bahçeleri dirilir, gerçek hayata kavuşulur. O nefeslerle gönül deryaları incilerle dolar.*
2059. *Bu hâle gelmiş akıllı bir kişinin gönül bahçesinden bir çöp misali, cüzi bir manevi zevk eksilse, o kişinin gönlüne binlerce gam, binlerce keder gelir, dolar.*

Enbiya ve evliyanın pak nefesleri ilkbahar gibidir. Onların bahar rüzgârı gibi olan nefesleri gönüllerin bağına estiği vakit, orada manevi hayatın neşv ü nema bulmasına sebep olur, cana can katar, ruhlara ferahlık ve güzellik verir. Bahar mevsimi ağaçların, yaprakların, çiçeklerin ve meyvelerin hayat nedeni olduğu gibi peygamberlerin ve velilerin nefesleri de taliplerin ruhlarına ve bedenlerine güzellik, hayat ve feyiz bahşeder, büyük menfaatler sağlar. Hak dostlarının üslubu da bahar gibidir. Rüzgârları bazen sert esen, suları bazen seller hâlinde coşan ve taşan bahar gibi onlar da bazen celallenirler. Kâh yumuşak ve okşayıcı olurlar, kâh sert bir şekilde muhataplarına ebediliğin ufuklarını gösterirler. Gülü seven kişinin dikene katlanması gibi, ebedî gül bahçesine girmek isteyenlerin de dikenli çitleri aşması, onların bazen böylesi sert söylemlerine katlanması gerekmektedir. Hazanı olmayan bir baharın nasıl kadri bilinmezse insandaki nefis yapraklarını soldurup döken ermişlerin sertlik rüzgârlarına katlanamayanlara sonsuzluğun bahar ülkeleri kapalı olur. Dolayısıyla müridin mürşidine itaat etmesi, sadık kalması, bende olması ve teslimiyet göstermesi gerekir.²⁰⁷

²⁰⁷ Rifai, *Şerhli Mesnevî-i Şerif*, s. 295.

2059. beyitte, “*Kâmil akıl sahibi o yüce zatları tanıya-
cağımız özelliklerinden birisini söyler misiniz?*” şeklindeki
muhtemel bir soruya şöyle cevap verilmektedir. Kâmil aklın
alameti, gönüldeki manevi zevklerden bir hilal gibi, azıcık bir
miktar eksilse, Rabbani emirlere karşı küçük bir hata ve kusur
işlese o noksanlık ve mahrumiyet evliya için keder ve elemdir.
Şu kadar var ki kâmil akıl sahibi olan zat beşeriyet gereği hata
ve kusurla huzurunu kaybetse, acizler güruhu gibi ah vah ile
atıl vaziyette kalmaz. Tam aksine, Allah’ın merhametini ka-
zanabilmek için her zamandan daha çok çalışır. Hata ve kusu-
runu düzeltmekle, kaybettiği azıcık bir manevi zevkin kat kat
fazlasını bulmuş olur.²⁰⁸

3. Gayb Âleminden Şehadet Âlemine Dökülen Rahmet Yağmurlarının Sırrı

Hız. Ayşe, yağmuru müşahede ettiğinde, Peygamber Efendi-
miz’in (s.a.s.) ıslanmadığını fark etmişti. Görünen bu yağmurun
başka bir sır ve hikmeti olduğunu anlamıştı. Hız. Ayşe irfan sahi-
bi olmasından dolayı, ruhani âlemde en yüksek düzeydeki cemel
ve celal tecellilerini bilirdi. O nedenle Peygamber Efendimiz’e
(s.a.s.) bu yağmurun ne tür yağmur olduğunu sordu:

2060. Hız. Ayşe-i Siddıka, “*Ey varlığın özü, özeti!*” diye sor-
du. “*Bugünkü yağmurun sırrı, hikmeti ne idi?*”

2061. *Bu yağmur, rahmet yağmurlarından mı idi yoksa
korkutmak için mi yağıyordu? Pek yüce, pek büyük
olan Allah’ın adaletinden mi idi?*

2062. *Bu yağmur, baharların lütfundan mı idi yoksa
güz mevsiminin, afetlerle dolu yağmurlarından mı
idi?”*

²⁰⁸ Abidin Paşa, *Mesnevi Şerhi*, c. II, s. 61.

2063. *Peygamber Efendimiz (s.a.s.) buyurdu ki: "Bu yağmur, musibetler yüzünden, insanın gönlüne çöken gamı yatıştırmak için yağıyordu."*

2064. *İnsan, o musibet ateşi ile kalsaydı, yıkılırdı. Bedeni de erir giderdi; akli, fikri de kalmazdı. Hiçbir şey yapamaz hâle gelirdi.*

2065. *O anda dünya yıkılırdı, insanın içinden yaşama gücü, ümide sarılma duygusu çıkar giderdi.*

Hz. Ayşe, Peygamber Efendimiz'e (s.a.s.), "Ey yaratılmışların özül! Bugün yağın yağmurun hikmeti nedir? Bu yağmur hangi mevsimin yağmurudur? Bu dökülen bir bahar rahmeti mi, yoksa bir sonbahar felaketi mi? Bu gayb yağmurları kullara lütuf ve rahmet mi, yoksa kulların günah ve serkeşliklerine karşı bir kahır ve ceza mı getirdi? Bu gayb yağmurları manevi bahara mensup olan ilahî lütuflardan mı, yoksa kahırlar ve azaplar ile dolu olan hazan mevsimine mi aittir? Bu yağmur bir ilahî güzelliğin tecellisi mi, yoksa bir ilahî celal ve hiddet tezahürü müdür?" diye sorar.

Peygamber Efendimiz (s.a.s.) de "Bu gayb yağmurlarının yağışı, senin sorduğun bu sebeplerden daha başkadır." der. Bu gayb yağmuru, dünyanın kıyamı içindir. Dünyanın nizamını devam ettikçe suretler dünyasına gönderilmiş olan insan bu düzenden ve hayatının devamından rahat edecek, ölüm gamı çekmeyecektir. Çünkü âlemdeki intizamın ortadan kalkması ve ölüm, insan tabiatının musibetidir. Örneğin, normalin ötesindeki soğuk veya sıcak, insan tabiatı için musibettir. Bu musibetler insanın gönlüne kederler verir.²⁰⁹ Yağmur, dünyanın intizamını muhafaza ettiği için dünyaya rahmettir. Ayrıca maruz kalınan musibetlerle kederlenen insanı teskin içindir. Bu yağmur, kederleri giderici, ruha sükûn verici bir lütuf ve rahmettir. İnsanoğlu ıstırap ateşinde çokça kalsa ve bir ilahî rahmet onu serinletici

²⁰⁹ Konuk, *Mesnevî-i Şerif Şerhi*, c. II, s. 56.

olmasaydı, bu cihan viran olurdu. İnsan, kendini yalnız Hakk'a bağlasa, her türlü hırstan ve emelden yıkansaydı dünya çöker, ne bir imar görür ne de bir emel ve ümit havası içinde yaşanabilirdi. İnsanlar kâinatın faniliğini düşünüp dünya işlerinden el ve etek çekerlerdi, nesilleri devam etmezdi.²¹⁰

Bu âlemi dik ve ayakta tutan, insandaki emel ve aldanıştır. Dünya için büyük afet, üzerindeki insanların hepsinin akli başında olmasıdır. Zira ahmaklar olmasa dünya harap olurdu. O ahmaklar ki yalnız dünyaya bağlıdırlar. Gözleri dünyadan başkasını görmeyecek kadar büyüldür. Dünyayı mamur edenler de bu gözü bağlı olanlardır. Çünkü onlar aslında yalnız maddi akla sahip kimselerdir. Dünyanın mamur olabilmesi ise ancak bu çeşit emel ve akıl sahiplerinin elinde mümkündür.²¹¹

Eğer gam ve keder, kalpleri ve akılları kesintisiz kuşatacak olsa dünyanın süslenmesine ve imar edilmesine sebep olan hırs ve tamah tamamen ortadan kalkardı. Dünyanın imar edilmesi için çalışacak kimse kalmazdı. Herkes ibadetlere ve uhrevi düşüncelere daldı. Dünyada evler yapmak, bağ ve bahçe yetiştirmek gibi sayısız ve sınırsız imar edişlerin olmasına çalışmak, insanların hırs ve tamahlarından. Bu iki sebep akıllardan çıkıp yerlerine gam ve keder gelecek olsa dünyanın imar edilmesine yarayacak sebeplerin hiçbirisine tevessül edilmez ve adım atılmazdı. Bütün insanlar dünyayı terk ederdi. Hâlbuki bu terk ediş ve atalet, her iki dünya için de zillete düşmek demektir. O nedenle de zararlıdır. Allah (c.c.) icap ettikçe melekût âleminden merhamet yağmurları indirir. Birçok insanın kalbindeki hüznü ve esef ateşini lütfuyla söndürmüş olur.²¹²

Dünyanın kıyımı arifler için farklı, avam için farklı sonuçlar doğurur. Dünyanın kıyımı arifler için rahmet olması

²¹⁰ Rifai, *Şerhli Mesnevî-i Şerif*, s. 297.

²¹¹ Rifai, *Şerhli Mesnevî-i Şerif*, s. 297.

²¹² Abidin Paşa, *Mesnevi Şerhi*, c. II, s. 63.

nedeniyle bahar yağmuru gibidir. Gaflete sürüklediği, hırsa büründürdüğü ve nefsin hazlarına yol açtığı için avama zararlı ve avam için sonbahar hüviyetindedir. Dolayısıyla bu gayb yağmurunun yağışından maksat ne ilahî tehdit ne de gönüllere feyiz yansımadır. O bilakis dünyanın kıyâmı içindir ve halkta ölüm musibetinden meydana gelen gamı unutturmak içindir.²¹³

İnsan sürekli büyük kıyamet olan dünyanın bozulmasını ve küçük kıyamet olan kendisinin ölümünü düşünecek olsa, o musibetlerin keder ateşine maruz kalsa idi âlem asla mamur olmazdı. Her taraf harap olur, sürekli bir taraf eksik kalırdı. Kıyamet ve ölüm musibetlerinden doğan gam ve kederler insanda sürekli olsaydı, kimse dünyayı mamur etmeye yeltenmezdi. Mesleki başarılar, ticari faaliyetler, kazanç yolları ve kâr beklentileri kalmazdı.²¹⁴

Bütün bu yaklaşımlardan da anlaşılmalıdır ki, Mevlâna'nın insan ve kâinat anlayışında hiçbir şey, kendi başına ve tesadüfi değildir. İnsandaki musibetlerden meydana gelen gam ve kederi gideren, Allah'ın gözle görülmeyen rahmet yağmurlarıdır. Mevlâna, bu değerlendirmesini hadisin işarî yorumu çerçevesinde yapar. Ona göre, bu tür rahmet esintileri olmazsa, insanlar yaşayamazdı ve hırsları onları mahvederdi.

4. Manevi Farkındalık Bilinci

Hz. Ayşe, dünyevi sıkıntılar sonucu gönlüne gam dolduğu müşkil bir anında, başına Peygamber Efendimiz'in (s.a.s.)ridasını alarak evden çıkmak isteyince, Allah'ın (c.c.) hikmeti rahmet şeklinde tecelli etti. Hâlbuki yağın yağmur değil, göklerden sıran bir manevi sırdı. Bu sır, Hz. Ayşe'nin gönül gözünü manevi âleme açarak ona, bir an için, başkalarının göremediği bir âlem

²¹³ Konuk, *Mesnevî-i Şerîf Şerhi*, c. II, s. 56.

²¹⁴ Ankaravî, *Şerhu'l-Mesnevî*, c. I, s. 418.

gösterdi. Onu bir an için dünyadan uzaklaştırdı. Böylelikle gönülüne çöken dünya gamını yatıştırmış oldu.²¹⁵ Mevlâna bu gerçeği şu şekilde dile getirir:

2066. *Bütün bunlara akıl ermez. Ey can, bu âlemin direği gafttır. Akıllı olmak, her şeye akıl erdirmek, bu dünya için afettir.*

2067. *Akıllılık, o manevi cihandandır. Oradan gelen gerçek akılla akıllansak, bu dünya gözümüzde çok küçülür, alçalır.*

2068. *Oradan gelen akıl, güneştir. Hırs ise buzdur. Akıllılık sudur, bu dünya ise kirdir, pisliktir.*

2069. *Bu dünyada insanlar, büsbütün kine ve hasede kapılmasınlar, ahlaklarını büsbütün bozmasınlar diye, mana âleminde, arada sırada, azıcık da olsa akıl damla damla sızar, durur.*

2070. *Eğer gayb âleminde gelen o akıl sızıntısı artsa, çok fazla olsa, bu dünyada ne hüner kalırdı ne de ayıp.*

2071. *Bu bahsin sonu yoktur. Başlamış olduğun söze dön, tekrar çalgıcının hikâyesine devam et!*

Sık sık kozmik düzenin ilkelerinden bahseden Mevlâna, bu beyitlerde de bir diğer ilkeye dikkat çekmektedir. O da bu âlemin direğinin gaflet olması ve afetinin ise manevi uyanıklık olmasıdır. Mevlâna'ya göre kişinin manevi farkındalık bilincine ermesi, sahip olduğu hırs ve kinden soyutlanması anlamına gelmektedir. Dünyayı dengelemek üzere gayb âleminde ara sıra damlalar sızar. Fakat bu sızıntı dengenin ötesine taşarsa, yani fazladan gelecek olursa bu âlemin devamından bahsedilemez. Dolayısıyla bize verilen bu gaflette de bir lütuf var. Şöyle ki: Gaflet olmasaydı, bu dünya böyle mamur ve abat olmazdı. İnsan ömrü ne kadardır? Yüz seneyi nadir geçer. Öyle olduğu

²¹⁵ Rifai, *Şerhli Mesnevî-i Şerif*, s. 297.

hâlde, hiç ölmeyecek gibi hırs peşinde; servet, mevki ve şöhret peşinde koşarız. Eğer gaflet olmasaydı, kimse bu dünyaya bir çivi bile çakmazdı. Bu sebeple bir insanın yarın ölecekmiş gibi dinî ve insanî vazifesini yapması, hiç ölmeyecek gibi de dünya işine düşmesi gerekmektedir. Mana, yani gayb âleminden gelen akıl sızıntısı artıp gerçek akılla akıllanacak olsaydık, kesret ve zıtlar âlemi ortadan kalkardı. Tevhit ve birlik görüşü tecelli ederdi de çirkin ve güzel, ayıp ve hüner bu dünyada görünmezdi.²¹⁶ Gayb âleminden içerisinde yaşadığımız şehadet âlemine ayıklık hâlinin az sızmasının sebebi, dünyanın imarına sebep olan hırs ve haset gibi nefis sıfatlarının tamamen ortadan kalkmaması içindir. Eğer çok sızmış olsaydı, kişilerin dünya işlerine yönelik alâkaları kalmaz ve dünyanın nizamı bozulurdu. Bu hikmet-i ilahiyeye aykırı olurdu. Zira dünyaya, dünya ehli gerekmektedir. Gayb âleminden manevi farkındalık bilinci çok sızmış olsaydı, birbirine zıt ve birbirinden farklı olan ilahî isimlerin hükümleri kalkardı. O zaman da dünyada ne hüner ne de marifet kalırdı. Ne iyilik ne kötülük olurdu.²¹⁷

Gaflet; işlerin sonunu düşünmeden kişinin tüm dikkatini dünyayı imar etmeye yöneltmesi, hayatı boyunca meşru veya gayr-i meşru tüm nefsanî hazlarının peşinde koşması, sadece nefsini düşünmesi ve Hakk'ı unutmasıdır. Gaflet ehli kimseler hem Allah (c.c.) katında hem de insanlar nazarında kötü ve zararlı şahsiyetlerdir.²¹⁸

Dünyada gaflet üç çeşittir:

1. Dünya ve ahiret selameti için gerekli olan gayret ve hareketi terk ederek ataletle dalmak, dermansız ve hareketsiz olmak. Bu tür gaflet, en zararlı ve en kötü olan gaflettir.

²¹⁶ Can, *Konularına Göre Açıklamalı Mesnevî Tercümesi*, c. I, s. 92.

²¹⁷ Konuk, *Mesnevî-i Şerif Şerhi*, c. II, s. 58.

²¹⁸ Konuk, *Mesnevî-i Şerif Şerhi*, c. II, s. 57.

2. Dünyanın imarı için çok çalışmak ama ahiret ve ebediyete ait tedbirlerin alınmasından gafil ve atıl olmak. Bu durum da son derece zararlıdır. Çünkü sahibini ebedi saadet ve selametten mahrum ederek bunlara hasret bırakır.

3. Mutedil gaflet. Bu çeşit gaflet bir nimettir. Selamet ve saadet sebebi sayılabilir. Bu mutedil gaflet, içinde bulunan insanların Rabbani emirleri yerine getirmesini, insani görevlerini yapmasını engellemez. Dünyanın bir hayal olduğunu ve insan ömrünün ebediyete göre bir andan daha az olduğunu görmekten alıkoyar. Bununla beraber dünya ve ukba selameti için çalışmak üzere insanın önüne birçok lezzet koyar. Bu çeşit gaflet kendi içindeki insanları iki taraftan ihya eder.²¹⁹

Bu gaflet çeşitlerinden hiçbirine düşmeyerek dünyada her şeyin fani olduğunu, sadece bir andan daha az süreceğini düşünebilecek derecede akıllı olanlar, ahiretlerini imar etmek için ruhani sahada çaba ve gayret içinde olacaklardır. Ama böyleleri dünyayı terk ederek viran bırakıp harap edeceklerinden, “mutedil gaflet” dünyanın direğidir.²²⁰

Manevi farkındalık/ayıklık ise işlerin akıbetini görebilmek, Hakk’ı düşünmek, hakikate agâh olmak, insan hayatı için gerekli olan dünyevi meşgalelere koyulup çabalamaktır. Nitekim Nur suresinin 24/37. ayet-i kerimesinde bu gibi isimlerden şu şekilde bahsedilmektedir:

رَجَالٌ لَا تُلِهِمْ تِجَارَةٌ وَلَا بَيْعٌ عَن ذِكْرِ اللَّهِ وَإِقَامِ الصَّلَاةِ وَإِيتَاءِ الزَّكَاةِ يَخَافُونَ يَوْمًا
 تَتَقَلَّبُ فِيهِ الْقُلُوبُ وَالْأَبْصَارُ “Onlar, ne ticaret ne de alışverişin kendilerini Allah’ı anmaktan, namaz kılmaktan ve zekât vermekten alıkoyamadığı insanlardır. Onlar, kalplerin ve gözlerin allak bullak olduğu bir günden korkarlar.”

²¹⁹ Abidin Paşa, *Mesnevi Şerhi*, c. II, s. 63.

²²⁰ Ankaravî, *Şerhu'l-Mesnevi*, c. I, s. 418.

Böylesi kimseler ise hem Allah (c.c.) katında hem de insanlar nazarında makbul şahsiyetlerdir. Allah'tan (c.c.) gafil olmadıkları gibi, dünyevi sorumluluklarının da bilincinde hareket ederler. İçerisinde buldukları çevrede adalet ve insafı elden bırakmazlar. Sadece nefislerini düşünmedikleri için, bunların varlığı toplum için bir nimettir. Onların nazarında dünyanın zerre kadar bir kıymeti yoktur.²²¹

Manevi farkındalık/ayıklık, o ruhaniyet âlemindeydir. O âlemin hükmü egemen olduğu vakit, insanın nazarında bu dünyanın ne şanı ne de kıymeti kalır. Güneşin buz eritmesi gibi, manevi farkındalık duygusu da dünya hırsını eritir. Suyun kiri ve pası temizlediği gibi, ayıklık da gönüllerdeki dünyaya karşı alâka kirlerini temizler.²²²

---

²²¹ Konuk, *Mesnevî-i Şerîf Şerhi*, c. II, s. 57.

²²² Konuk, *Mesnevî-i Şerîf Şerhi*, c. II, s. 57.

A L T I N C I B Ö L Ü M

Mana Âlemini Seyre Dalış Öyküsü

Mana Âlemini Seyre Dalış Öyküsü

Hikâye çeng çalan bir çalgıcıdan bahsetmekteydi. Fakat araya başka bahisler girdiği için hikâye yarım kalmıştı. İhtiyar çalgıcının dinleyenle mest eden sedasından konu açılınca, peygamberlerin derunundaki diriltici nağmelere dikkat çekildi. İnsan, benlik değişimini gerçekleştirmeye, vahdet bilincine ermeye ve kendisini Allah'a (c.c.) ait hissedebilmeye davet edildi. Akabinde ilahî esintilerden yararlanma yollarından bahsedildi. Ölüm ve diriliş öyküsü, varlık mertebelerinin incelikleri dile getirildi. Nefis tezkiyesinin gereğine dikkat çekildikten sonra ihtiyar çalgıcının hikâyesine kalınan yerden başlandı.

1. Dünyaya Ait Güzelliklerin Bekası Olmaz

İhtiyar çalgıcının kurtuluşundan bahseden Mevlâna, bizlere dünyaya ait güzelliklerin geçici olduğu dersini vermektedir.

2072. *O öyle bir çalgıcı idi ki, dünya onun sayesinde neşe ile dolmuştu, onu dinleyenler, eşi bulunmaz, acayip hayallere dalyorlardı.*

2073. *Onun çenginin sesinden, can kuşu kanatlanır uçardı. Gönlün de aklı başından gider, şaşırır kalırdı.*

2074. *Aradan nice zamanlar geçip de çalgıcı ihtiyarlayınca, gönüller avlayan doğan kuşu gibi canı, acze düştü de sinek avlamaya başladı.*

2075. *Sırtı, köpek sırtı gibi kamburlaştı. Kaşları, gözünün üstüne semer kayışı gibi düştü.*

2076. *Cana can katan güzelim sesi çirkinleşti. Artık, hiç kimse o sese önem vermez oldu.*
2077. *Zühre yıldızını bile kıskandıran o eşsiz sesi, kart eşeğin sesine benzedi.*
2078. *Zaten hangi bir hoşluk vardır ki, sonunda hoşluğunu kaybetmesin, kötü kalmasın? Hangi tavan vardır ki yıkılıp yerlere serilmesin?*

Çalgıcı o kadar güçlü bir sanatçıydı ki, kendisini her dinleyen onun sesinden ve nağmesinden mest olurdu. Kendisini dinleyenlerde garip hâller meydana gelirdi. Hassas kalpler ve akıllar onun etkisinde kalırdı. Can kuşu onun sesiyle semalara kanatlanır, sonu aşka varan enginlere uçardı. Gönüller onun terennümüne hayran kalırdı. Dolayısıyla gençliğinde mesleğinden çok para kazanırdı. İhtiyarlayınca artık kimseden destek göremez oldu. İhtiyarlayınca sesi çirkinleştiği için hiç kimsenin yanında kıymeti kalmadı. Gençliğinde doğan ve şahin gibi yükseklerde uçan çalgıcı, ihtiyarlayınca sinek avlamaya mecbur kaldı. İhtiyarlayınca beli büküldü, kaşlar uzayıp gözlerinin üzerine doğru indi.²²³ Sesi kötüleşti, şöhretini kaybetti. İşte dünyaya ait güzellikler ve bu gibi geçici durumlar, günler ve gecelerin geçmesiyle değişip başkalaşır. Baki kalan yalnız Allah'ın (c.c.) muhabbeti ve rızasını kazandıran hikmetler ve anlamlardır. İşte bu hikmet Rahman suresinin 55/26-27. ayet-i kerimelerinde şöyle buyrulmaktadır: “*Yeryüzünde bulunan her canlı yok olacak. Ancak azamet ve ikram sahibi Rabbinin zatı baki kalacak.*”

Yılların ve yaşın ilerlemesiyle âlemin en güzel kızı bile çirkinleşir; kendisinden güzelliğin ve tazeliğin eserleri bütünüyle kaybolur. Dünyanın hiçbir süsü kalıcı değildir. Önceleri afet-i devran iken sonra ihtiyarlamış ve dermanı kalmamış bir kadının yüzü kendi diliyle bu hakikati haykırmaktadır. İhtiyar çalgıcı da

²²³ Konuk, *Mesnevî-i Şerif Şerhi*, c. II, s. 59.

yaşlılığın gereği üzgün ve bezgindir. İnsanların nefretiyle doludur.²²⁴ Vaktiyle efsanenin güzel sesli kadını Zühre'yi bile gıpta içinde bırakan bu ses, artık eşek anırmasını andırır oldu.

Acem mitolojisine göre, seb'a-i seyyare/yedi gezegen denilen yıldızların birer görevi vardır. Örneğin;

Utarit, feleğin kâtibi;

Müşteri, feleğin hâkimi;

Merih, feleğin cellâdı;

Zühre, feleğin sazende ve bazendesidir. Onun için Zühre'nin felekte çalıp çağırıldığı zannedilirdi.²²⁵ Dolayısıyla burada Mevlâna'nın önemli bir üslubunu görmekteyiz. O da, Fars mitolojisinin kimi inanışlarına atıfta bulunmasıdır.

Divan-ı Kebîr'deki şu mısradaki da Zühre yıldızının zevk, tarab ve musiki erbabı ile olan irtibatından bahsedilmektedir:

“Ben tarabım, tarab da benim; Zühre benim nağmelerimi çalar.”²²⁶

Muhavvilü'l-ahval ve Mukallibü'l-kulüb olan Allah (c.c.), dünyayı bir değişim arenası olarak yaratmış, âlem gibi âlemdikleri de bu değişime tabi kılmıştır. Bugünün sevinci yarın üzüntüye, yarının kederi öbür gün bir sevince dönüşür. Bugün hoş olan bir şey yarın berbat olur. Bugün imar edilmiş olan binalar, yarın harabeye dönüşür. Dünyanın başından beri bu durum böyle gelmiş, sonuna kadar da böyle gidecektir. Şairin dediği gibi;

Sebatı yok bu âlemin ona kim itimat eder?

*Terah gelir ferah gider, ferah gelir terah gider.*²²⁷

²²⁴ Abidin Paşa, *Mesnevi Şerhi*, c. II, s. 66.

²²⁵ Tâhiru'l-Mevlevî, *Şerh-i Mesnevi*, c. IV, s. 1021.

²²⁶ Konuk, *Mesnevi-i Şerif Şerhi*, c. II, s. 60.

²²⁷ Tâhiru'l-Mevlevî, *Şerh-i Mesnevi*, c. IV, s. 1022-1023.

Dostunu beğenen onun kaşını, gözünü, yüz ve vücut güzelliğini methediyorsa, bunlar çürüyecek ve toprak olacaktır. Dostun lisanından çıkan güzel sözleri ve söyleyişleri beğeniyorsa, bir gün bu dil susacaktır. Dostu metheden kişi eğer çehresini ışıldatan ve sözlerini güzel söz eden mukaddes ruhu methediyor ve bunu bilerek yapıyorsa haklıdır, çünkü onu, irfanı söyletiyor, ona hakiki güzelliği irfan bulduruyor demektir. Çünkü ruh ezeli ve ebedidir. Ruh güzeller güzeldir ve ruh ölmez. Ama hangi maddi güzel sonunda çirkin olmadı? Hangi dam gün gelip yıkılmadı?²²⁸

Kısaca, her kemalin bir zevalinin olması, kozmik oyunun bir ilkesidir. Bu zıtlık gereği hoş, nahoş olanı gerektirir.

2. Evliyanın Tesiri

İhtiyar çalgıcının şöhretini kaybedip ekmeğe muhtaç hâle gelişi örneğinde dünyevi duyguların geçiciliğini, maddi hazların sınırlılığını ve sonlu yaşama ait zevkin anlamsızlığını ifade eden Mevlâna, gelecek beyitlerde evliyanın tesirinden bahsetmektedir:

2079. *Ancak onlar seçkin azizlerdir ki nefesleri, sûrun sesine yakındır.*

2080. *Gönülleri öyle bir gönül ki kalpler ondan sarhoş! Öyle bir yokluk ki varlık onlarla güzel!*

2081. *Her fikir ve sesin kehribarı (çekicisi); ilhamın, vahyin ve sırrın kaynağı onlardır.*

Söz veya müzik ağızdan çıkan her ses, havada biraz dalandıktan sonra yokluk deryasında kaynar gider. O yokluk deryasına batmayıp kısmen de olsa hayatta kalabilen sesler, büküklerin sesleri ve sözleridir. Baki de bu gerçeğe işaretle; “*Baki kalan bu kubbede bir hoş sada imiş*” demektedir. İşte o kubbe,

²²⁸ Rifai, *Şerhli Mesnevî-i Şerif*, s. 299-300.

tarih sayfalarıdır ki, oraya en güzel şekilde aksetmiş sedalar daima çınlar. Bugün bile okunduğuna göre, Mevlâna'nın sesi hâlen payidar oluyor demektir. Mevlâna örneğindeki o şahsiyetler, mevhum varlıklarını gerçek varlık içinde fani kılmışlardır. İşte onların fani oldukları Vücûd-ı Hakiki bizler için varlık mayasıdır. Veliler insanlık mertebesinin zirve şahsiyetleridir. İnsan-ı kâmil olan veliler, ilahî zat ve sıfatların mazharı oldukları için, her türlü tecelli o mazhardan yansır.²²⁹ Velilerin tesiri kalplerdir. Veliler, benlik değişimini tamamlamış ve iç arkeoloji ile kendi bilinçaltındaki gizli potansiyeli ortaya çıkarmış kimselerdir. Velilerin ne sözleri ne de temiz nefesleri zamanın geçmesi ile bozulur ve çirkinleşir. Ölülere diriltten sûrun sesi, velilerin nefesinin ve sözlerinin aksidir. Velilere ait ulvi sözlerin gönüllere olan tesirinden hayvanlık derecesinde kalmış insanların izafi ruhlarına sûr üfleyişi gerçekleşir.²³⁰ Ölü konumunda bulunan bu mevhum şahsiyetler, diriliş mustusuna bürünürler.²³¹ İlahî aşk şarabıyla kendilerinden geçip mest olan Hak dostları, bizlere Allah (c.c.) aşkını kadeh kadeh sunmaktadırlar. Yok olacak kadar kendilerinden geçen bu erenlerin yokluğu, bizlere varlığın zevkini ve manasını tattırır. Onlar bütün güzel seslerin ve yüksek düşüncelerin kehribarlarıdır. Bir mıknaş gibi sesleri ve düşünceleri kendi gönül mücevherlerine çekerler. Güzellikler orada toplanır. İlahî sırlardaki lezzet, diğer susamış ruhlara bu kaynaktan dağılır.²³² İlahî aşk ve muhabbeti hissedip manevi zevkle kendimizden geçtiğimiz zaman, o yüce zümrenin kalp ve akıllarından yansıyan feyizlere nail oluruz. Bizler mevhum varlığımıza bağlı kaldıkça göremeyeceğimiz için peygamberlerle velilerin vasıl oldukları gayb mertebelerini ciddiye alamıyoruz.

²²⁹ Tâhiru'l-Mevlevî, *Şerh-i Mesnevî*, c. IV, s. 1022.

²³⁰ Ankaravî, *Şerhu'l-Mesnevî*, c. I, s. 420.

²³¹ Konuk, *Mesnevî-i Şerîf Şerhi*, c. II, s. 60.

²³² Ankaravî, *Şerhu'l-Mesnevî*, c. I, s. 420; Rifai, *Şerhli Mesnevî-i Şerîf*, s. 300.

Eğer idrak edecek olsaydık, anlardık ki, zahiren tanıyıp gördüğümüz bu maddi âlem, o gayb ve batın âleminin aksidir.²³³

3. Hakk'a Yönelişin Kişiye Kazandırdıkları

Kişi ne kadar kabahatli ve kusurlu olursa olsun hatasından kurtulması mümkündür. İhlâs ve samimiyetle Hakk'a yönelen kişi, ihtiyar çalgıcı gibi mana âleminin seyrine dalabilecektir:

2082. *Çalgıcı ihtiyarlayıp kuvvetten düşünce bir dilim ekmeğe muhtaç hâle geldi.*
2083. *Dedi ki: "Ey kerem sahibi Tanrım! Bana uzun bir ömür verdin. Bu değersiz kula birçok ihstanda bulundun.*
2084. *Yetmiş yıl isyan talim ettim. Bir gün rızkımlı kesmedin.*
2085. *Artık kazancım yok; elim ermez, gücüm yetmez oldu. Ben, bugün Sen'in misafirininim, Sen'inim, bugün yalnız Sen'in için çeng çalacağım."*
2086. *Çengi omuzladı. Allah'a (c.c.) sığınmak O'na çeng çalmak için, ah vah ederek Medine mezarlığına yöneldi.*
2087. *Kendi kendine dedi ki: "Ben, çalacağım çengin ücretini Allah'tan (c.c.) isterim, çünkü O, özü doğru olanları kabul eder, kerem buyurur."*
2088. *Bir hayli çaldı, ağladı. Sonra da çengi yastık yaptı, bir mezarın yanında, başını çengine koyup yattı.*
2089. *Uyku onu kendisinden aldı, can kuşu, hapisten kurtuldu. Çalgıyı da çalgıcıyı da bıraktı, uçtu gitti.*
2090. *Ten esaretinden, dünya ıstırabından kurtulunca, mana âlemine ve can ovasına vardı.*

²³³ Abidin Paşa, *Mesnevi Şerhi*, c. II, s. 67.

Çalgıcı, ses gibi geçici bir şeye bel bağladığından, sesini kaybedince her şeyden mahrum kaldı. Elden ayaktan düşüp bir dilim ekmeğe muhtaç oldu. Hâlbuki akıllı insan, dünya ve ahirette muhtaç olmayacak, acı içinde kalmayacak bir kazancı zamanında tedarik eder. Boş şeylerden kendini kurtarır. Dünyada ve ahirette mesut olur. Ama şarkıcı, ömrünü o ana kadar boş şeylerle geçirmiş, şahsını değersizleştirmişti. Ancak yaratılıştan bir kabiliyeti vardı. Ömrünün nihayetinde kendine gelip Allah'ın (c.c.) af ve merhametine sığınmıştı.²³⁴ Samimi niyazı ile Allah'a (c.c.) şöyle yalvardı: “Allah 'ım! Bana uzun ömür ve türlü imkânlar verdin. Yetmiş yıl nice suçlar işledim de yine benden ihsanını kesmedin.”²³⁵ “Sazımdan gönüller şevke daldı, yaşlı ve genç, kadın ve erkek nice kulların ondan yükselen sesle güzel rüyalar gördüler, tatlı hayaller kurdular. Ancak şimdi acizim. Çevremde beni arayan, bana bakan, beni soran kimse kalmadı. Artık yalnız Sen 'in misafirininim. Bu titreyen ellerim ve bu çatallanmış sesimle, sazımı yalnız Sen 'in için çalacağım. Sesimi duyur mısın?”²³⁶

Kul ne zaman samimi bir kalple Allah'ın (c.c.) merhametine sığınırsa makbul olur. Ancak bu dönüşün gerçekten saf olması şarttır. Yoksa örneğin içki bağımlısının, içki alacak parası kalmayıp da içki tedarik etmek için “İlahî, bana inayet ve mürüvvet et.” demesi gibi bir dönüşün etkisi olmaz. Hatta eski hâlinden daha zararlı sonuçlar verir. Allah'a (c.c.) müracaatın/münacatın üç büyük şartı vardır:

1. Kalbin saf, katıksız, samimi ve içten olması.
2. Dönüş yapmanın günahlarını bütünüyle bırakması.
3. Allah'ın (c.c.) emirlerinin yerine getirilmesine bütün gücüyle devam etmesi.²³⁷

²³⁴ Abidin Paşa, *Mesnevi Şerhi*, c. II, s. 67-68.

²³⁵ Ankaravî, *Şerhu'l-Mesnevi*, c. I, s. 421.

²³⁶ Rifai, *Şerhi Mesnevi-i Şerif*, s. 300.

²³⁷ Abidin Paşa, *Mesnevi Şerhi*, c. II, s. 68.

İhtiyar çalgıcı, sazına düzen verdi. Gönlünden ah ederek Medine mezarlığına gitti. Çalgısını Allah'ın (c.c.) aşk ve rızasını umarak çalmaya başlayan ihtiyar çalgıcı, ömrünün geçen kısmında Allah'ın (c.c.) lütuflarını unutarak ibadet etmediğinden, görevlerini yerine getirmedeğinden, kulluk yapmadığından ah ederek, fani âlemin sınırı, ebediyet yolunun giriş kapısı olan kabristana doğru yürüdü. Çalgıcının kalbinde saffet ve noksatsız bir samimiyet olduğundan Hakk'ın katında onun çalgısı bir riyakârın tesbihinden daha makbuldür. Çalgısına dokunup feryat içinde şarkısını söyleyen ihtiyar çalgıcı, Allah'ın (c.c.), kendine sığınan kalpleri iyilik ve ihsanla kabul edeceğini düşünür ve Hak'tan ibrişim bedeli ister. "İbrişim bedeli isterim" tabirinden üç mana hissedilmektedir:

1. Kendimi bugün besleyecek kadar az bir ihsan bana yeter.
2. Çalgı çalmaya bir ibrişim, bir tel alacak kadar bir lütf isterim.
3. Günahlarımı affedecek bir küçücük merhamet isterim.²³⁸

İhtiyar çalgıcı, kendini Allah'ın (c.c.) büyüklüğüne, Rahman ve Rahim oluşuna bıraktı. Uzun uzun ağladı ve sazının sesini semalara duyurmak istercesine yükseltti. O zamana kadar işlediği günahlardan, ettiği gafletten dolayı son derece pişmandı. Ondan sonra gücü tükenerek kabrin birinin üzerine düşüp hâlsiz kaldı. Hakk'ın rızasını kazanmaya vesile tuttuğu çalgıyı da yastık gibi başının altına koydu.²³⁹ Mezar topraklarının içinde uykuya vardı ve ruhu, ten kafesinden kurtulup misal âleminde seyrana çıktı. Can kuşu, çalgıyı da çalgıcıyı da birçok dünyevi boş düşünceyi de terk ederek hikmet-i Hüda'nın eseri olarak manevi bir âleme gitti.²⁴⁰ Sonsuz zevklere nail olmuştu. Misal âlemi,

²³⁸ Abidin Paşa, *Mesnevi Şerhi*, c. II, s. 68-69.

²³⁹ Ankaravî, *Şerhu'l-Mesnevî*, c. I, s. 421.

²⁴⁰ Ankaravî, *Şerhu'l-Mesnevî*, c. I, s. 421.

ruhlar ve şehadet âlemi arasında bir berzah âlemidir. Uyuyanın ruhu orada istidadına münasip olan hayali ve rüyayı görür. Bazen de bu mertebeden yükselerek melekût âlemine erişir ve o âlemdekilerin meclisine dâhil olur.²⁴¹

Allah'ın (c.c.) sonsuz nimetlerinden biri de uykudur. Uyku her türlü meşguliyeti durdurur. İnsanı hem cismen hem fikren dinlendirir. Kimileri için gaflet olsa da bazıları için bizzat nimettir. İnsan ne kadar mutlu ve müreffeh bir yaşam sürse de uyanırken canına dert ve eza verecek bir şeye mutlaka tesadüf edecektir. Ama uykuda gamların ve kederlerin azabından kurtulur. Ruhu başka bir âlem ve hâlde bulunur. O geniş cihan dünyanın gönül darlığından uzaklarda ve yücelerdedir.²⁴²

İhlâs ve samimiyetle Hakk'a yönelen, hatalarının farkında olan, yanlıştan vazgeçip insafa bürünen, iyilik ve hayır yolunu seçen isimler mana âlemini seyre dalarlar:

2091. *Çalgıcının canı, mana âleminde hayaller kuruyor, maceralar arıyordu. Ah, diyordu, beni burada bırak-salar; bana burada yer yurt verseler, ne iyi olurdu.*

2092. *Canım bu bağda, bu bahçede, bu bahar mevsiminde ne de hoş bir hâle gelirdi. Bu ovada, bu gayb âleminin lâle bahçesinde mest olur, giderdi.*

2093. *Burada, bu mana âleminde, başsız, ayaksız yolcu-luklar ederdim, dudaksız, dişsiz şekerler yerdim.*

2094. *Dünya meşgalelerinden, işlerinden; akıl, fikir zah-metinden kurtulurdum da rahatlıkla dostu zikreder, onu düşünürdüm. Gökyüzünü yurt edinmiş olan me-leklerle ahbaplık eder, onlarla şakalaşırdım.*

2095. *Gözlerim kapalı olduğu hâlde, bir dünya görürdüm. Kolsuz, elsiz güller, fesleğenler toplardım.*

²⁴¹ Rifai, *Şerhli Mesnevî-i Şerif*, s. 300.

²⁴² Abidin Paşa, *Mesnevi Şerhi*, c. II, s. 70.

Suret âleminin ötesinde olan mana âlemi, içerisinde bulunduğumuz dünyadan son derece farklıdır. Rüya âlemi de mana âleminin bir cüzü olup mücerret bir âlemdir. Rüyalar âleminde gerçekleşenler, yaşadığımız dünyaya hiç benzemez. İnsan rüyasında uzun yolculuklara çıkar, vapurlara, trenlere ve uçaklara bindiğini görür. Yer altına iner, gökyüzüne çıkar, koşar ve uçar. Bu kadar çok uğraşı ve çabaya rağmen yatağından da ayrılmaz, hatta bir taraftan öbür tarafa bile dönmez. Rüyada ziyafetlere katılır, türlü türlü yemekler, tatlılar yer, tıka basa karnını doyurur. Buna rağmen ne dudakları açılır ne de çiğnemekten dişleri yorulur. Hatta bu kadar tokluğa rağmen uyanınca açlık hisseder. Demek ki rüyadayken ruhumuz, bedene bağlı kalmaz, bu bedenden ayrı olarak nimetlere kavuşur, sıkıntılara maruz kalır. Tamamen manevi olmayan rüya âleminde bile bu gibi durumların meydana geldiğini biliriz. Tamamen manevi olan âlemlerdeki rızıklar ve azaplar, cennet nimetleri, cehennem azabı daha büyüktür.²⁴³

Ruhu daha saf ve nezih olanlar misal âleminde kalmaz, daha ötelere yükselirler. Melekût âlemine ulaşırlar. Melekût âlemindeki son derece ilginç ve şaşılacak nitelikteki hâlleri müşahede ederler. Bu acayıplıkları ve ilginçlikleri görmek için göze, işitmek için kulağa, cevap vermek için dile ihtiyaç duyulmaz. Bu durumun örneğini kendi nefsimizde de tecrübe ederiz. Bazen zihnimiz bir konu ile meşgul olur. Bazen o konu hakkında bir veya birkaç kişi ile görüşür, soru ve cevap şeklinde görüş alışverişinde bulunuruz. Zihin dünyamızda onlarla hesaplaşır, olur olmaz sözlerini işitir, zihnen gerekli cevapları veririz. Fakat ne gözümüz onları görür, ne kulaklarımız sözlerini duyar, ne de cevap vermek için dilimiz kıpırdar.²⁴⁴

Kişi, gayb âleminde cismani vasıtaların hiçbirine ihtiyaç duymadan bir mekândan diğerine geçmekte, ilerleyip

²⁴³ Tâhiru'l-Mevlevî, *Şerh-i Mesnevî*, c. IV, s. 1027.

²⁴⁴ Tâhiru'l-Mevlevî, *Şerh-i Mesnevî*, c. IV, s. 1028.

yükselmektedir. Sınırsız ruhani lezzetler hissetmekte, cisme ait azap ve ezayı duymamaktadır. Çünkü Allah'ın (c.c.) rızasını kazanmış olanlar için gayb âlemi, bir emniyet ve güven mekânıdır.²⁴⁵

Zihin dünyamızın eylemine, düşünmek diyoruz. Düşünme eylemi şahsa göre değişir. Tefekkür, tahayyül, murakabe ve rabıta, düşünce eyleminin farklı dereceleridir. İnsan düşünürken azaları bile farkına varmadan çok şeyler yapar. Örneğin oturduğu yerden kalkar, uçağa biner, farklı diyarlara gider, devr-i âlem yapar, dönüp gelir. Hem de bunu bir an içinde yapar. Hatta yürüme organı olan ayağını atmak şöyle dursun, yerinden bile kıvıldatmaz. Aynı şekilde hayaller kurar, bir bahçeye gider, çiçekler arasında dolaşır, beğendiği çiçekleri toplar, onlardan bir demet yapar ve der ki:

*Bûy-ı ışk-ı safımı duysun meşam-ı iffetin,
Kokla ey gülbün; menekşem yadigâr olsun sana.
Eyleme pamal-i nahvet sevdiğim; tak göğsüne,
Aşkımın timsali farz et, bergüzar olsun sana.*²⁴⁶

yakarışı ile sevgilisine seslenen âşık, ondan saf aşkının kokusunu duymasını istiyor. Ey gül köşkü diye seslendiği sevgilisine bir menekşe sunar. Al, kokla, menekşem sana yadigâr olsun, der. Hissiyatının derinliklerinden gelen bir nida ile “sevgilim, ne olur onurumu kırma, gururumu ayaklar altında çiğneme” diye seslenir. O menekşeyi aşkının timsali saymasını, onu alıp kendisinden bir hediye olarak kabul etmesini ister.

Bu duygularını hayal dünyasında terennüm ettiren âşık, o çiçekleri toplamak ve bağlayıp demet hâline getirmek için ellerini kıvıldatmamıştır bile. Bu durum, en basit kişiler için mümkün olur da saflığı ve maneviyatı güçlü olan zatların tefekkür ve

²⁴⁵ Abidin Paşa, *Mesnevi Şerhi*, c. II, s. 70.

²⁴⁶ Tâhiru'l-Mevlevî, *Şerh-i Mesnevi*, c. IV, s. 1028.

murakabe hâllerinden daha yüksek hâllere nail olmaları neden mümkün olmasın?²⁴⁷

İhtiyar çalgıcının ruhu, beden hapsinden kurtulup bu mana âlemine daldı. Hakk'ın feyzini ve lezzetini gördü. Ruhani lezzetleri hissettikten sonra, o zevkin mükemmelliğinden duyduğu neşeyi ortaya dökerek o yüce âlemde kalmayı temenni etti. Dünya gamlarından kurtuldu ve kurtuluşunun farkına vardı. Uyanıktan sonra gayb âleminde hissettiklerini hatırladı ve hasretle şunları söyledi: *“Melekût âleminde zihin yorgunluğundan uzak bir hâlde, zevk ve safa ile Allah'ın (c.c.) ibadet ve merhamet deryasına dalmıştım. O manevî âlemde enbiya, evliya, şehitler, salihler ve melekler gördüm. Mukaddes ruhların her hâli lütuf ve sevinç bahşetmekte, hazlar ve zevkler dağıtmaktaydı. Saadet bağının manevî katında nasıl da hoş ve rahattım. O geniş sah-rada gaybın lale bahçelerinde nasıl da neşe içinde kendimden geçmiştım. Ah, keşke beni hep orada bıraksalardı! Hep orada elsiz ayaksız, kolsuz kanatsız uçsaydım. Hep o mana bahçeleri içinde dolaşsaydım. O gayb âlemindeki lalelerin kadehleri dolusunca ilahî aşk şarabından içseydim. Ruhum ebedi bir kendinden geçiş içinde kalsa ve artık ayrılmasaydı. Keşke Allah'ın lütfu beni orada bırakmış olsaydı. Keşke şu dünyevî elemelerden kurtulmuş olsaydım.”* diye candan ve gönülden bir manevî yük-selişin, bir manevî huzurun ve bir mana âleminde kendinden geçişin hazzını tattı, bu lezzetin devamını diledi. İhtiyar çalgıcının ruhu, ruhlar âlemi ile cisimler âlemi arasında uzayan bu mana ve misal âleminden öylesine hoşlandı ki, gözlerini kapayıp hep o âlemi görür bir hâlde olmayı diledi. O âlemde güller, fesleğenler toplayıp onların rayihasıyla mest ve mesut olmayı özledi.²⁴⁸

²⁴⁷ Tâhiru'l-Mevlevî, *Şerh-i Mesnevî*, c. IV, s. 1028.

²⁴⁸ Ankaravî, *Şerhu'l-Mesnevî*, c. I, s. 422; Abidin Paşa, *Mesnevî Şerhi*, c. II, s. 70-1; Rifai, *Şerhli Mesnevî-i Şerif*, s. 300.

4. Nefsin Hastalıklarından Kurtuluş

Nefsin hastalıklarından kurtulanlar ruh safiyetine nail olurlar. Mana âleminin seyrine dalanlar manevi zevke ererler. Mevlâna bu durumu, Eyüp Peygamber örneği ile açıklamaktadır:

2096. *Çalgıcı, bal deryasına veya Eyüp Peygamber'in (a.s.) içip yıkandığı pınara dalmış bir su kuşu gibiydi.*

2097. *Orada Eyüp Peygamber (a.s.), baştan ayağa yıkayıp hastalıklardan kurtulmuş, nura gark olmuştu.*

Mevlâna, burada ihtiyar çalgıcının hâlini tasvir etmektedir. İhtiyar çalgıcının uyku hâlinde can sahrasına giden ruhu, bir yandan bal denizine batmış olan su kuşuna benzetilirken, nefsin hastalıklarından rahatsızlık duyması nedeniyle de maddi hastalıklarla rahatsızlanan Eyüp'e (a.s.) benzetilmektedir. Can sahrası lezzet ve letafetinin noksansızlığı nedeniyle bal deryasına, ruhu nefis hastalıklarından temizlemesi nedeniyle de Eyüp'ün (a.s.) pınarına teşbih edilmektedir.²⁴⁹ Bal deryasından maksat, ruhanîyetin zevk ve tadıdır. Çalgıcı uykudayken gayb âlemini müşahede etmekteydi. Manevî âlemlerde uçan ruhani bir kuş gibiydi. Maneviyatın zevk ve tadı içine dalmıştı. O deryanın insana bahsettiği şeyleri anlamamız için Eyüp'ü (a.s.) hatırlatmaktadır.

İshak'ın (a.s.) İis ve Yakup adında iki oğlu vardı. Yakup'tan (a.s.) İsrailoğullarının soyu devam ederken İis'in (a.s.) dördüncü göbekten torunu ise Eyüp'tür (a.s.). Eyüp (a.s.) Şam ve Ezriat arasında Besine denilen mahalde yaşardı. Yusuf'un (a.s.) oğlu Efrayim'in kızı Rahime/Rahmet ile evlendi ve çocuk sahibi oldu. Bölge halkını irşat için kendisine peygamberlik görevi verildi. Fakat Allah (c.c.) onu imtihana tabi tuttu. Varlıklı ve aile efradı geniş biri olan Hz. Eyüp'ün (a.s.) evi yıkıldı. Evinin yıkılması sonucu aile fertlerinin çoğu öldü. Malı mülkü elinden

²⁴⁹ Konuk, *Mesnevî-i Şerif Şerhi*, c. II, s. 63.

gitti. On yıldan fazla süren ağır bir bedenî hastalığa müptela oldu. Bütün bu felaketlere rağmen, hâminden şikâyet eder duruma düşmemek ve takdire rızada sebat etmek için durumunu Cenab-ı Hakk'a arz ederek, O'ndan sıhhat ve afiyet istemekten çekiniyordu. Nihayet eşinin ricası üzerine ancak Enbiya suresinin 21/83. ayet-i kerimesinde ifade buyrulan şu ifadelerle niyaz-da bulunmakla yetindi:

“Eyüp ü de (an). وَأَيُّوبَ إِذْ نَادَى رَبَّهُ أَنِّي مَسَّنِيَ الضُّرُّ وَأَنْتَ أَرْحَمُ الرَّاحِمِينَ *Hani Rabbine, 'Başıma bu dert geldi. Sen, merhametlilerin en merhametlisisin.'* diye niyaz etmişti.”

Hakk'ın merhametine sığınan Eyüp'e (a.s.) afiyeti ve serveti iade olundu. Bu durum Sad suresinin 38/41-42. ayet-i kerimele-
rinde şöyle hikâye edilmektedir:

وَأَذْكُرُ عَبْدَنَا أَيُّوبَ إِذْ نَادَى رَبَّهُ أَنِّي مَسَّنِيَ الشَّيْطَانُ بِنُصْبٍ وَعَذَابٍ ارْجُصْ بِرَجُلِكَ هَذَا مُغْتَسَلٌ بَارِدٌ وَشَرَابٌ *(Resulüm!) Kulumuz Eyüp ü de an. O, Rabbine, 'Doğrusu şeytan bana bir yorgunluk ve eziyet verdi.'* diye seslenmişti. *'Ayağını yere vur! İşte yıkanacak ve içilecek soğuk bir su!'* (dedik).”

Eyüp'ün (a.s.) ayağını yere vurmasıyla iki kaynak ortaya çıktı. Birisi sıcak, diğeri soğuktu. Sıcak kaynaktan yıkandı, soğuk kaynaktan içti. Bu su ile yıkanan Eyüp (a.s.), mucize olarak iç ve dış hastalıklarının hepsinden kurtuldu. Sad suresinin 38/43. ayet-i kerimesinde durum şu şekilde ifade edilmektedir:

“Bizden bir rahmet ve uygun akıl sahipleri için de bir ibret olmak üzere ona hem ailesini hem de onlarla beraber bir mislini bağışladık.”

Hz. Eyüp (a.s.) ve ailesi darmadağın hâlde iken bir araya toplanmış, sayıları eskisinden bir kat daha artmış, kayıplar fazlasıyla telafi edilmiştir.²⁵⁰

²⁵⁰ Ankaravî, *Şerhu'l-Mesnevî*, c. I, s. 423; Tâhiru'l-Mevlevî, *Şerh-i Mesnevî*, c. IV, s. 1029-1030.

5. Hakikati İfadenin Zorluğu

Eyüp Peygamber'in (a.s.), hastalığını gideren pınara dalışı gibi mana âlemine kanat açanlar da nefsanî hastalıklarından kurtulacaktır. Böylesi ulvî duyguların ifadesi son derece zor hatta imkânsızdır. Şöyle ki:

2098. *Mesnevî'nin hacmi, gökler kadar da olsa bu manevî sır ona sığmazdı.*

Altı ciltten ve yaklaşık 26 bin beyitten oluşan *Mesnevî*, bu denli geniş boyutlu ve ciddi bir eser olmasına rağmen, ilahî sırlar ve Rabbani marifetlerin büyüklüğü karşısında aciz kalmaktadır. *Mesnevî*'nin hacmi uzayın gezegenlerini içine alacak kadar geniş olsaydı, ruhlar âlemi hakkında söylenmesi gerekenlerin yarısını bile alamazdı. Gayb âlemi ve ruhaniyetin sırları son derece geniş ve derindir. Herkes anlayabilsin diye onların bir kısmı bile harflere ve kelimelere dökülecek olsa, *Mesnevî*'nin ne hacmi ne de miktarı yeter. *Mesnevî*'nin hacim ve sayfalarının gökler kadar büyük ve geniş olması bile, o sırlardan bir küçücük parçasının anlatılması için yine de yeterli olmaz.²⁵¹ Zira Allah'ın (c.c.) bir sonu olmadığı gibi, ilahî fiillerin de herhangi bir sonu yoktur. Dolayısıyla sonsuz duygular, sonlu varlıkların idrakine sığmaz. Bu durum Kehf suresinin 18/109. ayet-i kerimesinde şu şekilde basedilmektedir;

قُلْ لَوْ كَانَ الْبَحْرُ مَدَادًا لَكَلِمَاتِ رَبِّي لَنَفِدَ الْبَحْرُ قَبْلَ أَنْ تَنْفَدَ كَلِمَاتُ رَبِّي وَلَوْ جِئْنَا بِمِثْلِهِ مَدَدًا “De ki: Rabbimin sözleri için derya mürekkep olsa ve bir o kadar da ilâve getirsek dahi, Rabbimin sözleri bitmeden önce derya tükenecektir.”

Allah'ın (c.c.) sözlerinden maksat, O'nun ilim ve hikmetidir. Allah'ın (c.c.) ilim ve hikmeti sonsuz ve sınırsız; denizler ise çokluğuna rağmen, sonlu ve sınırlıdır. Şu hâlde, Allah'ın (c.c.) ilim ve hikmetini yazmak için mürekkep olarak, deryaların dahi

²⁵¹ Ankaravî, *Şerhu'l-Mesnevî*, c. I, s. 423.

kifayetsiz geleceği aşikârdır. Dolayısıyla altı ciltlik *Mesnevi*'nin de tüm hakikatleri içermesi beklenemez.²⁵²

6. Âlemin Fihristi ve Özeti Olarak İnsan

Uzayın olanca genişliğine rağmen, onu da kuşatan varlık insandır. İnsan, âlemin fihristi ve özetidir.

2099. *Gök ve yerin genişliğine rağmen, darlıktan kalbim parça parça oldu.*

Yeryüzünün ve göklerin sonsuz genişlikte olduğu zannedilir. Çalgıcı, “*Ben gayb âlemini gördükten sonra onların ne kadar dar olduğunu fark ettim. Darlıkların verdiği sıkıntıdan kalbimi parça parça olmuş, hastalanmış hissettim.*” demektedir.²⁵³ Zira büyüklük ve genişlik, dengi olan diğer eşyanın nispetiyle anlaşılır. Dört beş odası olan bir evi dar gelirli gayet büyük ve geniş zannederler. Fakat aynı ev, büyük konaklar görmüş birine göre dar ve küçüktür. Büyüklük ve küçüklük, duyuların derecesine göre değişir. Sonsuz genişlikteki manevi âlemi gören, bu maddi dünyanın darlığından sıkıntı çeker.²⁵⁴

İnsan olarak kendimizi küçük göremeyiz. Bizlerin madde âleminin darlıklarında huzur bulması mümkün değildir. İnsan evreni kuşatan bir kıymettir. Hz. Ali’ye (k.v.) isnat edilen şu söz, beytin manasına açıklık kazandırmaktadır: “*Ey insan, sen kendini ufak, küçük bir varlık sanıyorsun, hâlbuki sende bütün kâinat gizlenmiştir.*” Küçük âlem olan insan, büyük âlemin adeta fihristi ve numunesi mesabesinde. Evrenin tüm mahiyeti insanda mevcuttur, hatta insan-ı kâmilin kalbi, tüm bunların hepsini kuşatıcıdır. Nitekim Mevlâna bir gazelinde, “*Dün sabah manevi bir seyran esnasında feleğe dayandım. Bir haşhaş danesi içinde bir*

²⁵² Tâhirü'l-Mevlevî, *Şerh-i Mesnevî*, c. IV, s. 1030.

²⁵³ Ankaravî, *Şerhu'l-Mesnevî*, c. I, s. 423.

²⁵⁴ Abidin Paşa, *Mesnevi Şerhi*, c. II, s. 73.

örs buldum.” diyerek tüm evreni ve bütün yaratılmışları nokta-i süveyda dâhilinde seyrettiğini beyan etmektedir.

Özetle Mevlâna, ihtiyar çalgıcının ağzından, maneviyat âleminin olanca genişliği karşısında kalbin darlığına dikkat çekmektedir. Kişide irfan zevki arttıkça hayret duygusu da artacaktır.²⁵⁵

7. Gayb Âleminin Sağladığı Huzur

İnsan, madde âleminin tüm boyutlarını kendi özünde saklayan varlık olduğu gibi, metafizik âlemin gizlerine de aşına olan bir dokuya sahiptir:

2100. *Rüyada bana görünen bu âlem, öyle bir âlem ki, ferahlığından kolum, kanadım açıldı.*

2101. *Eğer o manevi dünya ve onun yolu gözle görülür olsaydı, bu dünyada hiç kimse bir an bile kalmazdı.*

İhtiyar çalgıcı, uyandıktan sonra, manevi âlemin kendisine uykuda göründüğünü söylemektedir. O âlem o kadar parlak, o kadar açık ve o kadar geniş ki bahşettiği safa, kanatları mesabesinde olan kalp ve aklını açmıştır. Akla ve hayale gelmez ruhani hakikatleri göstermiştir. Kaderin kendisini o mesut yerde bırakmadığını, yine bu dünyaya geri döndüğünü söylemektedir. Uyanırken bulunduğumuz âlemde birtakım sıkıntılara maruz kaldığımız için çok sıkılmaktayız. Rüyada görülen manevi âlemde ise kişi, sıkılmak şöyle dursun, adeta kanatlanmış gibi uçar, sınırsız fezalarda dolaşır.²⁵⁶

Gayb âleminin nasıl bir mutluluk yeri olduğu, nasıl geniş olduğu, nasıl zevk ve saadet verdiği, oraya hangi yolla gidildiği herkese açık olsaydı, dünya insanlara eza ve cefa yeri olurdu.

²⁵⁵ Tâhiru'l-Mevlevî, *Şerh-i Mesnevî*, c. IV, s. 1032.

²⁵⁶ Tâhiru'l-Mevlevî, *Şerh-i Mesnevî*, c. IV, s. 1033.

Herkes hemen gayb âlemine gitmek sevdasına düşerdi. Ama o zaman bu dünya harap ve viran kalırdı. İşte bu sebepten, Allah (c.c.), hikmeti gereği gayb âlemini herkese göstermedi. Hangi kuluna gösterdiyse onu, büyük zevklere dalmış, insanların seçkini ve ileri geleni kıldı. İhtiyar çalgıcı o âlemi Allah'ın izniyle görmüş olduğundan o âlemi övmekle meşgul olmuştur.²⁵⁷

İnsan mana âlemlerini seyretmeye dalacak olsa o güzelliklere hayran kalır ve o gördüklerinden ayrı kalmak istemez. Mana âleminde kalmanın yolu dünya ile bağlantının kesilmesidir:

2102. *İhtiyar çalgıcıya, “Burada kalmaya özenme, tamah etme. Mademki, ayağından mâsivâ dikenini çıkmıştır, korkma, haydi git.” diye emir geldi.*

2103. *Çalgıcının ruhu ise “Allah'ın rahmet ve ihsanı fezasında durdukça dur, oradan ayrılma.” diyordu.*

İhtiyar çalgıcı, rüyada misal veya ruhlar âlemini görür. O âlemleri bazıları rüyada, bazıları yakaza hâlinde görebilirler. Fakat kişinin bu fani hayat ile alâkası kesilmeden orada kalma imkânı yoktur. İhtiyar çalgıcı da orayı görünce beğenmiş ve yerleşmek istemiştir. Onun için kendisine, “Hayır, burada kalman uygun değildir. Henüz dünya âlemi ile irtibatın devam etmektedir. Ayağından masivâ dikenini çıkmıştır. Manevi yükseliş seyrine mani olacak şeyler kalbinden çıkarılmıştır. Hayat âlemine dön, orada çalış, çabala da öyle gel.” denilmiştir.²⁵⁸

²⁵⁷ Abidin Paşa, *Mesnevi Şerhi*, c. II, s. 73.

²⁵⁸ Tâhirü'l-Mevlevî, *Şerh-i Mesnevî*, c. IV, s. 1034.

Y E D İ N C İ B Ö L Ü M

İlahî Hitaba Mazhar Oluşun Öyküsü

İlahî Hitaba Mazhar Oluşun Öyküsü

Hâlini Allah'a arz eden, kendini Allah'a veren, Allah'tan umudunu eksik etmeyen ihtiyar çalgıcı, ilahî merhamete nail olur. Hz. Ömer'e (r.a.) bu zatın hâli beyan edilir. O da gayb âleminde gelen bu sese kulak verir.

2104. *O sırada, Cenâb-ı Hak, Hz. Ömer'e (r.a.) öyle bir uyku verdi ki, bu uykudan başını kaldıramadı.*

2105. *Hz. Ömer (r.a.), bu hâle şaşkınlıkla kaldı da, "Böyle bir uykuya alışık değilim, bu uyku sebepsiz değildir. Herhâlde, gizli âlemden geliyor." diye düşündü.*

2106. *Başını koydu yattı, uykuya daldı, bir rüya gördü. Rüyasında Hak tarafından bir ses geldi. Bu sesi, ruhu işitti.*

2107. *O ses, dünyada duyulan her güzel sesin, her nağmenin aslıdır, ses ancak odur. Başka seslerin hepsi de o mübarek sesin yankısıdır.*

2108. *Türk de Kürt de Farsça söyleyen de Arapça söyleyen de o sesi, kulaksız ve dudaksız, duymuş ve anlamıştır.*

Gelecek beyitlerden de anlaşılacağı üzere, Allah'ın (c.c.) Hz. Ömer'i (r.a.) uykuya daldırmasının sebebi, mezarlıktaki ihtiyar çalgıcıya iltifat etmek içindir. Hz. Ömer (r.a.), alışılmışın dışında gelen uykuya kuvvetli bir meyil hissedince, mükemmel ferasetiyle, zamansız gelen bu uyuma isteğinin bir sebebi olduğunu anlamıştır. Zamansız gelen uykusunda bir rüya görmeye başlar. Rüyasında Hakk'ın bir nidasını işitir. Hz. Ömer'e (r.a.)

gayb âleminde gelen o sesleniş, ruhani bir nidadır. Evliyanın katında sesleniş denmeye şayan yalnız odur. İşitilen diğer sesler ve seslenişler basit sesler olduğundan, bu gerçek manevi nidadan değildir. Kelime olarak bu iki sesi kendisinden ayırmak için onlara yankı demek daha uygundur.²⁵⁹

Aslında herkese ve her varlığa Hak'tan bir nida gelir. Her sesin ve her bestenin esası bu nidadır. Diğer tüm sesler bu nidadan kaynaklanır. Bu ses, ezal meclisinde gerçekleşen, "Ben sizin Rabbiniz değil miyim?" sesidir. Ondan doğan ve ondan akseden diğer bütün sesler ve söyleyişler ise aynı mecliste bu nidaya "Belâ/Evet" diyen ruhların sesidir.²⁶⁰

Türkçe ve Farsça gibi değişik dilleri konuşanların çoğu birbirinin dilinden anlamaz. Ancak Allah (c.c.) bir kuluna merhamet edip kalbine ve aklına bir ses, bir vahiy, bir ilham gönderirse, böyle bir merhamete nail olan kul; ister Türkçe ister Farsça, hangi dili bilirse bilsin o Rabbani ilhamı noksansız anlar. Hemen yüceliklere doğru ilerlemeye başlar. Diğer yandan Hakk'ın ilhamını dile, kulağa ve dudağa muhtaç değildir. Sırf ruhani olan bir yüce hâldir.²⁶¹ İşte Hak'tan böylesi bir nida geldiği zaman, her ruh onun dilini bilir. Onun söylediğini kulağa ve dudağa ihtiyaç duymadan anlar.²⁶²

İlahî nidaya muhatap olmak ve o sesin gereğini yerine getirmek varoluş gerçeğinin bir ifadesidir. O nida ile farklılıklar izale edilir, anlaşmazlıklar giderilir ve herkes kendi hakikatini fark eder. Bu nida, sadece insana özgü değil, aynı zamanda tüm varlıkların bir nişanesi ve tesbihidir.

2109. *Türk, Tacik, Zenci şöyle dursun, o sesi ağaçlar, taşlar bile anlamıştır.*

²⁵⁹ Ankaravî, *Şerhu l-Mesnevî*, c. I, s. 424.

²⁶⁰ Rifai, *Şerhli Mesnevî-i Şerif*, s. 303.

²⁶¹ Abidin Paşa, *Mesnevi Şerhi*, c. II, s. 76.

²⁶² Rifai, *Şerhli Mesnevî-i Şerif*, s. 303.

2110. *Her an, Allah ʔan (c.c.), “Ben sizin Rabbiniz değil miyim?” sesi gelip duruyor, varlıkların asılları olan “cevherler” ve teferruatı sayılan “araz” da bu sese “Evet.” diyor ve bu sestten var oluyorlar.*
2111. *Her ne kadar, cevherlerden ve arazdan gelen “evet” cevabı duyulmuyorsa da onların yokluktan varlık âlemine gelmeleri, “evet” demektir.*

Sadece Türk, Arap, Acem ve Zenci değil, bu nidayı ağaçlar ve taşlar bile anlar. Bu nidada ilahî emirler vardır. Bu seda ile ilahî davet ve Allah’ın (c.c.) uyarısı vardır. Ağaçlar, taşlar, canlı ve cansız tüm varlıklar yansıyan bu sesle uyanırlar, o sesle hareketlenip sema ve raksa koyulurlar, bu sesle yer yerinden oynar, uçsuz bucaksız uzanan evrenin her zerresi bu sesi algılar, her varlık bu lahuti sesi duyar ve anlar.²⁶³ Çünkü taş, toprak, bitki ve ağaç tüm varlıkların yokluktan varlık arenasına gelebilmeleri için kendi durumlarına göre “Ol!” emrini duyabilmeleri gerekir. Fakat onların duymaları insanlardaki bedenî organlardan kulak ve sinirler gibi araçlar vasıtasıyla elde edilen işitme türünden değildir. Onların duymaları manevi bir hâl ile hâsıl olur. Denizdeyken büyük bir fırtınaya tutulunca, “Allahım! Bu fırtınayı gider.” diye imanı olanlar yalvarırlar. Bununla beraber bilirler ki denize gelecek ilahî ferman dilimizde kullandığımız kelimeler ve tabirlerle olmayacaktır. Denizin duyacağı ferman, sırf manevi ve ruhani bir emir ve nida olacaktır. Deniz ve diğer bütün cansız varlıklar, kendi yaratılışlarına mahsus bir şekilde Hakk’ın emrini duyarlar ve fermana boyun eğerler.²⁶⁴

Burada A’raf suresinin 172. ayet-i kerimesine işarete bulunmaktadır:

²⁶³ Rifai, *Şerhli Mesnevî-i Şerif*, s. 303.

²⁶⁴ Abidin Paşa, *Mesnevi Şerhi*, c. II, s. 76.

وَإِذْ أَخَذَ رَبُّكَ مِنْ بَنِي آدَمَ مِنْ ظُهُورِهِمْ ذُرِّيَّتَهُمْ وَأَشْهَدَهُمْ عَلَىٰ أَنفُسِهِمْ أَلَسْتُ بِرَبِّكُمْ
 “Kıyamet gününde, biz bundan habersizdik demeyesiniz diye Rabbin, Âdem oğul-
 larından, onların bellerinden zürriyetlerini çıkardı, onları ken-
 dilerine şahit tuttu ve dedi ki: ‘Ben sizin Rabbiniz değil miyim?’
 (Onlar da), ‘Evet (buna) şahit olduk.’ dediler.”

Bütün varlıkların ilk örnekleri, yaratılan ve gerçekte var olan, bu dünyaya yansımaları düşen gerçek varlıklar olarak tarif edebileceğimiz ayan-ı sabite, bedenler olarak yaratılmadan önce Allah’a (c.c.) malumdu. Ayan-ı sabiteler zamanla Âdem’in evladı olarak meydana geleceklerdi. Bundan dolayı dünyaya gelmeden önce insanları teşkil eden ruhlara, yani insanın manevi şahsiyetlerine, “Ben sizin Rabbiniz değil miyim?” fermanı geldi. Onlar “Evet Rabbinizsiniz.” diye cevap arz ettiler.²⁶⁵

“Ben sizin Rabbiniz değil miyim?” nidası, yalnız ruhların “Bela/Evet” diye can ve gönülden seslendikleri o kadim mecliste söylenmiş değildir. Allah (c.c.), hemen her an, kullarına aynı suali sorar. Bu soruş kimi zaman varlıklardan yükselen gizli bir ses ve bir tabiat musikisidir. Kimi zaman da gökyüzünden ve uzayın derinliklerinden çıkagelen hatif nidadır. Bu nida bazen bir ses, bazen duyabilen gönüller için bir söz ve bir kelimedir.²⁶⁶ Gerçi cansız varlıkların ilahî nidayı anladığını kabul etmek, maddecilere ağır gelir. Bu güçlük, varlık mertebelerini gereğince anlayamamaktan kaynaklanır. Zira varlık birdir ve onun farklı mertebeleri vardır. Her bir mertebede ilahî isimlerin tecellisine göre farklı şekiller ve suretler vücuda gelir. Her bir mertebe diğer mertebenin hakikat yönünden aynı, suret yönünden gayrıdır. Yegâne gerçek varlık olan Hak, bir mertebesinde konuşan, bir diğer mertebesinde işiten olur. Cansız varlıklar, bitkiler, hayvanlar ve insanlar Mutlak

²⁶⁵ Abidin Paşa, *Mesnevi Şerhi*, c. II, s. 77.

²⁶⁶ Rifai, *Şerhli Mesnevi-i Şerif*, s. 303.

Varlığın şehadet âlemi mertebesindeki belirli suretlerinden ibaret olduğu için, her bir suret kendi hâl ve şanına göre kendi hakikatlerinden ortaya çıkan emir ve nidayı işitip anlar. Bu emir dairesinde değişim yaşayıp hareket eder.²⁶⁷ Nitekim yer-yüzü ve gökyüzü hakkında Fussilet suresinin 41/11. ayet-i kerimesinde şöyle buyrulur:

ثُمَّ اسْتَوَىٰ إِلَى السَّمَاءِ وَهِيَ دُخَانٌ فَقَالَ لَهَا وَلِلْأَرْضِ ائْتِيَا طَوْعًا أَوْ كَرْهًا قَالَتَا أَتَيْنَا طَائِعِينَ “Sonra duman hâlinde olan göğe yöneldi, ona ve yerküreye, “İsteyerek veya istemeyerek, gelin!” dedi. İkisi de “İsteyerek geldik.” dediler.”

Ayet-i kerimede Cenab-ı Hakk’ın “yer ve gökten istediği”, her ikisinin de kendilerine yüklenen görevlerin gereğini yerine getirmeleridir.

Bu durumun insan bedeninde de bir benzeri bulunmaktadır. İnsanın ruh ve bedeni, içi ve dışı, zahiri ve batını bir bütündür. İnsanın düşünce dünyasında maddi bir suret yoktur. Kişinin el ve ayakları birer maddi surettir. Düşünce dünyasında gerçekleşen bir emir üzerine insanın el ve ayakları hareket eder ve iş görür. İnsan düşünce mertebesinde harften ve sestem azade olarak işitir, fiil mertebesindeki organlarından olan kulaksız bir şekilde işitir. Dolayısıyla işitme durumu da konuşma yapısı da tek bir varlıkta gerçekleşmektedir.²⁶⁸

Deprem gerçeği, toprağın açılıp Karun’u yutması, taşların parçalanıp içlerinden suların akması, denizin yarılp Hz. Musa (a.s.) ve İsrailoğullarına yol vermesi, sonra ordusuyla beraber Firavun’un boğulması, keskin bıçağın Hz. İsmail’i (a.s.) kesmesi, “Sütun-ı Hannane” kıssasındaki hurma direğinin inlemesi, hep Allah’ın (c.c.) nidasını işittiklerinden ve anladıklarındandır.²⁶⁹

²⁶⁷ Konuk, *Mesnevî-i Şerîf Şerhi*, c. II, s. 66.

²⁶⁸ Konuk, *Mesnevî-i Şerîf Şerhi*, c. II, s. 67.

²⁶⁹ Tâhiru’l-Mevlevî, *Şerh-i Mesnevî*, c. IV, s. 1037.

Bu fermanın kabul edilişi, kâinatın düzeniyle anlaşılmaktadır. İrfan ehli; manevi ruhtan, bedenlerin, yer ve gök cisimlerinin düzeninden, “Ben sizin Rabbiniz değil miyim?” emrini her an hisse-der. “Evet” cevabını o şekilde işitirler. Aslında, münkirlerin kendi varlıkları da ilahî hakikatleri itiraf etmektedir. Çünkü yaratıcıları merhamet etmemiş olsaydı münkirler var olamaz, yok kalırlardı. Bütün mevcudat var olduğuna göre, varlıklar her an “Evet, Rab-bimizsin.” cevap ve şehadetini daima ifa ve eda etmektedir.²⁷⁰

Bu ses, varlıkları yaratan sestir. Onlara, “Ol!” diyen sesle-niştir. Varlıkların asılları da cüzleri de hep bu sestemeydana gelmiştir. Ancak zahirde kalanlar için varlıklarda yükselen “bela” sözünü duymak kolay değildir. Çünkü varlıkların sema’ı gönül gözüyle görülür; varlıkların nidası can kulağıyla duyulur. Varlıkların izafi yokluktan kurtulup varlık düzeyine gelmeleri ve görünür şekiller almaları da onların hâl lisanıyla söylenmiş “bela/evet” sesinden başka bir şey değildir.²⁷¹

Mutlak Varlık tarafından her an kesintisiz bir şekilde elest bezmine ait o nida gelir. Bu hitap nefes-i rahmani ile gerçekleşir, o eşyayı bir an içinde var ve yok kılmak suretiyle terbiye eder, cevher ve arazlara varlık bahşeder. “Cevher”den maksat melekût âlemi, “araz”dan maksat ise şehadet âlemidir. Çünkü şehadet âleminin tamamı arazlardan ibarettir.²⁷² Öz manasına gelen “cevher”, bir şeyin var olmak için bir başka şeyin varlığına bağlı olmamasıdır. Âlemdaki varlıklar ya cevherdir ya da arazdır. Var olabilmesi için başka bir varlığa ihtiyaç hisseden varlığa araz denir. Akıllar, nefisler, unsurlar, cansız varlıklar, bitkiler ve canlılar cevher kabul edilirken; bunların şekilleri, renkleri ve hareketleri de araz olarak kabul edilmektedir.²⁷³

²⁷⁰ Abidin Paşa, *Mesnevi Şerhi*, c. II, s. 77.

²⁷¹ Rifai, *Şerhli Mesnevî-i Şerif*, s. 303.

²⁷² Konuk, *Mesnevî-i Şerif Şerhi*, c. II, s. 67.

²⁷³ Abdülbâki Gölpinarlı, *Mesnevî Tercemesi ve Şerhi*, İstanbul 1990, c. 1, s. 231.

Elest bezminde bulunan ruh, o şهادeti unutmaz ve unutamaz. Öyle ki ruh için ezel toplantısı hem aklın almayacağı kadar kadim bir mazidedir hem de her zaman, her yerde ve daima karşısındadır. İlahî âlemde ne gece gündüz ne de dün bugün vardır. Hakk'ın indinde gece gündüz aynıdır, son başlangıcın yanındadır. Her doğan o başlangıçtan gelir, dünyadan her ayrılan, Hakk'a, "bela" dediği gerçeğe döner. Ezel meclisinde "Ben sizin Rabbiniz değil miyim?" diye soran da kendi sualine "evet" diyen de hakikatte O'dur.²⁷⁴

Mevlâna, "Ağaçlar da taşlar da Hakk'ın nidasını duyar." ifadesini bir hikmete ve kıssaya binaen söylediğini belirtmekte, bu hikmeti daha aşikâr kılmak için bizlerden dikkat kesilmeyi istemektedir. Cansızların nasıl gece gündüz, "Allah" diye seslendiğini, bitkilerin nasıl uyanık olduğunu, takip eden hikâyede açıklamaktadır.

---

²⁷⁴ Rifai, *Şerhli Mesnevî-i Şerif*, s. 304.

SEKİZİNCİ BÖLÜM

Hannâne Direği'nin İnleyiş Öyküsü

Hannâne Direği'nin İnleyiş Öyküsü

İlahî hitaba mazhar oluş gerçeğine dikkat çeken Mevlâna, eşyanın, Hakk'ı tesbihine örnek bağlamında Peygamber Efendimiz'den (s.a.s.) ayrı düştüğü için inleyen Hannâne Direği mucizesi hatırlatmaktadır. Şöyle ki:

2113. *Hannâne Direği', Aziz Peygamber Efendimiz'in (s.a.s.) ayrılığından ötürü, duyan, düşünen bir varlık gibi inledi, feryat etti.*

- . *Öyle ki mescitte hazır bulunan genç, ihtiyar herkes bu inilti ve feryadı duydu.*
- . *Efendimiz'in (s.a.s.) sahabeleri, cansız bir direğin böyle inleyip feryat etmesine şaşırıp kaldılar.*

2114. *Peygamber Efendimiz (s.a.s.) inleyen, ağlayan direğe, "Ey direk ne istiyorsun?" diye sorunca direk, "Senin ayrılığın yüzünden canım, kan kesildi." dedi.*

2115. *"Hutbe esnasında bana dayanırdın, şimdi beni bıraktın, minberin üstüne çıktın."*

- . *Bunun üzerine Peygamber Efendimiz (s.a.s.), ona dedi ki, "Ey sırrı bahtına yoldaş olan güzel ağaç...*

2116. *Söyle ne istersin? Dilersen seni yemişlerle dolu bir hurma fidanı yapınlar da doğudakiler de batıdakiler de senin hurmanı yesinler.*

2117. *Yahut da âhirette ve cennette Hakk'ın seni bir servi hâline getirmesini ve ter ü taze, ölümsüz bir hâlde kalmayı mı istersin?" diye sordu.*

2118. *Direk; "Ya Resûlallah, ben ölümsüzlüğü; daima baki*

olanı isterim.” dedi. Ey gafil! Bunu duy da bari bir ağaçtan aşağı kalma.

2119. *O direği kıyamet günü, insanlar gibi dirilmesi için, yere gömdüler.*

Bugün, bütün cami ve mescitlerde, cuma günleri imamların, hutbelerini okumak için çıktıkları merdivenli minberler vardır. Medine’de yapılmış olan ilk mescitte minber yoktu. Namaz kıldırıldığı o mütevazı mescitte cuma günleri, Peygamber Efendimiz (s.a.s.), ayakta hutbesini okurken mihrap yanındaki bir hurma direğine dayanırdı. Hicretin sekizinci senesine kadar bu böyle devam etti. Müslümanlar çoğalmış ve Peygamberimiz’in (s.a.s.) mescidinde cemaat oldukça artmıştı. Mescitte, mihraba uzak düşen yerlere oturanlar, Peygamber Efendimiz’in (s.a.s.) mübarek yüzünü göremez olmuşlardı. Bu sebeple, üç basamaklı ve en üstte oturacak yeri bulunan basit, mütevazı bir minber yapıldı. Peygamber Efendimiz (s.a.s.), ilk defa minber üzerine çıkıp hutbesini okumaya başlayınca, evvelce, hutbe okurken dayandığı hurma direğinden bir inilti, bir feryat duyuldu. Kundaktaki bir çocuğun ağlamasına benzer sesler işitildi. Mescitte bulunan herkes bu iniltiyi ve feryadı duydu. Cemaat bir ağacın bu kadar duyurucu bir lisanla hasret ve ıstırabını söylemesi karşısında hayret ve dehşet içinde kaldı. Peygamber Efendimiz (s.a.s.) minberden aşağı indi, inleyen hurma direğinin yanına gitti. Onu okşadı, kucakladı, direk sustu.²⁷⁵ Direk kendi hâl diliyle konuşarak sanki gözyaşları içinde Peygamberimize şöyle dedi:

“Ey Muhammed! Hicranın ve ayrılığın içime doldu. İçerim kan oldu. Hutbe vakitlerinde senin dayandığın mesut direk bendim. Şimdi beni terk ettin, bir minbere yükseldin. Senin mesnedin şimdi o minberdir. Bana hak ver, dünyada hangi varlık bu türlü bir ayrılığa tahammül edebilir?”

²⁷⁵ Can, *Konularına Göre Açıklamalı Mesnevi Tercümesi*, c. I, s. 151.

Sütun gibi vaktiyle kesilip kurumuş bir ağaç için en fazla istenecek şey, yeniden faydalı bir hâle girmek, tekrar taze olmak, yine meyve vermek olmalıdır. Hurmanın derdinden anlayan Peygamber Efendimiz (s.a.s.) ise şöyle dedi:

*“Ey hurma dalı! Mademki feryadın böyle ayrılık acısından-
dandır, dile benden ne dilersen? İster misin, Allah’a (c.c.) yal-
varayım. Seni doğunun ve batının bütün insanlarına meyve ye-
tiştiren bir ağaç yapısın? Yahut seni bir cennet fidanı, cennette
bir servi fidanı yapısın ki sonsuzluğa kadar en güzel ve en taze
vücutlar gibi genç ve dilber kalasın?”*

Hurma dalı, Efendimize (s.a.s.), Allah’ın (c.c.) söylettiği bir varlık olmanın büyük irfanı içinde şöyle cevap verdi:

*“Ey Muhammed! Bunlardan daha iyisi beni yok etmen, be-
ni bu fani vücudumdan kurtarmandır. Çünkü bir ağaç ne ka-
dar taze ve güzel olursa olsun gıdasını güneşten ve sudan alır.
Hâlbuki benim hayatım senin güzelliğinin nuruyla beslendi.
Sana destek olmanın, senin hararetinle ısınmanın hazzını tattı.
Ben artık bunlardan ayrılamam. Beni öylesine yok et ki sende
ve Allah’ta (c.c.) fani, o biricik nur içinde ebedî olayım.”²⁷⁶*

Hurma sütunundan gelen böylesi isabetli cevap üzerine Mevlâna şöyle demektedir:

*“Ey gafil insan! Basit bir ağaç olan sütunun arzusunu işit
de sen de ebedî olanı araştıır. Bil ki, dünya hayatı ebediyete nis-
peten bir saniyeden daha azdır. O saniye içinde bile dünyanın
gam ve elemi hiç eksik olmaz. Dünyanın eblehleri ve aldatan
lezzetleri akıllı insanın kalbini asla istila edemez. Akıllı insan,
hiç ölmeyecekmiş gibi emellere kapılamaz. Ölümsüz hayatı,
saadet ve selameti terk edemez. Emredilen vazifelerini yerine
getirmekten bir an olsun uzaklaşamaz. Çünkü ağaçlarda, kuş-
larda ve sulara olmayan değerler insan ruhuna verilmiştir.*

²⁷⁶ Rifai, Şerhli Mesnevî-i Şerif, s. 307.

Akıllar ve idrakler insana sunulmuştur. Ağaçtan ibret alıp kendini, vücut ve dünya heveslerine zincirleme! Gerçek saadet ve en yüksek mevki, bedenlerin ötesindedir. En doğru yol, kişinin Allah'tan (c.c.) başka bir dileğinin olmamasıdır.”²⁷⁷

İşte Peygamber Efendimiz (s.a.s.) de ilahî gufrana mazhar olmuş bir insan gibi kıyamet günü dirilmesi için o hurma ağacını toprağa gömdü. Sonunda bir hurma ağacı, Peygamber Efendimizin şefaatine mazhar oluyor. Bu geçici dünyayı istemeyip kâmil insan derecesine ulaşmayı dilediği için, duası makbul oluyor. Bir eşya olmakla birlikte, nice insanların varamadığı manevi bir rüt-beye ulaşıyor.²⁷⁸

Bu sebeptendir ki o inleyen direğe, “Hannâne Direği/Ağlayan Direk” adı verildi. Resul-i Ekrem Efendimiz, bu mucizeyi izah için, “*Bu direk, işitmekte olduğu zikir ve hutbeden uzak düştüğü için inledi, ağladı.*” diye buyurdu. Kur’an-ı Kerim’de “*Allah’ı tesbih etmeyen hiçbir şey yoktur. Fakat siz onların tesbihlerini duyamaz, anlayamazsınız.*” (İsrâ, 44) diye buyrulmuyor mu? Allah’ı tesbih etmek için her şeyin canlı olması gerekir. Mevlâna *Dîvan-ı Kebîr*’de bazen Hannâne Direği’nden bahseder: “*Hız. Mustafa (s.a.s.), kendinden ayrı düştüğü için inleyen Hannâne Direği’ni okşadı. Sen, bir ağaçtan da aşağı değilsin. Hannâne Direği ol da sen de ayrılıktan inle.*” (*Dîvan-ı Kebîr*, 2131)²⁷⁹

İnsan ya inanan ya da inkârcıdır. İnkârcılar her şeyi cisim ve maddeden ibaret görürler, tecrübe ile elde ettikleri bilgilerin ötesinde bir gerçeği tanımaz ve inanmazlar. Evrendeki kozmik düzenin nasıl meydana geldiğini hakkıyla düşünmekten kaçınırlar. Kâinattaki kusursuz düzeni, “tabiat” gibi akıldan uzak ve sırf bir cisimden ibaret olan bir kelimeye yükleyerek ruhaniyet ve ulûhiyeti inkâra kalkışırlar. Eblehliğini ortaya koyan bu

²⁷⁷ Abidin Paşa, *Mesnevi Şerhi*, c. II, s. 80.

²⁷⁸ Rifai, *Şerhli Mesnevi-i Şerif*, s. 307.

²⁷⁹ Can, *Konularına Göre Açıklamalı Mesnevi Tercümesi*, c. I, s. 151.

gibi şaşkınlık, ruhaniyeti kökten inkâr ettikleri için mucizeleri de inkâra kalkışlırlar. Allah'ın (c.c.) ve peygamberlerin varlığına iman edenlerin mucizelere inanmaması ise yaman bir çelişki ve anlamsız bir tavır olur. Çünkü inananlar nazarında ruhani hayat, maddi ve cismani nesnelere ötesinde ve üstündedir.²⁸⁰ Diğer yandan İsrâ suresinin 17/44. ayet-i kerimesinde Allah (c.c.) bizlere bütün mahlûkatın kendi hâllerine göre tesbih ettiklerinden şu şekilde bahsetmektedir:

تَسْبِيحٌ لَهُ السَّمَوَاتُ السَّبْعُ وَالْأَرْضُ وَمَنْ فِيهِنَّ وَإِنْ مِنْ شَيْءٍ إِلَّا يُسَبِّحُ بِحَمْدِهِ وَلَكِنْ لَا تَفْقَهُونَ تَسْبِيحَهُمْ إِنَّهُ كَانَ حَلِيمًا غَفُورًا
“Yedi gök, yer ve bunlarda bulunan herkes O'nu tesbih eder. O'nu övgü ile tesbih etmeyen hiçbir şey yoktur. Ne var ki siz, onların tesbihini anlamazsınız. O, halimdir, bağışlayıcıdır.”

Tabiat ilimlerindeki inkişaf, bu ayetin açıklanmasına yardımcı olmuştur. Nitekim önceleri cansız ve hareketsiz olduğu sanılan varlıklar da dâhil olmak üzere, bütün eşya atomlardan meydana gelmiştir. İşte, atom çekirdeklerinin etrafındaki elektronlar, sürekli ve muntazam bir şekilde çekirdeğin etrafında dönmektedirler. Belki de onların bu dönüşleri ve böylece ilahî kanuna, en ufak bir sapma göstermeksizin boyun eğmeleri, Kur'an-ı Kerim tarafından Allah'ı tesbih olarak ifade edilmiştir.

Şairin dediği gibi;

*Lisan-ı hâl ile gûyende her şey,
 Ki la ma bûde illa Rabbüne l-Hay*

Her şey, lisan-ı hâli ile daima Allah'tan başka ibadete layık hiçbir varlığın olmadığını haykırmaktadır. Tesbih, şuuru; şuur, hayatı gerektirir. O hâlde cansız sandığımız varlıkların bile bir hayatı, bir şuuru ve bir lisanı vardır. Tabii bu lisan manevidir, manevi lisanı ise dünyevileşen kişiler anlamaz.²⁸¹

²⁸⁰ Abidin Paşa, *Mesnevi Şerhi*, c. II, s. 78.

²⁸¹ Tâhiru'l-Mevlevî, *Şerh-i Mesnevi*, c. IV, s. 1042.

1. Eşyanın Dilini Anlamanın Sufi Epistemolojisindeki Anlamı

Hz. Peygamberin (s.a.s.) yakınlığına mazhar olan, onun sohbetlerinden haz alan, ondan ayrı kalmanın hüznünü yaşayan bir ağaç kütüğü inler. Hem ashap hem de Peygamber Efendimiz (s.a.s.) o feryadı can kulağı ile işitirler. Ağaç kütüğüne olası beklentileri açısından teklifte bulunan Peygamber Efendimiz'den (s.a.s.) o, fena hâlini, yokluk nimetini, Peygamberimiz'in (s.a.s.) yaşadığı manevi dünyayı talep eder. Kendisine sarılıp dokunan Peygamberimiz (s.a.s.), onun hasretini dindirir, insanlar gibi tekrar dirilsin diye toprağa gömer. Bir ağaç kütüğü Hak'tan gelen davetle dünyalık talebinden kurtulur da kâinat ağacının meyvesi olan insan, nasıl kendini dar dünyaya hapsedebilir? Bu gerçekten hareketle Mevlâna da huzur-u ilahîye davet edilenlerin dünyalıklardan haz alamayacaklarını anlatır.

2120. *Şunu bilmiş ol ki: Allah (c.c.), kimi kendisine davet ederse, o kimse, mümkün olduğu kadar, bütün dünyaya işlerinden vazgeçer de Hakk'a yönelir.*

2121. *Ve her kim Cenâb-ı Hakk'ın lütfuna mazhar olursa Hakk'a yaklaşmak imkânını bulur, dünya işlerinden, dünya dedikodusundan kurtulur.*

Hannane Direği'nin iniltisini arifler anlarken, ötelerin sesinden habersiz olanlar duyamazlar. Âlemde gördüğümüz tüm eşyanın konuşması bir gerçektir. Çok özel ve derinlikli bir lisana sahip olan arifler eşyanın bu konuşmasını işitirler. Eşyanın sesini işitmek harikulade hâller cinsindedir. Eşyanın konuşması bu âlem içerisinde gerçekleşmektedir. Arif şahsiyetler de o sesi bu dünyada sır kulağı ile işitirler. Kimi şahsiyetlerin iddia ettiği gibi, eşyanın konuşması sadece misal âleminde gerçekleşiyor değildir. İbnü'l-Arabî'nin ifade ettiği gibi, eşyanın bu dünyadaki konuşmasını inkâr edenler, varlık mertebelerini anlayamamış

olanlardır. Zira kelim, Hakk'ın bir sıfatıdır ve varlık ancak Hakk'ındır. Fakat bu varlığın mertebeleri farklıdır. Hakk'ın sıfatı ise her mertebeyi kuşatmaktadır. İlahî sıfatların zuhuru ise taayyünün gereğine göre gerçekleşir. Örneğin kelim sıfatı cansız varlıklarda ve bitkilerde batın, hayvanlarda nakıs ve insanlarda kâmindir. Sır kulağı açılmış olanlar batın ve nakıs konumunda olan konuşmaları işitebilirler. Sır kulağı kapalı olanlar ise ahsen-i takvim üzerine yaratılan insanın ancak kelim-ı zahirini işitirler. İnkârın sebebi ise ancak cehalettir.²⁸² Bu tespitten sonra Mevlâna, Allah'ın (c.c.) manevi bir duyguyla ebediyet âlemine ve kendi huzuruna davet ettiği kimseleri, fani işlerden uzaklaştırdığından bahsetmektedir. Böyle kimseler bu dünyayı şuurla, şerefle geçilmesi gereken bir geçit bilir. Dünyanın aldatıcı lezzetlerine ve ihtiraslarına kapılmaz. Şûra suresinin 42/20. ayet-i kerimesinde bu gerçek, şu şekilde ifade edilmektedir:

مَنْ كَانَ يُرِيدُ حَرْثَ الْآخِرَةِ نَزِدْ لَهُ فِي حَرْثِهِ وَمَنْ كَانَ يُرِيدُ حَرْثَ الدُّنْيَا نُؤْتِهِ مِنْهَا وَمَا
 كَيْفَ فِي الْآخِرَةِ مِنْ نَصِيبٍ “*Kim ahiret kazancını istiyorsa, onun kazancını artırırız. Kim de dünya kârını istiyorsa ona da dünyadan veririz. Fakat onun ahirette bir nasibi olmaz.*”

Ayet-i kerimenin gereğince, insan-ı kâmiller dünyanın lezzetlerine kanmaz ve dünyevi ihtiraslara kapılmazlar. Dünyanın girdi çıktıkları ve çeşitli dedikoduları doğrudan görülemeyen ve duyulamayan ayak bağıdır. İnsan-ı kâmiller bunların ötesinde ve dışındadırlar.²⁸³

Allah'ın (c.c.), kulunu huzuruna davet etmesinin iki anlamı vardır:

1. Özel bir işaret ve ilhamla Allah'ın (c.c.) huzuruna davet edilen insan dünyaya ait işlerden el çeker. Zira ebedî âleme davet edilmeyenler, dünyevi vazifelerle meşgul olmaya mecburdur.

²⁸² Konuk, *Mesnevî-i Şerif Şerhi*, c. II, s. 71.

²⁸³ Rifai, *Şerhli Mesnevî-i Şerif*, s. 308.

2. Allah'ın (c.c.), huzuruna davet ettiği kimse, dünyanın işinden medet ummaz, dünya işlerinden bağımsız olur. Böylesi bir kişi fani ve gayr-i meşru işlerden tamamen vazgeçmiştir.²⁸⁴

Gönlünde Allah'ın (c.c.) sevdasına yer verenler, O'nu her şeye tercih ederler. Hatta O'nun emirlerine itaati, sevginin gereği bilirler ve ibadet etmekten zevk alırlar. Bu beyitlerden yanlış anlam da çıkarılmamalıdır. Bu beyitlerde Mevlâna, kişinin işini gücünü yüzüstü bırakıp çoluk çocuğunu aç ve muhtaç konuma terk etmesinden, bir köşeye çekilmesinden bahsetmemektedir. Çünkü zayıfların haklarını korumak, adaleti ayakta tutmak, din ve devletin kuvvetini artırmaya sebep olan iş ve işlemleri üstlenmek, helal kazanç sağlamak gibi işler, şeklen dünyaya ait gibi görünüyorsa da hakikatte ebediyet içindir. Nefsani hırsla değil, ruhani hazla yapılan bu hayırlı hizmetler, insanın iki dünyada da şahsiyetini ihya eder. Peygamber Efendimiz (s.a.s.) de mihrapta imamlık, evde babalık, pazarda ticaret, meydanlarda komutanlık yapardı. Onun dünyasında aslolan kesrette vahdeti yaşayabilmektir. Dolayısıyla fani hayatta ebediyeti idrak eden, Allah'ın (c.c.) emirlerine riayet etmeye ve yasaklarından kaçınmaya çalışan kişi, kurtulur ve mutluluğa erer. Pişmanlığın ve zilletin kendisi olan gayrimeşru işlerden uzaklaşır.²⁸⁵

2. Eşyanın Tesbih ve Zikrini İdrak Edemeyenlerin Garabeti

Arifler eşyanın sureti kadar hakikatine de giriftar olurken, nakıs şahsiyetler eşyanın ne hakikatine ne de tesbih ve zikrine vakıf olabilirler. Kimileri tamamen inkâr ederken, kimi zavallılar da tevile kalkışırlar. Mevlâna, mucize ve kerametleri inkâr eden imansızlar yanında, inanır gözüktükleri hâlde mucize ve kerametleri tevile kalkışan, mucize ve kerametler hususunda

²⁸⁴ Abidin Paşa, *Mesnevi Şerhi*, c. II, s. 81.

²⁸⁵ Abidin Paşa, *Mesnevi Şerhi*, c. II, s. 81.

tereddütler yaşayan, bunlara akıl erdiremediğini söyleyip mesafeli duran zavallılara dikkatimizi çeker:

2122. *Fakat ilahî surlardan kendisine bir şey verilmemiş olan, nasıl olur da cansız bir varlığın inlediğine inanır.*

2123. *O kişi; "Evet." der ama gönülden değil; kendisine münafık demesinler diye inanmış görünür, onu bunu kandırmak için "Evet." der.*

2124. *Eğer cansızlar, Allah'ın kün/ol emrini idrak etmeselerdi, bu emre uyararak varlık âlemine gelmeselerdi, o zaman bu söz reddedilirdi.*

Bazı kişiler tabiat kanunlarına aykırı olarak gerçekleşen peygamber mucizelerini ve evliya kerametlerini dinlerler. Kur'ân'a ve peygamberlere tabi olduklarını söylerler. Kur'ân'da anlatılan ateşin İbrahim'i (a.s.) yakmamasını, Mekke'yi işgal eden Yemen hükümdarı Ebrehe'nin askerlerini eabil kuşlarının havadan taşılayıp yok etmesini, cansız varlıkların ve her şeyin Allah'a (c.c.) hamd ile tesbihlerini görünüşte tasdik ederler. Fakat içlerinden ateşin hiçbir şekilde gülistana dönüşmeyeceğini, kuşların birer akıllı varlık gibi askerlerin helaki için taş atamayacaklarını, cansız varlıklarla bitkilerin lisanı olmadığı için tesbih edemeyeceklerini söyleyerek, kısır akılları ile tevillerde bulunmaya kalkışmaktadırlar. Bu gibi şahsiyetler cehaletlerini gidererek kendilerini tevil etseler daha iyi olurdu. Dinsizler ise bu zümreden daha fazla kördürler. Tüm bu gerçeklere "hurafeler" deyip geçerler.²⁸⁶ Dolayısıyla Hannane Direği'nin iniltisine akıl erdiremediklerini söyleyenler de bu olaya inanmak istemezler. Mucize ve kerametleri algılayamayan akıl, hangi akıldır? Mevlâna, eserinde bizleri akılı terk etmeye değil, akıl sıçramasına davet etmektedir. Akıl iki kısımdır. Biri akl-ı meaş (gündelik akıl), diğeri de akl-ı mead (evrensel akıl)dır. Akl-ı meaş sahipleri, sadece tabiat olaylarını

²⁸⁶ Konuk, *Mesnevî-i Şerif Şerhi*, c. II, s. 71.

anladıklarını zannederler. Akl-ı mead ehli ise tabiatüstü olayları ve sebepleri idrak ederler. İdrak edemeseler bile inkâra kalkışmazlar, bizim aklımız ermedi, derler ve hikmetini ilahî ilme havale ederler. Müspet ilimlere göre, cansız varlıkların anlayış ve idraki yoktur. Fakat evren zamanla ve kesintisiz olarak meydana gelmektedir. Allah'ın (c.c.) “kün/ol” emrine muhatap olan tüm zerrelere yokluktan varlık sahnesine çıkmaktadırlar. Dolayısıyla onlarda bu hitabı anlayacak idrak vardır. Cansız varlıkların kendilerine özgü böylesi bir anlayış ve idraki olmasaydı, ilahî emrin karşılık bulmaması gerekir ve O'nun emrine itaatsizlik nüksederdi. Sonuçta da evrenin düzeni bozulurdu. Kozmik düzendeki intizam, varlık arenasındaki ihtişam, varoluş seyrindeki kusursuzluk, her şeyin Allah'ın (c.c.) emrine kulak verdiğini gösteriyor. Dolayısıyla evrendeki her şeyde bir anlayış kabiliyeti vardır. Hannane Direği'nin konuşması da yadırganamaz.²⁸⁷ Ancak Hakk'ın sırrı iki şekilde görülür:

1. Ruhani sırları ve manevi hâlleri anlamak ve idrak etmek.
2. Peygamberlerin beyan ve tebliğ ettikleri hükümlere samimi bir kalple iman etmek.

Bu iki duruma mazhar olmayan insan, hâliyle mucizeleri ve kerametleri inkâr edecektir. Bu inkârı ile kendini manen zehirleyecek, bir karmaşanın içine atacaktır.²⁸⁸ İlahi sırlara gönül gözleri ve gönül kulakları açık olmayan kişiler, bir ağacın dile gelip büyük hakikatler söyleyebileceğine inanamaz, buna akıl erdiremezler. Bunlar böylesine derin manalı ve manevi hadiseleri dışarıdan tasdik eder görünseler de içlerindeki şeytan onları yanıltır, onlara “İnanma.” der. Aslında inanmazlar fakat inanmış gibi görünürler. Onlar bu kadar inanmış insan ortasında imansız görünmeyi ve münafıklık yapmayı kendi dünyaları için tehlikeli

²⁸⁷ Tâhirü'l-Mevlevî, *Şerh-i Mesnevî*, c. IV, s. 1046-1047.

²⁸⁸ Abidin Paşa, *Mesnevi Şerhi*, c. II, s. 81.

görürler. Onların inanmış görünmeleri Hak korkusundan değil, halk korkusundandır.²⁸⁹

3. Gaybî Konuları Anlamanın Yolu

Dinin müntesibi oldukları hâlde dinî ve gaybî konuları akıl yürütme yoluyla anlamaya çalışanların acı akıbetini Mevlâna, bacaklarına ağaçtan ayak takarak yürüyenlerin durumuna benzetmektedir:

2125. *Yüz binlerce taklit ehlini, delile dayananları cüzi bir vehim zanlara, şüphelere düşürür.*

2126. *Çünkü onların taklitleri de delil ile bir hükme varışları da hep zan üzerinedir. Onları imkânsızlıktan kurtaracak kolları, kanatları yani akıl ve fikirleri de hep zanna dayanır.*

2127. *O alçak şeytan, onların içlerine bir şüphe sokar, böylece bu körlerin hepsi de baş aşağı düşüverirler.*

2128. *Delil ile hükme varanların ayakları tahtadandır. Tahta ayak ise zayıftır, kararsızdır.*

Canlı cansız bütün varlıkların “Ol!” emri ile meydana geldiğini zan ve şüphe içinde olanlar anlayamazlar. İnanmak için elle tutulur delil ararlar. Ancak gönül gözüyle görülebilen delilleri ve ancak gönül kulağı ile işitilebilen sesleri göremez ve duyamazlar. Ruhani hakikatlere vakıf olamayan ve taklit yoluyla “Biz de inandık.” diyerek hareket eden, esasî terk ederek imanlarını bazı deliller ve bazı şartlar üzerine kuran bu gibi şahsiyetlerin sapıtmaları çok kolay olur.

Dünyaya ait iş ve işlemlerde bile zan, çoğu zaman faydasız ve sonuçsuz kalır ve bunu ispata ihtiyaç yoktur. Ruhani gerçekleri bulmak için ise zanna asla yer yoktur. Ruhani gerçekleri

²⁸⁹ Rifai, *Şerhli Mesnevî-i Şerif*, s. 308.

zanla yorumlamak, boş hayalden başka bir şey değildir. Ruhani hâllerle gaybî sırları ancak Hak dostları idrak ederler. Ruhaniyeti zan ile aramak vakit kaybetmekten başka bir şey değildir. Ruhani hâllerin inceliklerini, peygamberler vasıtasıyla bildirilen ilahî hakikatler sayesinde öğrenebiliriz. Akıl yürütmelerle ve taklitle ruhani gerçekleri bulmaya çalışanları bayağı bir vehim yoldan çıkarır, perişan eder, belki de ebediyen imandan mahrum eder. Her müminin üzerine düşen görev, öncelikle ruhani konularda zannı terk etmek, Kur'an'ın emir ve yasaklarına, dinimizin hükümlerine boyun eğmektir.²⁹⁰ Yunus suresinin 10/36. ayet-i kerimesinde de Allah (c.c.) zannın Hak yolunda bir faydasının olmayacağını şu şekilde beyan etmektedir:

“وَمَا يَتَّبِعْ أَكْثَرُهُمْ إِلَّا ظَنًّا إِنَّ الظَّنَّ لَا يُغْنِي مِنَ الْحَقِّ شَيْئًا إِنَّ اللَّهَ عَلِيمٌ بِمَا يَفْعَلُونَ” *Onların çoğu zandan başka bir şeye uymaz. Şüphesiz zan, haktan (ilimden) hiçbir şeyin yerini tutmaz. Allah onların yapmakta olduklarını çok iyi bilendir.”*

Bu ayette zanna tabi olan müşrikler kınandığı gibi, Müslümanları da ilme teşvik vardır. Kadı Beydavi'ye göre bu ayet, ilmi kaynağından tahsil etmenin vacip olduğuna, taklit ve zan ile yetinmenin caiz olmadığına delildir.

Hak ile batılın arasını ayıran İslamî esasları hakkıyla tahkik edemeyenler, ilhamî ve ruhani sırlara nail olamayanlar, gerçeğe akıl yürütmeyle ulaşmaya çalışanlar tehlikeli bir sınırdadır. Bunların kalp ve akıllarına o alçak şeytan kuvvetli bir vesvese bırakınca zaafa düşerler ve dermansız kalırlar. Hain şeytan, onların yüreğine kendi hararetleri ile eriyemeyecek buzdan bir şüphe koyar. Bu şüphe onların bütün vicdanlarını ve insaflarını dondurur. Gözleri, şekilleri görürse de manaları göremez olur. Böylelikle içlerindeki şeytan, bunları mukadder bir

²⁹⁰ Abidin Paşa, *Mesnevi Şerhi*, c. II, s. 83.

uçuruma tepetaklak yuvarlar.²⁹¹ Taklit ve akıl yürütmeyi meslek edinenlerin zihinlerine ufak bir vehim gelecek olsa, şeytan veya şeytan sıfatlı bir insan tarafından zihinlerine bir miktar vesvese bırakılacak olsa şüpheye düşerler. Bu şüphe de her yönden onların sapıtmalarına sebep olur.²⁹² Şüphelerden kurtulmak için bir müşid-i kâmile müracaat edip bağlanmak gerekir.

İnanmak için elle tutulur delil arayanların ayakları tahtadan olur. Böylesi koltuk değnekleri çürüktür. Bunlarla yol almaya çalışmak tehlikelidir. İlmi taklit derekesinden kurtulamayan, istidlal derecesinin ötesine yükselemeyen, tahkik mertebesine erişemeyenlerin sırf naklî olan dinin hakikatini akıl yürütme yoluyla anlamaya kalkışmaları, adeta bacaklarına ağaçtan ayak takıp da onlarla yürümeye, hatta koşmaya çalışmaları gibidir. Ağaçtan ayaklarda metanet olmadığı gibi, onlarla yürümek isteyenlerde de metanet bulunmaz. Ağaçtan değneklerle yürüyenlerin önüne bir engel gelince derhâl sırtüstü veya yüzüstü kapanacakları açıktır. İşte istidlal, akıl yürütme, mantıki kıyaslarla hakikati keşfe kalkışanların kalbine doğacak bir şüphe de onları tepetaklak yuvarlamak için yeterlidir.²⁹³ Ayrıca ağaç ayaklı insanlar, bastıkları yerdeki toprağın nabzını tutamazlar. Kendi duygu ve basiret âlemlerinden bu taşlara, bu topraklara bir sıcaklık ve bir idrak cereyanı akmaz. Dolayısıyla bir madde elektrik geçirmeyince, ruhla beden arasındaki, hatta ruhla kâinat ve ruhla Allah (c.c.) arasındaki yolları keser, insanı vahim bir idraksizliğe sürükler.²⁹⁴

Önceki beyitlerde zan ve vehim gücüyle hareket edenleri ağaçtan ayakla yürümeye kalkışanlara benzeten Mevlâna, takip

²⁹¹ Rifai, *Şerhli Mesnevî-i Şerif*, s. 308.

²⁹² Abidin Paşa, *Mesnevi Şerhi*, c. II, s. 83.

²⁹³ Ankaravî, *Şerhu'l-Mesnevî*, c. I, s. 430; Tâhiru'l-Mevlevî, *Şerh-i Mesnevî*, c. IV, s. 1048.

²⁹⁴ Rifai, *Şerhli Mesnevî-i Şerif*, s. 308.

eden beyitlerde ise zahir ulemasının akıl, kıyas ve istidlallerini körlerin esasına benzetmektedir.

2129. *Basiret sahibi olan zamanın kutbu ise böyle değildir. Onun sebatına, ayak diremesine, dağ bile şaşırır kalır.*
2130. *Taşlar üzerine düşmemesi için, kör adama, elindeki asa ayak yerine geçer.*
2131. *Din ehli askerin zaferine yol açan süvari kimdir? Basiret sahibi olan zamanın kutbudur.*
2132. *Körler, yolu asaları ile görürler. Görürler ama yine de gözleri gören kişiler onları korurlar.*
2133. *Basiret sahipleri ile ermişler olmasalardı, dünyadaki körler ölürlü.*
2134. *Körler, ne ekin ekebilirler ne ekin biçebilirler ne yapı yapabilirler ne alışveriş ne de kâr.*
2135. *Allah (c.c.), size acımasaydı, lütuflarda bulunmasaydı, delil ile hükme varış asanız kırılır, giderdi.*
2136. *Bu bahsettiğiniz asa nedir? Kıyaslar, delillerdir. Bu asayı onlara kim verdi? Her şeyi gören Allah (c.c.)...*

Kıyas ve istidlalin vardığı sonuç zan ve tahminden ibarettir. Allah'ın (c.c.) varlığını ve birliğini basiret nuru ile görenler, idrak sahibidirler. Tevhit akidesine bağlılık ve sebatları dağların sebatından daha fazladır. Varlıklarla hadiselerin yalnız dış görünüşlerini değil, ruhunu ve iç âlemlerini görebilme sırrına erenler, arifler ve zamanın kutbu olan insan-ı kâmillerdir. Bunlar istidlal hastalığına kapılmazlar. Onların delilleri vehim gücünün etkisinde kalmaz. Çünkü onların gözleri eşyanın hakikatlerini görür ve öngördükleri deliller de müşahedeleri üzerine gerçekleşmektedir. Zamanın kutbu o kadar sağlamdır ki, o sağlamlığın noksansızlığı, böylesi şahsiyetlerin görüş, biliş ve sebatları,

dağları ve taşları bile kendilerine hayran bırakır.²⁹⁵ Yani onların sağlam delilleri, dağ gibi azamet sahibi görünen zahir ulemasını sersem eder ve perişan kılar. Sonunda zahir uleması, zamanın kutbu olan ariflerle mücadelede aciz kalır. Çünkü zahir ulemasının delilleri zanna, kutb-ı zamanın delilleri ise yakine dayanır. Şüphe ve zan ile yakın ortadan kaldırılamaz. Fakat yakın ile zan izale edilir. Zamanın kutbuna bağlanarak onun selamet yoluna yoldaş olabilenler de şeytanın vehim ve şüphelerinden, taklit ve akıl yürütme hastalıklarından kurtulurlar. Noksansız bir imana ulaşıp gerçek mutluluğu elde ederler.

Gözleri görmediği için körler, değnek kullanmak mecburiyetindedirler. O değnek, onların ayağı hükmündedir. Yürürken önce basacağı yeri yoklar, sonra ayağını basar. Her ne kadar körlerin elindeki değnek, onların taşlara çarpıp yuvarlanmalarını önlerse de körün değnekle gidişi, önünü gören insanın yürüyüşündeki emniyet, doğruluk ve hedef aydınlığıyla ölçülebilir bir gidiş değildir.²⁹⁶ Ruhani âlemi göremeyen, zamanın kutbuna veya ona bağlı himmet edebilecek üstün insanlara intisap etmeyenler, manevi körlerdir. Bu gidişle onlar gafil ve basit olurlar. Onların tahtadan ayakları olan akıl yürütmeleri, güvenilir olmadığı için en ufak bir engel karşısında sahiplerini düşürüp bitirirler.²⁹⁷ Gönül gözü körelmiş zahir ehli, körün değneği mesabesindeki vehim ve zan ürünü olan delillere başvururlar. O kanaatleri de umulmadık zamanda amansız engellere çarpmalarına yol açar.

“Basiret sahiplerinin sultanı” tabirinden maksat Muhammed Mustafa’dır (s.a.s.). O gerek harplerinde gerekse mücahedeğinde iman ehlinin yardımcısı, yakını, arka çıkkanı, dine başarı kazandırmak için savaştan askerlerin zafer bahşedeni, güç

²⁹⁵ Rifai, *Şerhli Mesnevî-i Şerif*, s. 309.

²⁹⁶ Rifai, *Şerhli Mesnevî-i Şerif*, s. 309.

²⁹⁷ Abidin Paşa, *Mesnevi Şerhi*, c. II, s. 84.

ve kuvvetlerinin nedenidir.²⁹⁸ Aklın gereğini yapan ve her iki dünyada da mesut ve bahtiyar olmak isteyen insan-ı kâmil veliler de onun izinden yürümüşlerdir. İnsan-ı kâmiller hakikatleri olduğu hâl üzere görürler. Peygamber Efendimiz (s.a.s.) gibi ilahî varlığın gözbebeği konumunda olan, ferd-i Muhammedî özelliğine sahip bulunan, gerçek görüş ufkuna sahip olan insan-ı kâmiller de amalar kervanından farkı olmayan bakar körlere Allah'a (c.c.) giden yolu gösterirler. Onlar şehsuvardırlar. İrfan ve hakikat ordularının önünde at üstünde giderek, insanlığa en zorlu yolu katetmesi ve gerçek zafere kavuşması için rehberlik ederler.²⁹⁹ Taklit ve istidlal ehli isimler değnekle yürüyen körlere benzerken, arifler süvarilere benzetilmektedir. Gözleri görmeyenler değneklerinin kurtulduğu taşa çarpıp düşerken, süvariler düşman karşısında at oynatırlar. Şeytan ve nefis gibi düşmanların saldırısını kırarlar ve onlara üstün gelirler. Onların zafer kazanmaları basiret sahibi olmalarından kaynaklanmaktadır.

Körler asalarla yollarını bulurlar ama gerçekte o asanın yardımıyla değil, görenlerin himmetiyle bulurlar. Çünkü görenler olmasaydı körler için ne asa ne yol ne de diğer malzeme bulunup hazırlanabilirdi. Taklit ve akıl yürütme de asa gibidir, onların işe yarayabilmesi de her durumda irfan ehline muhtaçtır. Eğer gönül gözleri açık olan enbiya ve evliya dünyaya gelmemiş ve var olmamış olsaydı, akıl yürütmeyle gerçeği bulmaya çalışanlar yollarını şaşırırdı, hayal içinde tamamen ayaklar altına düşerlerdi. Hayır sahiplerinin körlere acıyıp sadaka ve zekât vermeleri gibi, Hak yoluna samimiyetle bende olan insan-ı kâmiller de gerçeği akıl yürütmeyle bulmaya çalışan, taklit aşamasında olan ve ruhaniyetin yüksek derecelerine ayak basamayan körlere elinden tutar ve onlara destek olurlar.³⁰⁰

²⁹⁸ Abidin Paşa, *Mesnevi Şerhi*, c. II, s. 84.

²⁹⁹ Rifai, *Şerhli Mesnevî-i Şerif*, s. 309.

³⁰⁰ Abidin Paşa, *Mesnevi Şerhi*, c. II, s. 85.

Aynı zamanda körler ne toprağı ekebilir ne mahsulü biçebilir ne de harman yapıp hasat alabilirler. Onların ne dünyayı imar etmeleri ne milletlerini bir ticaret ve iktisat anlayışı içinde kalkındırmaları mümkündür. Hatta ellerindeki asayı bile doğru dürüst kullanabilmeleri yine Hakk'ın ve Hakk'ı seven insanların yardımınıyladır. Burada körler denilirken, gönül gözleri kapalı olanlar kastedilmektedir. Onlar Hakk'ı görebilmek için istidlal yoluna saparak, maddi delil arayanlardır.³⁰¹

Mevlâna'nın döneminde ulema ile tabipler arasında bir ihtilaf ortaya çıkar. Ulema insanın ruh sayesinde, tabipler de kan sayesinde yaşadığını iddia eder. Ulema doktorların iddiasını kendi delilleri ile çürütemez. Konuyu Mevlâna'ya arz ederler. Ulema ve tabiplerin temsilcileri Mevlâna'nın huzuruna çıkar. Mevlâna, ulemaya dönüp "Tabipler haklıdır, elbette insan kan ile yaşar." der. O anda bir hacamatçı çağırır, kolundaki damarı kesip bir tüp içerisine kanını boşaltır. Doktorlar telaş ettikleri hâlde, Mevlâna sakin olmalarını söyler. Bedeninde akacak kan kalmadığı zaman, doktorlara dönüp "Ama bizim mezhebimizde insan ruh sayesinde yaşar." cevabını verir. Bu şekilde doktorları ikna eder.³⁰²

Özetle Mevlâna, ilgili beyitlerde akıl ve istidlal ehlinin ilahî hitabı duyan eşyanın hakikatini idrak etmekten uzak olduğunu söylemektedir. Bu duyarlılığı anlamak için kıyas ve aklın ötesinde irfan, hikmet, ilham ve keşif sahibi olmak gerekir. Bu beyitlerdeki üslubuyla, Mevlâna'nın geniş bir metafor kullanma kudretine malik olduğunu görüyoruz. İnsanın sahip olduğu akıl yetisi, kör bir kimsenin elindeki asaya benzetilmektedir. Basiret sahipleri ise nurlarını ve güçlerini Allah'tan (c.c.) almaktadır. Kıyas ve istidlal yetisini de insana veren O'dur. Bir rahmet ve ihsan sonucu Allah (c.c.) tarafından kuluna verilen bu yetiler, insanlığın ilerlemesi, bilim ve teknolojinin gelişmesi, güçlü bir

³⁰¹ Rifai, *Şerhli Mesnevî-i Şerif*, s. 309.

³⁰² Konuk, *Mesnevî-i Şerif Şerhi*, c. II, s. 75.

medeniyet kurulması için kullanılmalıdır. İnsanın sahip olduğu akıl, kıyas ve istidlal gücü insana verilen bir lütuf ve rahmet eseri olmalıdır. Ancak insan bu asayı cenk ve nefret aleti olarak kullanmaya başlamıştır. El ayak olması için bir köre verilen asa, dövüş ve intikam aletine dönüşürse maksadının dışına çıkmış olur. Bunun gibi akıl da kapsamı dışına çıkarılmaktadır. Akıl, insanların birbirleriyle mücadele ve intikam alma, karşıdakini ezme aletine dönüştürülmektedir. Kendisine değnek verene değnek sallama cüretinde bulunan densizler gibi, kendisine akıl gücü veren Allah'a (c.c.) karşı akıl silahını kullanmak da insanı densizleştirmiştir. Aklı Cenab-ı Hakk'a karşı kullanarak, bir anlamda O'nu akli ile yargılamak ve sorgulamak cüretine kalkışmıştır insan. İşte Mevlâna bir anlamda çizmeyi aşip akli, veriliş fonksiyonu dışında kullanmaya itiraz etmektedir. Getirdiği şeriatla kıyas ve delil esasını ümmetine veren Peygamber Efendimiz'di (s.a.s.). Fakat ümmetinden olduğu hâlde kimi densizler bu asayı silah gibi çekip ileriye gittiler. Peygamberlerin mucizelerini ve velilerin kerametlerini tevil ile ortadan kaldırmaya kalkıştılar.

Körün elindeki değnek mesabesindeki akıl ve kıyas yetisini Müslüman olarak yerinde kullanmalıyız. Akli kendi sahasında kullanmalıyız, dinin hükümlerini aklin dar alanına hapsedemeliyiz. Özellikle gaybî konularda kıyas ve istidlalden kaçınmalıyız:

2137. *Mademki elindeki asa savaş ve kavga aleti olmuştur, ey kör, o asayı kır, parça parça et.*
2138. *Allah (c.c.) insana akli, fikri, kıyas, delil esasını hakkı, hakikati bulsun diye verdi. İnsan, onu başka türlü kullanmaya başladı. Öfkeye kapıldı da o asayı kendisine verene vurdu.*
2139. *Ey körler topluluğu, ne istesiniz? Ne yapıyorsunuz? Aranıza gören bir kişiyi alın.*

2140. *Sana delil ve kıyas esasını veren Hakk'ın hidayet eteğine sarıl, tam teslimiyetle O'na itaat ve kullukta bulun; baksana Hz. Âdem (a.s.) istidlali kendisine asa yaptığı için isyana düştü. Başına neler geldi.*
2141. *Hz. Musa'nın (a.s.), Hz. Muhammed'in (s.a.s.) mucizelerine bak. Asa, nasıl yılan oldu? Direk nasıl ayırlıktan inledi, feryat etti?*
2142. *Asanın yılan olduğunu, direktten inilti çıktığını aklın kabul etmezse, din aşkıyla, günde beş defa direk gibi olan minarelerden, yüzyıllardan beri sesler geldiğini düşün, bu da bir mucize değil midir?*

Körler de insan olmaları gereği bazen öfkelenir ve kavgaya tutuşabilirler. Kavgalarında körlerin silahı, aynı zamanda kendilerinin kılavuzu da olan değnekleridir. Rehberlik vazifesi ile imal edilen bir asa başka işte de kullanılabilir. Rehberliğinden faydalanılacakken kavga aleti olarak işlev görebiliyor. Akıl, kıyas ve istidlal gücü de insana mesafe alabilmek, Hak yolu bulabilmek, medeniyet kurabilmek, insanlığın yararına hizmetler üretebilmek için verilmiş birer asadır. Ancak kişi bu emaneti kötüye kullanır, çatışma unsuru hâline dönüştürür, irfan ehlinin aleyhinde bulunur, Allah'ın (c.c.) emir ve yasaklarına karşı çıkmak için kullanırsa musibet ve belalara uğrar, perişan olur ve ihanet eder. Kişi böylesi kıyaslara ve mevhum delillere dört elle sarılarak kendini ayaklar altında çiğnetmemelidir. Hidayet ve huzur dileyenler gözleri gören evliyanın meclisine varmalıdırlar. Onun irşat ve himmetiyle huzura kavuşmalı ve kurtuluşu ermelidirler.

Kişinin üzerine vazife olmayan kıyasları terk etmesi esastır. Haşr suresinin 59/7. ayet-i kerimesinde beyan edilen;

وَمَا آتَاكُمُ الرَّسُولُ فَخُذُوهُ وَمَا نَهَاكُمْ عَنْهُ فَانْتَهُوا وَاتَّقُوا اللَّهَ إِنَّ اللَّهَ شَدِيدُ الْعِقَابِ
 "... Peygamber size ne verdiyse onu alın, size ne yasakladıysa ondan da sakının. Allah'tan korkun. Çünkü Allah'ın azabı

çetindir.” fermanı gereğince Peygamber Efendimiz’in (s.a.s.) tebliğ buyurduğu hükümleri tereddütsüz ve tevilsiz kabul etmemiz gerekmektedir. O hükümler içinde bizim aklımıza sığmayacak olanları bulunsa bile onların ilim ve hikmetini de Allah’a havale etmek gerekir. Hz. Ali’nin (k.v.), “*Şeriat akıl ile olsaydı, ben abdest alırken ayağım üstüne değil, altına mesh ederdim.*” dediği rivayet edilmektedir.³⁰³

Hz. Âdem (a.s.) gibi bir peygamber bile yaptığı yersiz kıyaslamalarla derecesinden oldu. Gaybî konularda kişinin Kur’ân’da bildirildiği üzere tavır sergilemesi kurtuluş iksiridir.

Diğer yandan peygamberlerin mucizelerine inanmak imanın şartlarından. Musa’nın (a.s.) asasının ejderha olması bir mucizedir. Cansız bir hurma kütüğünün Peygamberimiz’den (s.a.s.) ayrı düşmesinden dolayı ağlayıp inlemesi de bir mucizedir. Her gün, sütun benzeri minarelerden beş vakit ezan-ı Muhammedî’yi işiten müminler bu seda ile dirilişe ererler. Minarelerden günde beş defa din-i mübinin ilan edilmesi, hurma kütüğünün inlemesinden daha büyük bir mucizedir.

Gaybî konularda aklın kalıplarına takılıp kalmak ne kadar sıkıntılı bir durumsa dinî hükümleri kişinin kendi dar düşüncesine hasretmek de o kadar sakıncalıdır. Zira tarihî süreç içerisinde olduğu gibi, günümüzde de büyük bir hastalık vardır. O da dinin hükümlerini rasyonel yaklaşımlara indirgemektir:

2143. *Bu manevi hakikatlerin lezzeti akla aykırı olmasaydı bunca mucizeye ihtiyaç olur mu idi?*

2144. *Akıl, akla uygun olan her şeyi sağa sola çekmeden, mucizeye ihtiyaç duymadan kabul eder.*

2145. *Sen, herkesin gidemediği, akla uymayan bu yolu bahtı yaver, uyanık kişilerin gönüllerinin yolu olarak gör.*

³⁰³ Tâhirü'l-Mevlevî, *Şerh-i Mesnevî*, c. IV, s. 1054.

İnsanın yapması gereken, kendisine istidlal esasını veren Cenab-ı Hakk'ın eteğine/hidayetine sarılmak, o değnek ile böbürlenmekten kaçınmaktır. Dinin tadı ve lezzeti, akıl üstü olmasındandır. Günümüzde Batı'nın pozitivist dayatması ile karşı karşıyayız. Hayatın her alanında aşırı bir rasyonalizm yaşanmaktadır. Doğa bilimlerinde yaşanan ve zamanla sosyal bilimlere sirayet eden bu hastalık, artık dinî ilimleri de tasallut altına almaya başladı ve dinin aşırı rasyonalize edilmesine yol açtı. Dinin bu akılüstü özelliğini günümüzde büyük ölçüde tasavvuf üstlenmektedir. Batıda gerçekleşen ihtida hadiselerinde de tasavvufun bu akılüstü yönü, önemli derecede rol oynamaktadır. Mevlâna, bu beyitte dinin rasyonalize edilip akileştirilmesi ile mucizelere ihtiyaç kalmayacağını belirtir. Bu yönüyle Mevlâna, mucizeleri dinin akli aşan bir boyutu olarak göstermektedir. Mucizeler yoluyla şu mesaj verilmektedir: Görünen sıradanlığın ötesinde sıradan olanların göremediği bir harikuladeliği vardır. Kur'an, dini kabul etmeyenlerin kendilerini zeki, inananları sefihlik, akılsızlık, beyinsizlik ve akli kullanamama ile suçladıklarından bahsetmektedir.

Özetle, manevi hakikatlerin gönül gözüyle görülen ve gönül idrakiyle duyulan lezzetini aklın ve akılcılığın duyması mümkün değildir. Gönülün ulaştığı sırlara aklın ulaşması ise tamamen imkânsızdır. Dolayısıyla aklın dışında başka bir manevi alan ve ulvi duygular bulunmaktadır. Cansızların neler söylediğini ve ağaç dallarından yükselen tesbih seslerini akılla anlayıp ferasetle kavramak beyhude bir davranıştır. Böylesi sırları ancak gönül yolu ve ruhani melekeler hissedebilir.³⁰⁴

İnsan sıradan bir varlık değildir. Kördüğümüne düşmek, vehimlere kapılmak, zannın peşinden gitmek ve gerçek karşısında kör ve topal kalmak âlemin gözbebeği konumundaki insana

³⁰⁴ Rifai, *Şerhli Mesnevî-i Şerif*, s. 310.

yakışır mı? İnsanın değeri vahşi hayvanların ve şeytanın bile köşe bucak kaçmasına yol açmıyor mu?

2146. *Şeytan ve canavarların, insandan korkup sahra ve dağlarda hasetlerinden mahpus oldukları gibi,*

2147. *Peygamberin mucizelerinin korkusu, münkirler için Hakk'ın kahredici şimşeği oldu.*

Mevlâna, şeytan ve cinlerin insan gözüne görünmeyişlerini onların insan fobisinden kaynaklandığını söylemektedir. Şeytan ve bütün yırtıcı hayvanlar, nasıl yeryüzündeki insanların korkusundan kaçtılar; insanı kışkandılar veya ondan ürkerek adalara, sarp dağlara, mağaralara, inlere sığındırlarsa bunun gibi, peygamberlerin mucizeleri korkusundan da bütün inkârcılar ve bütün gözleri aydınlıktan, nurdan incinen kimseler maddi ve manevi perdelerin arkasına kaçıp gizlenmişlerdir.³⁰⁵

4. Münafıkların Din Anlayışları

Şeytan ve vahşi hayvanların kaçıp gittikleri bu insan, insanlığı hakikati idrak etmesiyle gerçekleştirebilir. Münafıklar gibi sakat din anlayışlarından kaçındığı vakit huzur bulur. Nifak ehli ise sözde Müslümanlıkları ile kendi hâllerini gizlemek isterler:

2148. *Böylece İslam perdesi altına girip hâllerini gizlemek isterler.*

2149. *Kalpazanların sahte parası, şahın parasına benzediği gibi,*

2150. *Onların dış görünüşü şeriata dayanır. İçleriyse batıl ile beraberdir.*

Dinî gerçekleri kendi sığ düşünceleri çerçevesinde algılamaya kalkışanların Müslümanlık perdesi arkasına saklanışları, bir aldatmacadır. Yalandan inanmış ve Müslüman görünmeleri

³⁰⁵ Rifai, *Şerhli Mesnevî-i Şerif*, s. 310.

başkalarının kendi içyüzlerini görüp riyakârlıklarını anlayıp onlara zarar vermemeleri, her iyi insana bahşedilen maddî ve manevî bağışların kendilerine verilmesini sağlamak içindir.³⁰⁶

Dini kendi kısır döngü anlayışlarına indirgeyenler, bakır üzerine gümüşten yıldız sürüp padişahın tuğrasını vuran kalpazanlara benzerler. Karakterlerinde yer edinen kötülükleri, bazı derinliği ve anlamı olmayan cümlelerle gizlemeye çalışırlar. Dış görünüşleri tevhit üzere ve şeriata uygun şekilde olsa da içleri inkâr ve inatla doludur. İçlerinde taşıdıkları tek duygu, iman ehlini aldatmak için ihanet ve fesattır.

Her şeyi akıl terazisine vurmaya kalkışan, akıllarının ermediğini reddeden filozoflar, mucizeyi de algılayamadıkları için inkâra kalkışırlar:

2151. *Felsefecinin, mucizeyi inkâra cesareti yoktur. Zira bu hak din onu mahveder.*

2152. *Onların el ve ayakları cansızlar gibidir. Ve canları ne emrederse ona itaat ederler.*

2153. *İthama dilleriyle yol bulsalar da elleri ve ayakları bunun olabileceğine şahitlik eder.*

Felsefe ile uğraşan kimi şahsiyetler, cansız varlıkların inleyeceğini ve sesinin duyulabileceğini tasdik etmezler. Tasdik etmezler ama inkârlarını da ispata güç yetiremezler. İlâhi gerçeklere felsefe yoluyla varmak isteyenlerin doğrudan doğruya inkâra sapmayışları, iman ehlinin korkusundandır. Çünkü iman onların safsatalarını mağlup eder. Onların bedenlerinde sadece hayvani can vardır. Bu can “Yürü!” derse yürürler, “Dur!” derse dururlar. Aynı can onların bir et parçası olan dillerine türlü küfürler söyler. Fakat bu can, bir gün bedenleri bırakıp gidince ne elleri tutar ne ayakları yürür ne dilleri konuşur. Onlar hayatta

³⁰⁶ Rifai, *Şerhli Mesnevî-i Şerif*, s. 310.

iken cansızların konuşabileceklerine inanmazlar. Hâlbuki bizzat kendi elleri ve ayakları kendi yalanlarını ortaya koyar. Kendi dili ve ağzı da cansız bir cisimken Allah'ın (c.c.) ona sözlerin her türlüşünü söylettiğini idrak edemezler. O zaman Allah (c.c.), neden istediği zaman hurma ağacına bir hasret, bir hicran ve bir sevda kasidesi söyletmesin?³⁰⁷

5. İnsanın Kendi Özünü Göremeyişi

Mevlâna hikâyenin bu kısmında, Peygamber Efendimiz'in (s.a.s.) gösterdiği mucizelerden birine daha yer vermektedir. Bu mucizede Ebû Cehil'in elindeki taş parçaları dile gelmiş ve Muhammedî hakikate şahitlik etmiştir.

2154. *Ebû Cehil Peygamber Efendimiz i (s.a.s.) denemek için eline ufak taş parçaları almış, onları avucunda gizleyerek, "Ey Ahmed, çabuk söyle, bu nedir?" demişti.*
2155. *"Eğer sen gerçek peygamber isen, eğer göklerin sırrından haberin varsa bil bakalım, şu avucumda gizlediğim nedir?"*
2156. *Hız. Peygamber (s.a.s.) buyurdu ki: "Elindekilerin ne olduğunu, ben mi söyleyeyim? Yoksa benim gerçek peygamber olduğumu onlar mı söylesin?"*
2157. *Ebû Cehil, "Bu ikincisi imkânsızdır, olamaz." dedi. Resûlullah Efendimiz (s.a.s.), "Evet." diye buyurdu. "Fakat Allah'ın gücü, kudreti bundan da üstündür."*
2158. *Bunun üzerine, Ebû Cehil'in avucundaki kırık taş parçalarının her biri, kelime-i şehâdet getirmeye koyuldu.*

³⁰⁷ Rifai, Şerhli Mesnevî-i Şerif, s. 311.

2159. *Taşlardan her biri, “Lâ ilâhe illallah, Muhammedün Resûlullah.” dedi.*

2160. *Ebû Cehil, taşlardan bu sözleri duyunca, öfke ile onları yere çarptı.*

. *Ebû Cehil dedi ki: “Senin gibi sihirbaz bulunmaz. Sihirbazların reisi ve baş tacı sensin.”*

. *Onun başına toprak ki kör ve lâin idi, onun gözüne toprak görücü İblis geldi.³⁰⁸*

Ankaravî, son iki beytin Mevlâna'nın oğlu Sultan Veled tarafından ilave edildiğinden bahsetmektedir.³⁰⁹

Bu bölümde Mevlâna, panbioizm/eşyanın canlılığından bahsedip Hannane Direği'nin konuşması gibi taşların da konuşmasını hatırlatmaktadır. Nebevi mucizeyi naklederken, o aslında insanın özünü/esas varlığını göremeyişini bizlere hatırlatmaktadır.

Kozmik düzende gerçekleşen aldanış, şeytanın Âdem'in özündeki cevheri göremeyişini ile başlamıştır. Şeytan nasıl Hz. Âdem'e (a.s.) baktığı zaman, karşısında topraktan yaratılmış bir insan göreceği yerde, insan şeklinde bir toprak yığını görebildi ve Âdem'i (a.s.) toprak gibi gördüğü için de ona secde etmedi. Bu yüzden Allah'a (c.c.) isyan etti, yerlerden ve göklerden kovuldu ise bunun gibi, Ebû Cehil de o toprak görücü şeytan gibi Hz. Muhammed'deki (s.a.s.) ilahî tecelliye göremedi. Gözleri, kalın bir perde olan gaflet, hiddet ve küfür perdesiyle kapalıydı ve öyle kaldı.³¹⁰ Ebû Cehil'in gözü şeytanın gözünün cinsinden olup Peygamber Efendimiz'in (s.a.s.) sadece suretini gördü. Şu bir gerçek ki, inananlar peygamberlere doğruluk ve samimiyetle teslimiyet göstererek mutluluk kazanırlar. İnkârcılar ise aksine,

³⁰⁸ Mevlânâ, *Mesnevî*, çev. Veled İzbudak, c. I, b. 2154-2160.

³⁰⁹ Ankaravî, *Şerhu'l-Mesnevî*, c. I, s. 435.

³¹⁰ Rifai, *Şerhli Mesnevî-i Şerif*, s. 312.

inkârlarına destek olabilecek sebepler arayışına girerek vakitlerini harcayıp berbat ederler. Bunun sonucu olarak da müminler selameti bulurken, inkârcılar dünya ve ahirette harap olur, azap içinde kalırlar. Allah'ın (c.c.) sonsuz ve sınırsız kudreti, yalnız kemal ve irfan sahiplerine malumdur. Münkirler ve cahiller o hakikati anlayabilmekten ve idrakten uzaktırlar.³¹¹ Ayrıca burada, peygamberlerin mucizelerini ve evliyanın kerametlerini inkâr edenlerde var olan “Ebû Cehil damarı” ve meşrebine işa-rette bulunmaktadır. Ebû Cehil, akl-ı meaşına/gündelik aklına göre avucunda olan taş parçalarının söz söyleyemeyeceğine emin olduğundan, bunların Peygamber Efendimiz'in (s.a.s.) nübüvvetini tasdik edemeyeceğini iddia eder.³¹²

---

³¹¹ Abidin Paşa, *Mesnevi Şerhi*, c. II, s. 91.

³¹² Konuk, *Mesnevi-i Şerif Şerhi*, c. II, s. 81.

D O K U Z U N C U B Ö L Ü M

Tövbesine Sadık Olanların Nefs-i
Emmarelerini Ayakları Altına Almaları Öyküsü

Tövbesine Sadık Olanların Nefs-i Emmarelerini Ayakları Altına Almaları Öyküsü

Mevlâna, konuyu farklı boyutları ve değişik örneklerle dikkatlere sunduktan, pek çok okuyucusunu derin uykudan uyandıracak nice sözler söyledikten sonra, çalgıcıyı mezarlıkta unuttuğunu belirterek hikâyeyi kaldığı yerden devam ettirmektedir.

2161. *Gel yine, beklemekten aciz kalan çalgıcının hâlini dinle:*
2162. *Faruk â, “Ya Ömer! Bir kulum var, onun ihtiyacını gör.*
2163. *O zavallı, has bir kul olup mezarlıkta kalmaktadır.*
2164. *Beytûlmalden yedi yüz dinar alıp hepsini onun eline ver.*
2165. *Kalbin rahat olsun, şimdilik bu parayı al ve bizi de mazur gör.*
2166. *Bu, ancak ibrişim telinin parasıdır. Harcıyı bitirince bana gel, de.” diye bir ses geldi.*
2167. *Ömer bu nidadan uyanıp denileni yapmak için yola çıktı.*
2168. *Koltuğu altında para kesesiyle mezarlığa geldi. Her tarafta onu aramaya başladı.*
2169. *Mezarlığı bir hayli dolaştıysa da ihtiyar birisinden başka kimseyi göremedi.*
2170. *“Bu değil.” diye tekrar dolaştıysa da o düşkün ihtiyardan başka kimse yoktu.*

2171. *Ömer, “Tanrı ise has, makbul bir kulumuz diye tarif etmişti.*
2172. *Bu ihtiyar çalgıcı Tanrı’nın has bir kulu olabilir mi? Ey gizli sır! Ne güzelsin, ne hoşsun.” dedi.*
2173. *Av arayan bir arslan gibi bir defa daha mezarlığı dolaştı.*
2174. *O ihtiyardan başkasının bulunmadığına iyice kanaat getirince, “Kıyıda köşede ne aydın gönüller var.” dedi.*

Gayb âleminde gelen haberci vasıtasıyla bildirilen emirle çalgıcının bulunduğu yer açıklanıyor ama kuldun maksadın çalgıcı olduğu belirtilmiyor. Şu bir gerçek ki, hulus-i kalple Hakk’a yönelenlere Allah, Ömerü’l-Faruk (r.a.) gibi seçkinleri hizmetine amade kılar. İlahî merhamet deryasının coşmasını sağlayanlar için Allah, manevi inciler bahşedip maddi sebepler halk eder. Eskiden doktorların muayene ücretine “ayak teri” denildiği gibi sazanelere verilen paraya da “ibrişim bahası” adı verilmektedir.³¹³ Kendisine ferman veren o lâhutî sesi işittiğinde o sesin heybetiyle uykusundan sıçrayan Hz. Ömer (r.a.), derhâl verilen emri yerine getirir. Yedi yüz dinarı keseye koyup kabristana varır ve Allah’ın o halis kulunu aramaya başlar. Mezarlıkta her tarafı arar ama o ihtiyar çalgıcıdan başkasını göremez. Hatiften gelen sesle kendisine emanet edilen şahsın, böylesi basit bir çalgıcı olamayacağını düşünür. Kendisinden bulunması istenen o şahsı aramaya devam eder. Fakat kabristanlıkta o çalgıcıdan başkasını bulamaz. Av arayan arslanın bütün ormanı dolaşması gibi, o da mezarlığı baştan başa dolaşıp durur. İçine doğan bir duyguyla sonunda Allah’ın kendisine ısmarladığı şahsın o olduğuna kanaat getirir. Allah’ın en umulmaz yerde ve en ümit edilmez insanlardan veliler çıkardığını düşünmeye başlar. Bir insanın dış

³¹³ Tâhirü’l-Mevlevî, *Şerh-i Mesnevî*, c. IV, s. 1064.

görünüşüne aldanmasından dolayı Hz. Ömer (r.a.), kendini kınamaya başlar. İhtiyar çalgıcının o büyük iltifata nail olmak için nasıl bir kırık kalbe ve Hakk'a yönelik bir yanık seslenişe sahip olduğunu düşünür.³¹⁴

2172. beyitte belirtilen sırr-ı pinhan/sırr-ı mestur/gizli sırdan maksat sırr-ı kaderdir. Kader sırrına göre görünüşte isyankâr olan nice kimseler hakikatte itaatkârdırlar. Dış görünüşleri ile itaatkâr bilinen niceleri ise hakikatte isyankârdırlar. İki türlü ilahî emirden bahsedilmektedir. Birisi emr-i iradî, diğeri ise emr-i teklifdir. Emr-i iradî, kulun ayan-ı sabitesinin istidadına göre gerçekleşen ilahî kaderdir. Emr-i teklifî ise Peygamber Efendimiz (s.a.s.) aracılığıyla insanlığa tebliğ edilen ilahî emirlerdir. Bu hususta müessir olan emr-i iradîdir. Sırr-ı kader de bu emr-i iradî'ye taalluk eder. Hz. Ömer'in (s.a.s.) bahsettiği sırr-ı pinhan, bu kader sırrıdır.³¹⁵

İlahî kader sırrına sadık kalanlar, kendi indî yaklaşımlarından kurtulur, ilahî kudrete bel bağlamaya, ilahî fermana teslimiyet göstermeye çalışırlar. Dini, toplumun geleceğini ipotek altına alan bir baskı unsuru olarak değil, bireysel ve toplumsal huzurun adresi olarak takdim ederler. Hz. Ömer (r.a.) gibi heybeti ve duruşu ile herkesi ve her kesimi titreten bir insan, kader sırrına vakıf olunca en mütevazı ve en müdedep bir tavırla ihtiyar çalgıcının yanına oturur:

2175. *Ömer, hürmetle onun uyuduğu yere geldi. Öksürünce ihtiyar uyandı.*

2176. *Faruk'ı görünce korktu, titremeye başlayıp kaçmak istedi.*

2177. *Gönlünden, "Aman ya Rabbi! Bir de tahsildarın elinden ihtiyar çalgıcı dertlendi." dedi.*

³¹⁴ Rifai, *Şerhli Mesnevî-i Şerif*, s. 315.

³¹⁵ Konuk, *Mesnevî-i Şerif Şerhi*, c. II, s. 83-84.

Büyük bir saygı duyarak ihtiyar çalgıcının yanına yaklaşan Hz. Ömer (r.a.), aynı saygıyla adamın yanına oturur. Adamın uyanmasını bekler. Fakat Allah'ın (c.c.) hikmeti, tam o anda halifenin aksıracağı tutar. Bu ses, ihtiyar çalgıcıyı uykusundan sıçratır. Bütün heybetiyle yanı başında Hz. Ömer'i (r.a.) gören ihtiyar çalgıcının gönlüne ilk anda dehşet düşer. Olduğu yerde titremeye başlar. Dehşet ve hayrete kapılıp kaçmak ister. Yanına gelen halifenin kim olduğunu, oraya ne maksatla geldiğini bilemez. O tarihe kadar başından geçen ıstırapların ve haksızlığa uğrayışların biri daha oluyor zanneder. “*Allah 'ım! Şu gizli fer-yadımı olsun duy ki şimdi de senin zavallı çalgıcının başına bir ihtisap ağası düştü.*” der. Allah (c.c.), sevdiği kullarına bir manevi ihsan vereceği zaman, önce onları birtakım gam ve kedere sevk eder. Bu hikmete bağlı olarak, peygamberler birçok belaya düşmüşler ama sonra Hakk'ın lütuflarına mazhar olmuşlardır.

Eskiden emr-i bi'l-maruf ve'n-neh-yi ani'l-münker işiyle uğraşan belediye görevlilerine muhtesip denirdi. Bu itibarla çalgıcılar, meyhaneciler ve sarhoşlar muhtesiplerden korkarlardı. Eski şairlerin divanlarında muhtesipler aleyhine söylenen birçok söz vardır. Mevlâna, muhtesibe karşı çenginin bu korkusunu işleyerek o dönemin psiko-sosyal atmosferi hakkında bilgi verme yanında, bir muhtesibe karşı bir çenginin kaygılarını aktarması da ondaki hoşgörü yanında, işlediği karakterlerin duygularına olan aşinalığını ve empatideki başarısını göstermektedir. Dönemin resmî tedrisini almış ulema sınıfından müteşerri olan bir âlimden bu tür ifadelerin zuhuru önemlidir.

1. Çaresizlere Yakınlık Göstermek

Lâhutî âlemden kendisine ferman buyrulan, emri yerine getirmek için gecenin bir vaktinde kabristanlığa giden, o ulu şahsiyeti aramaya koyulan, sonunda kırık kalpli ve mahzun

ihhtiyar çalgıcısını bulan Hz. Ömer (r.a.), olanca edebi ve teva-
zusuyla ihtiyarın yanına oturur. Karşısında tüm heybetiyle
Hz. Ömer'i (r.a.) gören ihtiyar telaşlanmaya başlar. Hz. Ömer
(r.a.) de bir baba, bir doktor, bir bilge ve bir şefkat eri edasıyla
onu teskin eder, kendine bende kılar:

2178. *Ömer (r.a.), ihtiyarın yüzüne bakıp korktuğunu ve
utandığını görünce dedi ki,*

2179. *“Ey pîr! Korkma, utanma. Ben sana Hak’tan müj-
deci geldim.*

2180. *Tanrı, seni lütfuna layık kıldı. Ömer’i sana âşık ey-
ledi.*

2181. *Benden kaçma. Benimle otur. Kulağına hakiki sırrı
söyleyeyim.*

2182. *Tanrı, sana selam edip ‘Gamdan ve kederden hâli
nasıldır?’ diye sormada.*

2183. *İşte birkaç akçe, ibrişim/tel parası. Bunları harca,
yine bana gel.”*

İhtiyar çalgıcı uyanıp karşısında Ömer (r.a.) gibi dehşeten-
giz bir Allah (c.c.) erini görünce, hem günahlarından mahcup
olur hem de bundan sonra Hz. Ömer’den (r.a.) beklediği cezadan
korkuya kapılır. İhtiyarı böyle titreyip utanır ve korkudan sara-
rıp solar gören Hz. Ömer (r.a.) de onu teselliye çalışır.

Mevlâna, burada, telaşlı, korkmuş ve hüzne düşmüş olan-
lara iltifat etmenin, gönüllerini hoş etmenin en yüksek insanlık
vazifesi ve en büyük lezzet olduğunu öğütler. Ancak böylesi lez-
zetleri tatmak için merhametli ve hassas kalpli olmak gerekir.

Hz. Ömer (r.a.), ihtiyar çalgıcının kalbini ve aklını merha-
met ifade eden kelimelerle yumuşatıp kendine yaklaştırır. Söy-
leyeceği manevi sırlardan ve ruhani müjdelere haberler verir.
Bir anlamda kuvvetli, zayıfın imdadına yetişir ve doktor, hasta-
sını tedavi eder.

Şefkat dolu ve yumuşak bir ses tonuyla, kendisinden çekilip korkmamasını, kendisine Allah'tan (c.c.) haberler getirdiğini, Allah'ın (c.c.), iç âlemindeki güzellikten ısrarlı bahsedişinden, daha yüzünü görmeden kendisinin sevdasına tutulduğunu söyler. Yanına oturttuğu ihtiyara müjdelere verir, esrar ve saadet âlemlerinden sırlar beyan eder. Kendisine Allah'ın (c.c.) selamını ve bağışlamasını iletir.

Geniş bir umman olan Allah'ın (c.c.) merhametini aklın idrak etmesi mümkün mü? Allah'ın (c.c.) lütf ve sırları meşhur ve zorba kişileri değil, sıdk ve istikamet sahibi dürüstleri kuşatır.

Getirdiği paraları takdim edip bunların ilk ve acil ihtiyaçları için olduğunu belirtir. Bunları harcadıktan sonra, yine kendisine gelmesini söyler. Allah'ın (c.c.), çektiği ıstıraplarından ne hâle geldiğini, şimdi nasıl, ne duyguda ve hangi merhalede olduğunu bildiğini anlatır.³¹⁶

2. Nefis Perdesini Sıyırmak

İhtiyar çalgıcı, olanca günahına, boşa geçen ömrüne, isyanla dolu amellerine bakar ve için için ağlar. Dökülen gözyaşları, yükselen feryatları, gönülden pişmanlıkları nedeniyle Hakk'ın kendisine nazar ettiği haberini alır. Geçmişteki densizlikleri yüzünden cezalandırılacağı korkusunu yaşarken din-i mübinin halifesi Hz. Ömer'in (r.a.) himayesine girer, servete kavuşur, dahası devlet kapısının, ihtiyacını görmek için seferber edildiğini duyar. Tüm bu gelişmeler, ihtiyarı bambaşka duygulara sevk eder. Geçmişinden utanır, Rabbine hayranlık duyar, Hz. Ömer'in (r.a.) davasına gönül verir. Mevlâna da ihtiyar çalgıcı örneğinde bizlere tövbesine sadık bir salikin nefis-i emmaresini ayaklar altına almasının yolunu öğretir:

³¹⁶ Rifai, *Şerhli Mesnevî-i Şerif*, s. 316.

2184. *İhtiyar bunu duyunca titremeye, elini ısırtıp ağlayıp coşmaya başladı.*
2185. *“Ey benzeri olmayan Tanrı'm! Şu zavallı ihtiyar utancından su kesildi, eridi.” dedi.*
2186. *O kadar ağladı ki, gözyaşları toprağa karıştı. Niha-yet çengini yere çarpıp parça parça etti.*
2187. *Ve dedi ki: “Ey beni Hak'tan ayıran, aramıza perde olan! Yolumu kesip beni mağlup eden!”*
2188. *Yetmiş yıldır kanımı içtin. Kötü hâllerimden yüzümü kararttin.*
2189. *Ey ihsanı çok olan Allah'ım! Boşa geçmiş bu ömre sen acı ve rahmet et.”*

Hız. Ömer'in (r.a.) söylediği bu sözler, bitkin ihtiyarı tamamen şaşırtır. Rabbine karşı çok büyük utanç duyar. Ömür boyu işlediği günahlara, bulaştığı bunca suça, herkesin ve her sıcak yüzün terk edişine rağmen, böylesine aciz ve asi bir ihtiyarı, Allah'ın (c.c.) lütuf ve affına mazhar görmesine şaşır kalır. Bu durumdan çok etkilenen ihtiyar çalgıcı, teessüründen ağlamaya, ellerini ısırmaya ve üstünü başını parçalamaya başlar.

İlahî merhamet ve ihsanın büyüklüğünden yerin dibine geçer. Hayr-ı mutlak olan Allah'ın (c.c.) iyiliği karşısında erir, yok olur ve aczini daha iyi anlar. Bu minvaldeki duyguları ile feryat eder. Sonra yanında duran emektar sazını kavrar, onu yere vurup parça parça eder. Sazına seslenerek, yıllar yılı yolunu şaşırtmasından, kanını içmesinden, bütün hayatını ona ve onu seslendirmeye, onun sesiyle insanları oyalayıp eğlendirmeye harcamasından, yüzünün karası olduğundan, Allah'ın (c.c.) huzurunda ebediyete kadar utandıracak çığırtkan olduğundan feryat eder.

İsmail Ankaravî, buradaki ihtiyar çalgıcıyı tövbe ve istiğfarda bulunan kişiye, çalgıyı da nefis-i emmareye benzetmektedir. İhtiyar çalgıcının yetmiş senelik sazını yere vurup kırması,

tövbesine sadık bir salikin nefis-i emmareyi ayak altına almasıdır, diyor.³¹⁷

İhtiyar çengi, sazının şahsında ruhunu Allah'ından (c.c.) uzaklaştıran nefisine hitap etmektedir. Çünkü nefis, kulun Allah (c.c.) ile arasına gerdiği en kalın perdedir. Nefis, ruhani lezzetlere yabancı kalıp kişiyi madde ve cisim lezzetiyle oylar. İnsanın arınarak Allah'a (c.c.) yönelmesine nefis, onun maddi kirleri ve işfalleri engel olmaktadır.

İhtiyar çengi, tekrar kendinden geçmiş bir hâlde Allah'a (c.c.) yalvarmaya başlar. O'nun ulvi makamına yönelir. Merhamet ve rahmeti ile Allah'ın (c.c.) yüceler yücesi olduğunu söyler. Kendisi gibi ömrü ıstıraplar ve günahlar içinde geçmiş bir kulun şimdi tam bir pişmanlık içinde tövbe ettiğinden ve bütün kalbiyle Allah'a (c.c.) yalvardığından bahseder. Boş geçen ömrüne acımasını niyaz eder. Kısa bir süre de olsa kendisini yalnız Allah (c.c.) için yaşayan kullarından kılmasını ister.

Merhameti ve cömertliğinin sonsuzluğuyla Allah (c.c.), çalgıcının duasını kabul eder. İhtiyar çalgıcıyı makbul bir kul olarak ilan eder. Kendisine öyle bir manevi ömür ihsan eder ki, her gününün kıymetini kimse anlayamaz. Mevlâna, burada bir anlamda da ömrünü musiki ve çalgı aletleri peşinde geçirenlere bir ihtar ve uyarı anlamında ihtiyar çalgıcı diliyle nasihat etmektedir.³¹⁸

2190. *Tanrı bir ömür verdi ki cihan, onun bir anının kıymetine denk olmaz.*

2191. *Öyle ömrü ben boyuna harca yııp durdum. Tiz ve pes perdelerde yok ettim.*

2192. *Eyvah ki, "Evc ve Irak perdeleri"ni yâd etmek, ayrılık zamanının acılığını unutturdu.*

³¹⁷ Ankaravî, *Şerhu'l-Mesnevî*, c. I, s. 438.

³¹⁸ Ankaravî, *Şerhu'l-Mesnevî*, c. I, s. 439.

2193. *Ah! Kûçek makamının şimşeği, kalbimin ekinini kurutup mahvetti.*

2194. *Ben, makamlar üzerinde çalıp dururken, kervan geçti, akşam oldu.*

Yeryüzünde yaşanacak her anın ve alınacak her nefesin Allah (c.c.) için yaşanması ve alınmasındaki zevke erdiğini söyleyen ihtiyar çalgıcı, hayatının kıymetini bilmediğinden, nefesini saz üflemeyle, ömrünü sazların ince ve kalın tellerine düzen verip sesini onlardan çıkan seslere uyarlamakla geçirdiğinden acı acı bahseder. Bazı sazların ince teline “zir” ve kabasına “bam” derler. Çalgıcı ömrünü ince ve kaba teller gibi faydasız şeylerde kaybettiğini hüznün ve pişmanlıkla ikrar etmekte, nefesini takdir eylemektedir.³¹⁹

“Irak”, musiki usulünde on iki makamdan biridir. “Reh” kelimesi de musikide makam manasına kullanılır. “Reh-i Arab: Arap makamı”, “Reh-i Acem: Acem makamı” demektir. İhtiyar çalgıcı, tüm vaktini heder ettiğini müzisyen dili ve kelimeleriyle anlatmaktadır. Hayatının Hicaz çöllerinden Acem Irak’ına yol almakla, bazen de ikinciden birinciye varmakla geçtiğini söyler. Musikide de ya Arap tarzına ya da Acem üslubuna uyduğundan bahseder. Irak makamını düşünürken ruhun bedenden firak zamanını unuttuğunu, bedenden ayrılma zamanı gelince duyulacak nedameti ve insanın başını taştan taş çalmak ihtiyacıyla dolup taşacağı son pişmanlığı düşünmediğini itiraf eder. Aziz ömrünün beyhude yere kaybolmasından hasret çekip “ah” demektir. Heva ve heves peşinde koşmanın kişiyi ölüm anından, ölümden sonra başlayan ahiret hayatından habersiz kıldığından yakınmaktadır.

“Zir efkened hurd/kûçek” musikide bir makamın ismidir. Geçmiş ömrünün faydasızlığına, insani vazifelerini yerine getiremeyeişine sebep olan musiki makamlarına, hakikatte ise heva

³¹⁹ Ankaravî, *Şerhu'l-Mesnevi*, c. I, s. 438.

ve heveslerine sitem etmektedir. İhtiyar çalgıcı hüsrân içinde, ama musiki diliyle pişmanlığını anlatan feryatlarla yalvarmaktadır. Şu bir gerçek ki, dervişin fikri neyse zikri de odur. İnsanın meşguliyeti, ifadesine bile tesir eder. Herkesin mesleği üslubuna yansır. Edebiyatta “tahkiye” denilen üslup, kıssayı yazan zatın değil, o kıssada konuşturulan kimselerin ifadesidir. Mevlâna da burada ihtiyar çalgıcının konuşmasını, onun mesleğine göre ve musiki ıstılahlarıyla izah eder.³²⁰

İhtiyar çalgıcının beyanına göre, kûçek makamının oynaklığı, güzelliği, tazeliği gönlünü almıştır. Bu yüzden ekinleri kurumuş, kalbinin tarlası susuz kalmış, gönlü ölü hâle gelmiştir. Ömür kervanı yirmi dört musiki makamının sesleri içinde yürümüştür. Vuslat Kâbesi’ne varamadan, hatta böylesi bir Kâbe’ye varmayı akıl etmeden çöllerde başıboş dolaşmıştır. Ömrünün gündüzü, ölümün gecesine ulaşmıştır. Hicaz yolu ve Irak yolu derken, gidilecek tek yol olan Allah (c.c.) yolundan habersiz kalmıştır. Sözlerine devamla ihtiyar çalgıcı, “Bu sesleri bir yana koyup Allah (c.c.)velilerinin nağmelerini duyabilseydim ve bir ermiş insan bulup eteğinden tutsaydım, nefsimе yenilmezdim ve bu engeli aşardım.” diyor.³²¹

3. Kurb-ı İlahî ve Aşkın Benlik

Kul olarak, yalvarırken Allah’ın (c.c.) bizlere şah damarımızdan daha yakın olduğu şuuruyla yakarmalıyız. Mevlâna, ihtiyar çalgıcının ağzından kurb-ı ilahî ve aşkın benlik gerçeğini şu şekilde dile getirmektedir:

2195. *‘Ey Allahım! Bu feryat edenden medet! Kötü nefsimden başka kimseden şikâyetim yok.*

2196. *Kimse bana yardım edemez. Ancak bana, benden yakın olandan başka...*

³²⁰ Tâhirü’l-Mevlevî, *Şerh-i Mesnevî*, c. IV, s. 1072.

³²¹ Rifai, *Şerhli Mesnevî-i Şerif*, s. 317.

2197. *Zira bu varlık, bana O'ndan ulaşır. Yok olunca O'na kavuşmuş olurum.*

2198. *Sana birisi altın sayıp verse kendini bırakır ona bakarsın.”*

2199. *İhtiyar böylece feryat edip bunca yıllık günahını sayıp döktü.*

Allah'a (c.c.) yalvaran ihtiyar çalgıcı, Rabbinden yardım ister. Şikâyetinin kendi nefsinden olduğunu söyler. Suçlu kendisi olduğu için, adalet istemeye hakkının olmadığını beyan eder. Kendisine bütün kötülüğü yapanın nefsi olduğunu itiraf edip Allah'ın adaletine sığınır. Kendisine kendisinden yakın, canından da sevgili olduğunu dile getirdiği Rabbinden gayrı kimseden ne yardım ne de inayet bekler. Çalgıcının bu hâlet-i rûhiyesi ile Mevlâna, bizleri şu ayet-i kerimelerin anlamını idrak etmeye davet etmektedir:

وَلَقَدْ خَلَقْنَا الْإِنْسَانَ وَنَعَلِمَ مَا تُسْوِسُ بِهِ نَفْسُهُ وَنَحْنُ أَقْرَبُ إِلَيْهِ مِنْ حَبْلِ الْوَرِيدِ
“Andolsun, insanı biz yarattık ve nefsinin kendisine fısıldadıklarını biliriz ve biz ona şah damarından daha yakınız.”³²²

وَإِذَا سَأَلَكَ عِبَادِي عَنِّي فَإِنِّي قَرِيبٌ أُجِيبُ دَعْوَةَ الدَّاعِ إِذَا دَعَانِ فَلْيَسْتَجِيبُوا لِي وَلْيُؤْمِنُوا
بِي لَعَلَّهُمْ يَرْشُدُونَ “Kullarım sana, beni sorduğunda (söyle onlara): Ben çok yakıным. Bana dua ettiğİ vakit dua edenin dileğine karşılık veririm. O hâlde (kullarım da) benim davetime uysunlar ve bana inansınlar ki doğru yolu bulsunlar.”³²³

Kendi yok olası vücuduna hakiki varlığın ancak Vücut-ı Mutlak'tan erişeceğini ifade eden ihtiyar çalgıcı, aşkının ateş ve ışıqla mevhum vücudunun yanmasını, mahvolmasını, gönülün aynasına ilahî nurun yansımını, gönül aynasında ilahî güzelliğın görülmesini niyaz eder.

Var olduğunu zannettiğımız şahsiyetimiz ve aslında hayali olan benliklerimiz, Allah'ın (c.c.) hakiki varlığından zuhur

³²² Kaf, 50/16.

³²³ Bakara, 2/186.

etmiştir. İlahî tecelliler kişinin haricinde gerçekleşmez. Kişide gerçekleşen tecelliler, onun kendi hakikatinden meydana gelmektedir. Zamanla kesafete bürünerek benliği meydana getiren bu tecelli, kişiye benliğinden de daha yakın olan Allah'tan (c.c.) gelmektedir. Aslında bu zuhur bir nevi de cezadır. Çünkü o büyük hakikati görmemize bir perdedir. Benlik perdesi ne zaman kişinin manevi görüşünün önünden çekilirse, işte o zaman kişi, Allah'ın (c.c.) eserlerini ve hükümlerini perdesiz görebilir. Benlik perdesi aradan kaldırılınca kişi, Allah'tan (c.c.) bir an bile geri dönmez. Basiret gözünü O'ndan ayıramaz. Kısaca insanın her bir nefesi ve tüm varlığı, anlamını ve kaynağını O'ndan, yani bu aşkın benlikten almaktadır. İnsandaki bu varlık vehmi ve zannı ortadan kalkarsa, ilahî tecelliye kapı aralanacaktır. Bu hakikat, şu maddi örnekle anlatılmaktadır:

Kendisine para ve altın veren birinin yanında kişi, başka yerlere bakmaz, sadece o altın sayıcının yüzüne bakar. Yani bir kişi birinden herhangi bir ikrama uğradığında memnuniyetinin ifadesi olarak kendini unuttur, sadece ikram edeni, nazarında her şeyin ondan ibaret olduğunu düşünür.

Kuluna kesintisiz bir şekilde vücut veren Hak, başkasına birer birer altın sayıp veren kimse gibidir. Kendisine altın sayılan kimseler, altın sayan kimseye dikkatle bakacaklılar, asla kendi nefisleri ile meşgul olmazlar. Mevlâna bizi burada fenafillâh ve bekabillâh bilincine davet etmektedir. Zira Allah (c.c.), kullarına altınlardan daha saf ve daha kıymetli bir altın, yani gönül vermektedir. Rabbine hayranlık duyan, yalnız O'na bakan, yalnız O'nu gören ve böylesi bir gönül talep eden ihtiyar çalgıcı, böylesi diller dökerek yıllardır işlediği suçlarını sayıp durur. Yüzlerce tövbe ederek Rabbine dualarda bulunur.³²⁴

³²⁴ Rifai, *Şerhli Mesnevî-i Şerif*, s. 317.

O N U N C U B Ö L Ü M

Geçmiş ve Gelecek Kaygısından
Kurtulmanın Öyküsü

Geçmiş ve Gelecek Kaygısından Kurtulmanın Öyküsü

Farklı makamlardan bahseden Mevlâna, buraya kadar ağlamanın öneminden, tövbe ve feryadın gereğinden bahsetti. Fakat hem ağlamak hem de günahların farkına varıp feryat etmek, varlık makamının bir gereğidir. Dolayısıyla böylesi bir konumda bulunan insan, kendi benliğinden izler taşır. Ağlama makamı benlikten izler taşırken, istiğrak makamının özelliği ise yokluk derecesidir. Bir yanda uyanıklık hâli, diğer yanda fena hâli söz konusudur. Mevlâna, muhataplarına farklı makamlarda, farklı hâllerden bahsetmektedir. Varlık makamında ağlamanın gereğinden, fena makamında istiğrakın gereğinden bahsedilmektedir. Hz. Ömer (r.a.) de ihtiyarı, varlık âlemi olan ağlama makamından, sarhoşluk kaynağı olan istiğrak makamına yöneltir. Şöyle ki:

2199. Hz. Ömer (r.a.), “*Senin bu ağlaman, sana ayıklığın rızkı oldu.*” dedi.

2200. *Hak yolunda yok olanın yolu başkadır. O zaman akıllılık dahi bir başka gūnahtır.*

2201. *Geçmişini anmak akıllılık sebebidir. Gelecek de geçmiş de senin için bir perdedir.*

2202. *Her ikisini de ateşe ver. Ne vakte kadar onlar ney gibi sana düğüm olacak!*

Pişmanlık ve feryat ediş, kişinin akıl ve idrakinin yerinde, uyanık olduğunun göstergesidir. Fakat asıl maksat, feryat etmek değil, Hak yolunda yok olmaktır. İnsanın geçmiş günlerinin

hatalarını düşünüp eski günlerin yükü altında ezilmesi, o kişinin henüz vücuttan kurtulamadığının göstergesidir. Maziye takılıp kalmak veya geleceğin maddi-manevi hesaplarını düşünmek, Allah'a (c.c.) giden yolda kişinin kendini kaybetmesidir. Vahdet yolunun yolcuları, kendilerini şeksiz ve şüphesiz Allah'a (c.c.) adanmış olanlardır. Böyleleri tövbe etmekten bile tövbe edecek kadar mazi ve istikbale ait endişe ve hesaplarının üstüne yükselmişlerdir. Bunun için Hz. Ömer (r.a.), ihtiyar çalgıcıya öğüt vermek ihtiyacını hisseder. Ona şunları söyler:

“Senin bu ağlayışların hâlâ dünya ve vücut kaygılarına uyanık olduğunu ve hâlâ dünya hazlarından, onun muhasebe ve endişelerinden kurtulamadığını gösterir. Vücuttan fani olmanın ve nefisten kurtulmanın işaretleri bunlar değildir. Fanilik öyle bir rütbedir ki o rütbeye erenlerde artık geçmiş ve gelecek endişesine yer yoktur. Senin yürüdüğün yol, faniliğe ulaşmanın şaşmaz yolu değildir. Bu yolda dünya ve vücut cazibelerinden, hatta günah kaydından bile kurtulmak gerekir. Zira başka hiçbir günah vücut günahı ile ölçülemez bile.”³²⁵

1. Benlik Değişimi

Fenafillâh mertebesine erişmiş evliya, kendine ait hâlleri düşünmekten uzaktır. Pişmanlık duyup ağlarsa Vahid-i Mutlak'tan ayrı ve kendi nefesine pay çıkararak olur. Fenafillâh mertebesine varan evliya için feryat edip ağlamak günah olan ve uygunsuz bir davranıştır.³²⁶ Geçmiş ve gelecek kaygısından kurtulan, anı yaşar. Tasavvufi tecrübenin yaşandığı istiğrak makamında uyanıklık ve kendi benliğinde ısrar ediş, kişiyi geçmişi hatırlamaya ve geleceği düşünmeye götürür. Kendine varlık bahşeden kişiler, birtakım hâllerle muttasıf olurlar. Kendi varlığından geçmeyenler

³²⁵ Rifai, *Şerhli Mesnevî-i Şerif*, s. 319.

³²⁶ Abidin Paşa, *Mesnevi Şerhi*, c. II, s. 103.

henüz ayık bir hâledirler. Kendi mevhum varlığından geçenler, varlıkta Hak'tan başka bir şey görmezler. Geçmiş ve gelecek tasası, kişinin Hak ile arasındaki kalın bir perdedir.³²⁷ Geçmiş ve gelecek endişesinden kurtulmak, onları ateşe atmak gerekir. Tıpkı ney'in düğümlerini dağıtmak gibi:

2203. *Neyde boğum oldukça makbul değildir. Şevki yoktur. Dost ve sırdaş olamaz.*

Aslında ney, bir kamıştır. Ney olmadan, yani açılmadan önce o kamışın birtakım boğumları vardır. Her bir boğum, diğerine düğümlerle bağlıdır. Bu düğümler, ateşte kızartılmış uzunca bir demirle açılır. O düğümler kamışta durdukça neyzenin dudağına temas etmesi, üflemeyle güzel nağmeler icra etmesi mümkün değildir.³²⁸ Tıpkı ney'in düğümlerini ateşten demir çubukla erittiğimiz gibi, maziyi de istikbali de ateşe vermemiz gerekir. Çünkü geçmiş ve gelecek kaygısı, kamış gibi boğum boğum olmaktır. Kamıştan yapılan ney'in boğumları tıklalı olduğunda ney, artık dudağın sırdaşı olamaz ve üfleşlere ses veremez. Bu boğumlar, kamış içinde perdedirler. İnsan vücudunu da ney'e benzetecek olursak, onun içindeki perdeler de geçmiş ve gelecek endişeleri, zaman ve mekân bağları, dünya heves ve alâkalarıdır.³²⁹ İlahî irade karşısında insanın konumu, neyzeneye nazaran ney'in konumu gibidir. Ney'in içindeki düğümlerin giderilmesi gibi insanın da mazi, hâl, istikbal, menfaat, zarar, marifet, ümit ve korku gibi ukdelerden arınması gerekir. İşte o zaman iç dünyasına üflenen ilhamlar aksedebilir. Vücutta böylesi perdeler var oldukça, ruh bu perdelerden kurtulup ilahî sırlara kanatlanacak yolu bulamaz.³³⁰ Bu düğüm ve kayıtlar himmet ayağına konulmuş engellerdir.

³²⁷ Ankaravî, *Şerhu'l-Mesnevî*, c. I, s. 440.

³²⁸ Tâhiru'l-Mevlevî, *Şerh-i Mesnevî*, c. IV, s. 1076.

³²⁹ Ankaravî, *Şerhu'l-Mesnevî*, c. I, s. 440.

³³⁰ Rifai, *Şerhli Mesnevî-i Şerif*, s. 319.

Her türlü benlik emaresi, kişinin düşünce ve hareketlerini Hak yolunda fani kılmasını zorlaştıracaktır.

İhtiyar çalgıcının ağlayıp sızlaması ve eski günahlarından pişmanlık duyması, tövbe ve istiğfar edişine işarettir. Hz. Ömer ise onu fena ve beka mertebelerine teşvik etmektedir. Seyr ü sülûkun ilk mertebesi kabul edilen tövbe makamından ileriye geçemeyişini, benlik denilen mevhum varlıktan kurtulamamak olarak nitelendirmektedir. Konuyla ilgili olarak hacıların Kâbe'yi tavaf ederken üzerlerindeki elbiseleri çıkarıp ihram giyinmelerini örnek gösteriyor.

2204. *Kendi elbiselerini giyinmişsen Kâbe'yi nasıl tavaf edersin? Nasıl olur da hem tevhit hanesine gelirsin hem de yine kendinle beraber bulunursun?*

Nefsinin etrafında pervane olup dönen kişiler, hakikatten uzaklaşmışlardır. Böylesi bir eğilime sahip olanlar, gönül hanelerinde Hakk'ı değil benliklerini bulurlar. Kişinin tövbe ve istiğfarı, ilahî lütfa nail olmaktan kaynaklanır. İnsan nefsi ilahî lütuflardan memnunken, ilahî kahırlardan rahatsızdır. Hâlbuki lütfun da kahrın da kaynağı birdir. Gelen ilahî lütuflardan memnun kalarak Hakk'a yönelmek, kişinin kendinden ayıklık ve Hak'tan gaflet hâlinde olmasıdır. İhtiyar çalgıcı da kendi nefesine taalluk ettiği için, mazi ve istikbali yâd edip durmaktadır.³³¹

İnsan sürekli kendi vücudunu düşünür, adeta kendi vücudunun etrafında tavaf edip durursa Hakk'ı tavaf edemez. Allah'ı (c.c.) arama yolunda gayret eden kişi, diğer tüm beklentileri, hatta kendini bile terk edecektir. İnsanlık rütbesi kazanmış ruhun Allah'ta (c.c.) fani olması, buna bağlıdır. Nefis kayıtlarına bağlı kalan insan, sürekli kendi varlığını, kendi işlerini, hazlarını, sevap ve günahlarını düşünür. Benlik ve ikilikten kurtulamayan kişi, Kâbe'yi tavaf ederken Allah'ın (c.c.) evi etrafında değil de

³³¹ Konuk, *Mesnevî-i Şerif Şerhi*, c. II, s. 91.

kendi evi etrafında dolaşıyormuş gibi sürekli kendi evinin eksikliklerini düşünen insana benzer. İnsan, Kâbe'yi tavaf ederken nasıl olur da sonsuz bir vecdle kendinden geçmek yerine, başka şeyler düşünebilir? Kâbe'yi tavaf edenler, kendi elbiselerinden soyunup ihrama bürünürler. Bunun gibi âşıklar da ilahî güzellik ve ilahî varlık etrafında tavaf ederken, vücut ve nefis elbiselerinden soyunup Allah'ın (c.c.) fanilik ihramını giyinirler.³³² Çünkü geçmiş gelecek, evham ve vesvese gibi benlik elbiseleri ile tevhit hanesi ziyaret edilemez. Kâbe'nin etrafında benlik elbisesiyle tavaf edip o esnada nefsi ile meşgul olanın tavafı sahih olmaz.³³³

Tövbe aşamasından sonra gerçekleşen üst aşamalarda salikin sınırlı benliğini tamamen bırakması gerekmektedir. Şimdiye kadar çenginin tövbe etmesi metaforuyla salikin tövbe aşaması anlatılmıştı. Bu beyitlerde artık benlik duygusu, beşerî his ve arzular bir elbiseye benzetilmektedir. Ayrıca burada, haccın sembolik anlamına da yer verilmektedir. Hacıların Kâbe'yi tavaf esnasında, tüm elbiselerinden soyunup sadece ihramla tavaf yapmaları gibi, insanın da kendi beşerî benliğinden soyutlanması gerekmektedir. Mevki, makam, nam, şöhret, mal ve servet gibi her türlü dış unsurlardan arınmak esastır. Bahsedilen bu ve benzeri dış unsurlar, insanın kendinden değildir. Kendinden olmayan bu dış unsurlardan arınıp sadece insan olarak tavaf etmek esastır. Çünkü insanları birbirinden farklı kılan yegâne etken, hissettikleri gönül derinliği ve oluşturdukları şahsiyetleridir. Hac ibadeti de ilahî alana girecek ve istiğrak hâlini yaşayacak olanın mevhum benliğinin tüm izlerinden sıyrılması gerektiğini öğreten bir ibadettir. İstiğrak makamında kendiliğini/benliğini koruyan kişi, elbiseleriyle tavaf etmeye çalışan kişilere benzer. Hâlbuki tavafın sıhhatinin şartları daha başından bellidir.³³⁴ Kısaca Mevlâna, son iki beyitteki ney ve

³³² Rifai, *Şerhli Mesnevî-i Şerif*, s. 320.

³³³ Abidin Paşa, *Mesnevi Şerhi*, c. II, s. 104.

³³⁴ Ankaravî, *Şerhu'l-Mesnevî*, c. I, s. 440.

Kâbe örnekleri ile bize, istiğrak makamının gereği olarak kişide gerçekleşmesi gereken benlik değişimine işaret etmiştir.

2. Tövbeden de Tövbe Etmek

Kamışın düğümlerini dağlar gibi benlik perdelerini yakan derviş, benlik giysilerinden sıyrılıp fena makamının ihramını giyinerek Hakk'ı tavaf eder. Onun bu adımları sonunda tövbesinden de tövbe etmeye varır. Kendine dönük her türlü bakıştan kaçınmış olur. Şöyle ki:

2205. *Ey haberin sırrından habersiz olan! Senin tövben günahından daha beter oldu.*

2206. *Mazideki hâlimden tövbe ettin. Tövbeden tövbe etmeyecek misin?*

2207. *Gâh pes seda ile perişansın gâh ağlayıp inlemekten hastasın.*

Tasavvuf erbabı, bidayet ehli salıklar için zevki istiğraka, mahvı sahva tercih ederler. Müntehiler ise mahvda sahvin, sahvda mahvın zevkini ararlar. Bu beyitlerde Hz. Ömer (r.a.) ihtiyar çalgıcıya, diğer bir ifadeyle Mevlâna istidat ehline bu makama teşvik için edilen tövbeden de tövbe edilmesini tavsiye etmektedir. Çünkü tövbede benlik şaibesi vardır. İşlediği günahlara “Tövbeler olsun.” derken dervişin kendine varlık ve kudret vermesi söz konusudur.³³⁵ Sürekli geçmişinin günahlarından tövbeyle zaman harcayan kişinin asıl yapması gereken, tövbesine de tövbe etmektir. Kasas suresinin 28/88. ayeti kerimesi gereğince, Allah'ın (c.c.)vechi ve zatından gayrı her şey yok olacaktır. Geçmiş günahlara takılıp tövbe ile oyalanmak suretiyle kişi, kendi nefsini ortaya koymakta, geçmiş ve gelecek gamlarını yüklenmektedir. İstiğrak makamında tövbe ediyor görünmek, işlenen günahattan daha beter bir günahtır.

³³⁵ Tâhirü'l-Mevlevî, *Şerh-i Mesnevî*, c. IV, s. 1077.

Çünkü gaflet, başka bir gafletle izale edilmek istenmiştir. Bu da gaflet içinde gaflet demektir.³³⁶ Hâlbuki geçmişte işlenen günahların sebebi kişinin benliği idi. Bazen sessiz sedasız, bazen bağıra çağıra yapılan ağlayışlar, mihrap ve kible edinilmektedir. Hâlbuki nağmelere ve feryatlara itibar edip onlarla oyalanmanın anlamı yoktur. Bu, şu rubaide gayet güzel beyan edilmektedir:

*“Günah işledim, tövbem günahımdan beter oldu. Zira bu tövbede üç iddia vardır: Varlık ve vücud davası, kuvvet ve fiil davası. Hâlbuki Allah Teala Kur’ân-ı Kerim’inde hareket ve kuvvet ancak Allah ile dir, buyurur.”*³³⁷

Çengi hikâyesinde önce tövbenin gerekliliğinden, daha sonra ise tövbeden de tövbe edilmesi gerekliliğinden bahsedildi. Yaşanan üst aşamalarda, yani istiğrak hâlinde ağlama gibi tövbe de bir benlik emaresidir. Zira tövbe ediyor olmak, hâlen mevhum benliğin varlığına işaret eder. Bu beyitlerde ayrıca Mevlâna’nın musiki diline hâkimiyetini görmekteyiz. “Müziği kible edinmek” tabirini kullanarak, muhataplarına kendi dilleri ile hitap etmektedir.

3. Benlik Değişiminin Gerçekleşmesinde Rehberin Rolü

Hız. Ömer’in (r.a.) bu uyarılarına kulak veren ihtiyar çalgıcı, benlik değişimine girer, tövbe makamının ötesine geçerek vahdet sırrına ermeye başlar. Mevlâna da Hız. Ömer’in (r.a.) çalgıcıyı hakikatle yüzleştirmesini örnek vererek, tasavvufi uyanışın gerçekleşmesinde rehberin rolüne dikkat çekmeye başlar. Der ki:

2208. *Ömer (r.a.) ona sırların aynası olunca, ihtiyarın canı içinden uyandı.*

2209. *Ruh gibi ağlamadan, gülmeden kurtuldu. Tertemiz bir canla kalbi arındı.*

³³⁶ Konuk, *Mesnevî-i Şerif Şerhi*, c. II, s. 91.

³³⁷ Konuk, *Mesnevî-i Şerif Şerhi*, c. II, s. 92.

2210. *O an, içine öyle bir hayret düştü ki, yerden de gökten de ayrıldı.*
2211. *Başka bir istekle her şeyden geçti. Ben bunu bilmiyorum. Sen biliyorsan söyle!*
2212. *Öyle bir hâl ve kale erişti ki, hâlden de kalden de öte; Celal sahibi Hakk 'ın Cemali 'nin nuruna gark oldu.*
2213. *Öyle bir dalış ki ne bir kurtuluş imkânı ne de deryadan başka bir gören ve bilen var.*
2214. *Onun devamlı baskısı olmasaydı, akl-ı cüzi kül'den söz etmezdi.*
2215. *Baskı, baskı üzerine olduğundan deryanın dalgaları elbette sahile varır.*
2216. *İhtiyarın ahvâli oraya gelince, ihtiyar da ahvâli de perde arkasında kaldı.*
2217. *O, dedikodudan eteğini çekti. Bize, birkaç söz hatırası kaldı.*

Faruk ismi ile hak ile batılı, doğru ile yanlış birbirinden ayırıcı bir niteliğe sahip olan Hz. Ömer (r.a.), ihtiyar çalgıcının önüne ilahî sırların ve gayb âleminin bir aynası gibi çıktı. Hakikatlere ışık tutarak çalgıcının ruhunu derin uykudan uyandırdı. Ben ve biz davasından kurtulan ihtiyar çalgıcı, iradesini elinden alan geçmiş ve gelecek dertlerinden ayıldı. Yeni bir manevi güneşin doğuşunu gerçekleştirdi. Kendisinin gam ve sevinç gibi geçici hâllerden temizlendiğini ve uzaklaştığını gördü. Ten kafesinde saklı bulunan ve ilahî nurun bir parçası olan ruhu canlandı. Gönlü ve ruh âleminin araştırmacısı oldu.³³⁸

“Onun ruhu gitti, başka bir ruh ile yaşamaya başladı.” ifadesi ile ihtiyar çalgıcıda tesir halkası belirmeye başlayan sultani ruha işaret edilmektedir. İnsanda biri hayvani, diğeri de insani/sultani/ilahî bir ruh vardır. Hayvani ruh, maddî hayattan ibaret olup tüm

³³⁸ Rifai, *Şerhli Mesnevî-i Şerif*, s. 320.

hayvanlarda da bulunmaktadır. Sultani veya ilahî ruh ise insanı hayvanlardan ayıran, insana yaratılıştta üflenen bir ruhtur.³³⁹

İhtiyar çalgıcı ömrü boyunca musiki, heva ve heves ile uğraşmış, daha sonra bu hâllerinden pişmanlık duymuş, pişmanlık duygusu gereğince feryat ve figan etmiştir. Hz. Ömer'in (r.a.) dilinden dökülen ilahî sırları dinleyince, ağlamak ve gülmek gibi geçici şeylerin hepsinden vazgeçti. İçinde ışıklar saçan ruh-ı manevi gibi, kendi de sınırsız nurlara nail oldu. Ruhani sırları dinleyen, manevi ruhu hisseden, sonsuz ve sınırsız Rahmani azameti idrak eden ihtiyar çalgıcı, ilahî nimetleri ve hikmetleri müşahede etmeye başladı. Bu müşahedeye o kadar çok hayran kalmıştı ki, yer ve göklerin dışına çıkmış, bir başka âlemin seyriyle kendinden geçmiş ve mutluluğa erişmişti.³⁴⁰

İrfan sahiplerinin seyri, tabiat sarayının dışına çıkmakla başlar. Tabiat sarayının dışına çıkmak, günlük hayatın kayıtlarından kurtulmaya, bu gibi hatıraları unutmaya ve hayret deryasına dalmaya bağlıdır. Kayıtlardan kurtulanların ulaştıkları hayret makamı, müşahededen kaynaklanır. Hafız-ı Şirazî bu gerçeği şu şekilde dile getirmektedir: “*Sen tabiat sarayının haricine çıkmıyorsun, böyle olunca hakikat semtine nasıl sefer edersin?*”³⁴¹

İhtiyar çalgıcının ileri düzeyde bir hâl sahibi konumuna geldiğini belirten Mevlâna, onun hâlini lisanının söylemeye yetmeyeceğini belirtmektedir. Bunların ten kafesinde hapsolmuş kişilerin bilip bildireceği sırlar olmadığını belirtir. Tövbe makamındayken ağlayıp sızlayan ihtiyar çalgıcı, sürekli rahmet ve mağfiret talebinde bulunmaktadır. Fakat hayret makamına erişince, onda talebin ötesinde bir talep meydana gelir. İnsan görmediği bir şeyi görünce hayrete düşer, onun mahiyet ve

³³⁹ Ankaravî, *Şerhu'l-Mesnevî*, c. I, s. 442; Tâhiru'l-Mevlevî, *Şerh-i Mesnevî*, c. IV, s. 1078.

³⁴⁰ Abidin Paşa, *Mesnevî Şerhi*, c. II, s. 106.

³⁴¹ Tâhiru'l-Mevlevî, *Şerh-i Mesnevî*, c. IV, s. 1079.

hakikatini araştırmaya başlar. İhtiyar çalgıcı da sultani ruhunun hâllerini görünce hayrette kaldı ve ne olduğunu araştırmaya başladı. Bu araştırma, suret âleminin ötesinde ve arkasındadır.³⁴² İşte Mevlâna, böylesi bir talep ve zevkin nasıl tarif edileceğini, böylesi bir tarif için nasıl tabir kullanılacağını bilemez. Okuyucuya seslenerek; “Ey kari! Eğer biliyorsan sen söyle.” der.³⁴³ İhtiyar çalgıcının yaşadığı bu hâl, her sözün ve her hâlin üstünde bir hâldir. İlâhî güzellikler deryasına dalan ihtiyar çalgıcının bu dalışını daldığı deryadan başkası bilemez, bilse de söyleyemez. Bir kez dalanların bir daha ayrılamayacakları deryada yüzen ihtiyar çalgıcının kendisi artık mevcut değildi. Onun bu yokluğunu ancak içine daldığı derya bilebilir.³⁴⁴ Dalınan deryadan maksat, birlik makamına ulaşan evliya zümresidir.³⁴⁵ İhtiyar çalgıcının kurtulamayacak derecede deryada boğulması, onda gerçekleşen fena-yı etem/en mükemmel fena hâlinin zuhur edişine işaretir. Deryadan başkası tarafından tanınmaması ise ilahî tecellinin şahsa göre olması ve sürekli değişmesidir. Allah’ın (c.c.) zatının sınırı olmadığı gibi, sıfat ve eserlerinin de sonu yoktur. Zira ilahî tecelliler sürekli değişir ve kişinin istidadına göre gerçekleşir. Bu yüzden velilerden hiçbiri de bir diğerinin özel hâllerini bilemez. Bir kudsî hadiste de “*Doğrusu benim velilerim, kubbelemin altındadır; ancak ben bilirim onları.*” denilmektedir.³⁴⁶

Tüm bunları idrak eden, böylesi sırlara ermek dileyen cüzi aklın, kendisini bu yolda harekete geçiren gaip bir kudretin bulunduğunu düşünmesi zorunludur. Gaipteki bu gücün cüzi aklı uyardırmak yolundaki ısrarları ve tazyikleri olmasaydı, bu akıl, külli aklı bilemez, külli aklın esrarını düşünüp çözmeye çalışamazdı.

³⁴² Konuk, *Mesnevî-i Şerif Şerhi*, c. II, s. 93.

³⁴³ Tâhiru’l-Mevlevî, *Şerh-i Mesnevî*, c. IV, s. 1079.

³⁴⁴ Rifai, *Şerhli Mesnevî-i Şerif*, s. 320.

³⁴⁵ Konuk, *Mesnevî-i Şerif Şerhi*, c. II, s. 93.

³⁴⁶ Tâhiru’l-Mevlevî, *Şerh-i Mesnevî*, c. IV, s. 1080.

Külli akıldan maksat, Zat-ı Mutlak; cüzi akıldan maksat ise külli akıldan akseden beşerî akıllardır. Takaza/baskıdan maksat, Vahidiyyet mertebesinde Mutlak Varlık'ın sahip olduğu isim ve sıfatların haricî varlık olarak zuhur etmeyi dilemeleridir. Dolayısıyla vahidiyyet mertebesinde gizli bir şekilde bulunan ilahî isim ve sıfatlar, haricî varlıklar hâlinde zuhur etmeyi istemeselerdi, cüzi akıl, ihtiyar çalgıcının gark olduğu mutlak varlık deryasından bahsedemezdi. Zira isim ve sıfatlar, o sınırsız ve sonsuz deryayı dalgalandırmaktadır.³⁴⁷

Deniz dalgaları nasıl birbirini iterek, üzerlerindeki batmayan bir cismi sahile kadar iletirlerse, hakikat deryasının dalgaları da taşıdıkları büyük gerçeği, öylesine birbirlerini iterek bu âleme ulaştırır. Cüzi akılların aydınlanması, mana ve hakikat aydınlığına ermesi sağlanır.³⁴⁸ Aslında, “Onun devamlı baskısı olmasaydı, akl-ı cüzi kül'den söz etmezdi.” beyti ile Mevlâna, aslında özür beyan etmektedir. Önceki beyitte, “Ey okuyucu! Ben bilmiyorum, biliyorsan sen söyle.” dediği hâlde, marifet ve hakikatleri beyana devam etmekten dolayı özür diliyor. “Bana baskı yapılmasaydı, külli hakikatlerden bahsetmezdim.” diyor. İlahî emirle hakikat deryasında kabaran dalgaların bu dünyada yayılmasından maksat, velilerin lisanı ile zuhur eden hakikat ve marifetlerin bu dünyada yaygınlaşmasıdır.³⁴⁹

İhtiyar çalgıcı manevi tecrübelerin sonuna erişmiş, göreceğini görüp öğreneceğini öğrenmiştir. Bu yüzden artık fani vücudundan kurtulmuş, perdelerin ötesini görmeye başlamış, hatta fena perdesini aşarak Allah'ta baki olma derecesine erişmiştir. Hayret makamına ulaşan ihtiyar çalgıcı, kelime ve ifadelerle izah edilemeyecek hâller yaşamıştır. Tövbe makamındayken “Şöyle yaptım, böyle ettim.” diye seslenen ihtiyar çalgıcı, hayret makamına ulaştınca daha önceki

³⁴⁷ Konuk, *Mesnevî-i Şerîf Şerhi*, c. II, s. 94.

³⁴⁸ Rifai, *Şerhli Mesnevî-i Şerîf*, s. 320-321.

³⁴⁹ Tâhiru'l-Mevlevî, *Şerh-i Mesnevî*, c. IV, s. 1081.

bu tür sözleri söylemez oldu, hatta başladığı bir cümlenin yarısı da ağzında kaldı ve tamamlayamadı.³⁵⁰ Bu hâlleri ile ihtiyar çalgıcı bütün dedikoduların üstüne yükselmiştir. Ne söyleyecek sözü ne de dinleyecek meçhulü kalmıştır. Fenafillâh mertebesine erişen ihtiyar çalgıcı, hem kendinden hem de hâllerinden geçer oldu. Vahdet-i vücud sırrına erdi ve kendi varlığını Hakk'ın varlığında yok etti. Çalgıcıya vahdet-i vücud sırrı zahir olunca, kendisinde Hakk'ın kelam sıfatı/söyleyicilik sırrı meydana geldi. Dolayısıyla bu sırrı açıklar oldu. Fakat onun ağzında bu vahdet-i vücud sırrına dair sözler yarım kaldı. Hem vicdani hem de zevkî bir durum olan vahdet-i vücud sırrı söz kalıplarına dökülecek olursa, o söz yarım kalır, tamamlanamaz. O nedenle de kesret/çokluk âleminin parçalarına dikkat kesilmiş olanlar, vahdet-i vücud meselesine akıl erdiremezler. Birçok kişi vahdet-i vücud meselesini yanlış anlamak yüzünden dalalete düşmüştür.³⁵¹ Mevlâna da sonunda, “Bizim dilimizde ihtiyar çalgıcının böylesi yarım kıssası kalmıştır.” demektedir.³⁵²

Özetle, bu ihtiyar çalgıcı hikâyesinde, Hz. Ömer'in (r.a.) konumuna dikkat çekilmektedir. Hz. Ömer (r.a.), çenginin tövbesine ve derunundaki potansiyelin/can-ı pîrin uyanmasına katkıda bulunmaktadır. Hz. Ömer (r.a.), ilahî sırlara ayna olmaktadır. Hz. Ömer (r.a.) gibi rehberler/mürşid-i kâmiller de ilahî sırlara ayna olmalı, karşısındakinde böylesi bir uyanış gerçekleştirmelidirler. Mürşidin esrar-ı ilâhiyeye ayna olması sonucu, salikte benlik değişimi başlar. Bu benlik değişimi ile dervişin canı, diğer bir canla değişir. Salik tabiat sarayının dışına çıkar. Dervişin yaşadığı bu değişime hayret hâli de eşlik etmeye başlar. Bu değişimle salikte yeni bir arayış başlar. Ancak bu, artık ifade edilemez bir hâldir. Benlik değişimi sonucu kişinin yaşadığı bu istiğrak hâlinden, o derya dışında kimse haberdar olmaz. Dolayısıyla sufinin bu tecrübesi, kendisine

³⁵⁰ Tâhiru'l-Mevlevî, *Şerh-i Mesnevî*, c. IV, s. 1082.

³⁵¹ Konuk, *Mesnevî-i Şerif Şerhi*, c. II, s. 94.

³⁵² Rifai, *Şerhli Mesnevî-i Şerif*, s. 321.

özgüdür. Zira tecellisi sınırsız olan Allah (c.c.), her velisine ayrı bir şekilde tecelli eder. O hâlde tasavvufi ve mistik tecrübenin bazı ortak özellikleri olmakla birlikte, istiğrak hâlinin yaşandığı ileri aşamalarda kişiye has birtakım tecelliler gerçekleşir.

4. Can Cömertliği

Hz. Ömer (r.a.) gibi bir mürşid-i kâmilin rehberliğinde bi-dayet basamağından nihayet mertebelerine yükselen, tövbe makamından hayret makamına eren ihtiyar çalgıcı, izah edilemez zevk ve sefaya erer. Bu hâle gıpta edenleri ve bu zevki yaşamak isteyenleri Mevlâna, ihtiyar çalgıcı gibi can fedasında bulunmaya, cömertlik ve fedakârlık duygularına bürünmeye davet etmektedir:

2218. *Bu sofraya tuz olmak için, yüz binlerce can feda etmek gerek.*

2219. *Can ormanında avlanmak için, doğan kuşu ol. Nur saçan güneş gibi canla oyna!*

2220. *Görmüyor musun? Dünyamızı aydınlatan yüce güneş can saçar, hayat saçar. Her an nurdan boşanır, yine her an nurla doldurulur.*

2221. *Ey manalar âleminin güneşi, sen de canlar saç, şu köhne dünyaya yenilik ver, yenilik göster.*

2222. *İnsanın vücuduna da akıl ve can, gayb âleminde akarsular gibi gelip duruyor.*

. *Her zaman gayb âleminde insanın bedenine yeni yeni hayat ve ilahî feyizler gelir. Bu feyizlerle insana, “Ten âleminde dışarı çık, kendinden kurtul, iyilik et, başkalarına hizmette bulun.” emri verilir.*

İhtiyar çalgıcının nail olduğu zevk ve neşe, ilahî inayet ve lütfun sonucudur. Allah (c.c.), onun karşısına Hz. Ömer (r.a.) gibi bir mürşit çıkarmıştır. Bir zaman günah yolunda kullandığı

çalgısını bu kez Hak yolunda kullanma bilinci vermiştir. Zira Bakara suresinin 105. ayet-i kerimesinde şöyle buyrulmaktadır:

مَا يَدُّ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ أَهْلِ الْكِتَابِ وَلَا الْمُشْرِكِينَ أَنْ يُنَزَّلَ عَلَيْكُمْ مِنْ خَيْرٍ مِنْ رَبِّكُمْ وَاللَّهُ يَخْتَصُّ بِرَحْمَتِهِ مَنْ يَشَاءُ وَاللَّهُ ذُو الْفَضْلِ الْعَظِيمِ
 “(Ey müminler!) Ehl-i Kitaptan kâfirler ve putperestler de Rabbinizden size bir hayır indirilmesini istemezler. Hâlbuki Allah, rahmetini dilediğine verir. Allah büyük lütuf sahibidir.”

İhtiyar çalgıcının vardığı vahdet âlemindeki lezzetleri tatmak, birlik şarabından ve aşk badesinden içebilmek için bir can değil, binlerce can feda edilir. Çünkü mana âleminde zevk ve sefa sürmek için canların feda edilmesi gerekir. Mana avcılığına çıkan kimsenin can ormanında şahin gibi olması gerekir. Kazanmak ya da kaybetmek gibi duygulara kapılmayan şahin, bütün dikkati ile hızlı ve keskin hareket eder, avını avlayabilmek için canını ortaya koyar. Şahin edası ile hareket eden ihtiyar çalgıcı da manayı elde etmek uğruna vücudunu ve canını vermektedir.³⁵³

Kişi, insanlık âlemini aydınlatabilmek için, güneş gibi yükseklerde ve parlak olmalıdır. Güneş nasıl cihana hayat ve nur saçıp her an kâinatı nuruyla dolduruyorsa, maneviyat güneşi de hayat saçar, can verir ve bu köhne cihana bir yenilik gösterir.³⁵⁴ Maneviyat güneşi olan insan-ı kâmiller, hem maddi dünyayı hem de taliplerinin kalplerini aydınlatmak için görevlendirilmişlerdir. Üzerlerine maneviyat güneşinin ışınları ve nurları yansıyan kişiler, farkına varmadan Allah’ın (c.c.) merhamet ve kudreti ile donanırlar. Güneş nasıl dünyayı yeni ışınlarla dolduruyorsa, insan-ı kâmillerin kalbi de insanların kalbini yeni nurlarla donatmakta ve onlara hayat bağışlamaktadır. Hak yolunda can feda etmek; kişinin tüm enerjisini bu yolda harcaması, yeniden can bulması demektir. Can verenlerin can gücü artmış olur. Zira sadaka

³⁵³ Rifai, *Şerhli Mesnevî-i Şerif*, s. 321.

³⁵⁴ Rifai, *Şerhli Mesnevî-i Şerif*, s. 321.

vermek, şeklen malın azalması gibi gözünse de aslında sahibinin malının ve bereketinin artmasını sağlamaktadır.³⁵⁵ Güneş nasıl ışık ve nur saçmaktan çekinmiyorsa, bizler de fedakârlıklardan kaçınmamalıyız. Allah (c.c.) bizim ona verdiğimizden daha büyüğünü, daha güzelini ve daha ebedîsini bize vermektedir.³⁵⁶

“Ey manalar âleminin güneşi, sen de canlar saç, şu köhne dünyaya yenilik ver, yenilik göster.” diye seslenen Mevlâna, evliyanın Hz. Ömer (r.a.) gibi, hakikat arayıcılarına yardım etmesini, irşat ve hidayeti, manevi duyguları dağıtmasını istemektedir. Hakikate susanmış olanlara hayat vermesini dilemektedir.

Hakiki canı bulmak için camı, canlar canı için feda etmek gerekir. Gayb âleminden akıp gelen can ırmağından hem bu âleme hem de bu âlemdeki insanlara akıl ve can sunulmaktadır.³⁵⁷ Hakikat yolcularına düşen görev, selamet yolunda ve Hakk’a yakın olmak uğrunda yapabilecekleri fedakârlıklardan kaçınmamalarıdır. Çünkü Allah (c.c.), her gün nehirlerle yataklarında nasıl su yetiştirirse, bir değeri olan kullarının kalplerine ve bedenlerine de can ve manevi güç akıtır. Hayırlı şahsiyetleri ihya eder.³⁵⁸

“İnsanın vücuduna da akıl ve can, gayb âleminden akarsular gibi gelip duruyor.” beyti ile bizlere hem ruh-ı hayvani hem de ruh-ı sultaninin geliş seyri hatırlatılmaktadır. Farsçada ruh-ı hayvaniye revan, ruh-ı sultaniye ise can denilmektedir. Her iki ruh da akarsular gibi gayb âleminden insanın bedenine akmaktadır. Dolayısıyla kesintisiz akmaya devam eden can cömertliğinden, ruh fedakârlığından kaçınmamak gerekir.³⁵⁹

Gayb âleminden gelen ses, bize ten âleminden çıkıp kurtulmayı, bedenin gayrimeşru arzularından uzaklaşmayı, hayırlı

³⁵⁵ Abidin Paşa, *Mesnevi Şerhi*, c. II, s. 109.

³⁵⁶ Rifai, *Şerhli Mesnevî-i Şerif*, s. 321.

³⁵⁷ Rifai, *Şerhli Mesnevî-i Şerif*, s. 321.

³⁵⁸ Abidin Paşa, *Mesnevi Şerhi*, c. II, s. 109.

³⁵⁹ Tâhiru'l-Mevlevî, *Şerh-i Mesnevî*, c. IV, s. 1084.

işler yapmayı hatırlatmaktadır.³⁶⁰ İnsan, bedeninden bazı şeyleri çıkarmalı ki farklı imkânlarla kavuşabilsin. Örneğin insan, nefes almak için nefes vermek zorundadır. Ciğerindeki havayı dışarı çıkarmazsa yenisini alamaz. Bundan dolayı vermektен, cömertlikten ve elimizdekileri başkalarına sunmaktan kaçınmamalıyız.

“Can feşan ey afitab-ı manevi/Ey manalar âleminin güneşi, sen de canlar saç” beyti ile infak ve cömertliğe teşvik eden Mevlâna, hadis-i şerife telmihte bulunmaktadır. Takip eden beyitte bu hadisin anlam boyutu çerçevesinde, infak edilen şeylerin yerine Allah’ın (c.c.), başkalarını ihsan edeceğini beyan ediyor.

Bu beyitlerde görüleceği üzere, Mevlâna, ele aldığı kavramları bilinen, genel anlamlarının ötesinde, daha çok tasavvufi olgunlaşma ve seyr ü süluktaki anlamlarıyla kullanır. Dolayısıyla onda, bilinen pek çok kavram, semantik bir değişime uğrar. Örneğin cömertliği ele alırken, cömertlik kavramını herkesin bildiği anlamından ziyade, benlik değişimini gerçekleştiren can cömertliği olarak kullanmaktadır. Hem mal cömertliğinde hem de can cömertliğinde güneş gibi olmamızı, yani bitmek tükenmek bilmeyen bir iştihakla verici olmaya alışmamızı istemektedir. Dünyanın başlangıcından beri ışık saçan güneşin enerjisinin neden bitmediğini araştıran bilim adamları, onun bir kaynaktan beslendiğini ortaya koymuşlardır. Makro kozmostan mikro kozmosa geçiş yapan Mevlâna, insanın da güneş gibi cömertlikten çekinmemesini ister. Cömertlikten usanmayanlara Allah’ın yeni bir hayat ve enerji kaynağı bağışlayacağını dile getirir. Allah’ın sürekli gerçekleşen tecellileri, kendisinin cömertliğindedir. Rızkının devamını isteyenler, cömert olmalıdır.

³⁶⁰ Rifai, *Şerhli Mesnevî-i Şerif*, s. 321.

O N B İ R İ N C İ B Ö L Ü M

Cimrilik ve Savurganlıktan Kurtulup İnfakı
Şiar Edinme Öyküsü

Cimrilik ve Savurganlıktan Kurtulup İnfakı Şiar Edinme Öyküsü

Önceki bahsi can cömertliği ile kapatan Mevlâna, konuyla ilgili olarak, “Hiçbir gün yoktur ki Allah ’ın kulları, sabaha bunlar olmaksızın ulaşsınlar. İki melek nazil olur. Biri der ki: Allahım! Sen her sadaka dağıtıcı cömert kimseye kat kat mal ve servet ver. Bir melek de der ki: Rabbim! Sen her hasis ve cimriye ziyan ver. Ta ki kıskandığı mal tükenip yok olsun, ziyan içinde ziyan olsunlar.” hadisine yer verir ve infak edenin Hak yolunda mücahit olduğundan, nefis yolunda ise müsrif olmadığından söz eder. İlgili hadis çerçevesinde, ihtiyaç sahibi fakire bağış ve yardımlarda bulunan cömert insan ile müsrif kişiler arasındaki farka dikkat çekilmektedir. Cömert insanlar, servetini Allah (c.c.) yolunda ve hayır uğrunda harcayan kimselerdir. Müsrif kimseler ise mallarını nefsanî hazları uğruna sarf eden, bedenleri gibi fani olmaya mahkûm talihsizlerdir. Konu ile ilgili hadis-i şerifin tam metni şu şekildedir:

2223. Peygamber Efendimiz (s.a.s.) buyurdu ki: *Daima iki melek, öğüt vermek için, hoş bir şekilde, tatlı bir sesle seslenirler.*

2224. Derler ki: *“Ya Rabbi, cömertleri, yoksullara ihtiyaçları olan şeyleri verenleri doyur, ihtiyaçtan uzak tut, onların verdikleri her dirheme karşılık, yüz bin dirhem ihsan et.*

2225. *Allah ’ım, malını esirgeyenlere, cimrilere de dünyada ziyan üstüne ziyandan başka bir şey verme.”*

2226. *Yardım etme, verme durumu müsait nice kişi vardır ki, onların lâıyk olmayanlara vermemeleri, vermelelerinden daha iyidir. Sen de bu yüzden, Allah'ın (c.c.) verdiği malı, ancak O'nun emrine göre harca.*

Yapılan harcama ve bağışlar, yerli yerince gerçekleştirildiği zaman bir anlam ifade eder. Fakat aşırı ve yersiz harcamalar israf olur. Allah'ın (c.c.) kendisine verdiği nimetleri kişi, O'nun emrettiği yerlere ve uygun gördüğü ölçüde harcamalıdır. Zira her nimet ve her servet Allah (c.c.) vergisidir. Servetimiz Allah'ın (c.c.) nimeti olduğuna göre, onu sarf edeceğimiz yeri bilmemiz gerekir. Uygun olmayan yerlere ve layık olmayan kişilere vermemiz o nimeti heba etmek olur. Servet ve nimetleri uygun yerlere sarf etmemiz gerektiği gibi ilim ve irfanı da ehline vermeliyiz.

İslam'da infak ve fakirlere sadaka vermek, son derece önemli ve gereklidir. İslamiyet'in zuhurundan önce cahiliye dönemi Arapları cömertlik ve misafirperverlik gibi birtakım özelliklere sahipti. Fakat fakirleri gözetmek, onların gereksinimlerine yardımcı olmak, yaşam şartlarını kolaylaştırmak gibi durumlar söz konusu değildi. Zenginler, "meysir" dedikleri kumardan kazandıkları deve etini yemezlerdi. Fakirlere sadece yemedikleri bu deve etini verirlerdi. Fakir fukaranın fazlalık ve çokluğu düşünülecek olursa, bu da deveye kulak mesabesinde idi. Yine cahiliye Arapları ekinleri ile hayvanlarından bir kısmını ikiye ayırır, bir kısmını Allah'a (c.c.), diğer kısmını da putlara tahsis ederlerdi. Allah'a (c.c.) ayrılan kısım, fakirler ile yolculara; putlara ayrılan kısım ise puthane hizmetlilerine verilirdi. Çoğunlukla putların hissesi artırılır ve Allah'a (c.c.) ayrılan kısımdan kısılırdı. İnsanın selamet ve saadetini sağlamaya kefil olan İslamiyet zuhur edince, fakirlerin görülüp gözetilmesi için sadaka verilmesini tavsiye etti. İslam, sadaka vermeyi Allah'a (c.c.) borç vermek olarak kabul etti. Verilen bir sadaka karşılığında Allah'ın (c.c.) yedi yüz misli, hatta daha fazla sevap vereceği bildirildi. Sadakanın

gizlice, samimi bir niyetle verilmesi, sadaka verirken fakirlere hakaret edilmemesi emredildi. Verilen fitre ve kurban hisseleri ile fakirlerin bayramlarda sevindirilmesi, malın zekâtını vermek suretiyle muhtaç kişilerin sıkıntıdan kurtarılması dinin rükünlerinden kabul edildi. Tüm bunlarla birlikte yapılması gereken asıl husus, sadaka ve zekâtın başkalarına gösteriş için değil, Allah (c.c.) rızası için verilmesidir.³⁶¹

Sadaka veren, hayır ve hasenat yapanlar, Hakk'ın emrini kabul edip yerine getirmişlerdir. Sadaka ve infakın ne denli faydalı ve önemli olduğunu bilmişlerdir. Onlar bu iyiliklerinin karşılığı olarak ihsanı hak etmişler, Allah'ın (c.c.) merhametine layık olmuşlardır.

Emredilen zekât ve sadakayı vermeyip engelleyenler ise gerçekte Allah'ın (c.c.) ihsanı olarak yaratılmış olan nimetlerin, sahiplerinin eline geçmesine mani olmuş, hatta çalmışlardır. Cimrilik ederek üzerlerine düşen sadaka ve infakı gerçekleştirmeyenler, beddua ve zarara maruz kalmışlardır.³⁶²

Kişinin cimrilik ederek malını elde tutması, başkalarına iyilik sağlamaz ama büyük bir zarar da meydana getirmez. Şu bir gerçek ki, zarar verecek, gayrimeşru bir şekilde sadaka ve zekât vermektense hiç vermemek daha hayırlıdır. İnananlara düşen görev; mal ve servetlerini, hüner, zekâ, feraset, cesaret, yiğitlik ve bilgi gibi değerleri yerli yerince kullanmasıdır.³⁶³

1. İnfakın Yerinde Yapılması

İnfakta bulunurken israf ve cimrilikten kaçınmak esas olduğu gibi, infakın yerli yerince yapılması da elzemdır. Allah'ın (c.c.) nimetlerini ancak O'nun için ve O'nun uygun gördüğü şekilde sarf edebiliriz. Allah'ın (c.c.) hoşnut olmadığı bir yere ne

³⁶¹ Tâhiru'l-Mevlevî, *Şerh-i Mesnevî*, c. IV, s. 1085-1086.

³⁶² Abidin Paşa, *Mesnevi Şerhi*, c. II, s. 110.

³⁶³ Abidin Paşa, *Mesnevi Şerhi*, c. II, s. 111.

kadar harcama yaparsak yapalım, bunun adı cömertlik olmaz. Allah'ın (c.c.) nimetlerini, ilahî rızaya muhalif bir tarzda kullanamayız. Mevlâna bunu, Mekkeli müşriklerin Peygamberimiz'e (s.a.s.) düşmanlık yolunda develerini kurban etmelerine ve gafil bir kölenin padişah malını düşmanlarına sunmasına benzetir:

2227. *Harca ki hadde hesaba sığmaz hazine elde edesin ve bu suretle Allah'ın (c.c.) ihsan ettiğini israf ederek, kâfirlere katılmayasın.*
2228. *Çünkü Mekke kâfirleri, kılıçları Peygamber Efendimiz'e (s.a.s.) üstün olsun diye, kendi mabutlarına develer kurban eder, mallarını boş yere harcarlardı.*
2229. *Hakk'ın emrini, Hakk'a ulaşmış bir kâmilden sor, öğren; çünkü her gönül, Hakk'ın emrini anlamaz ki.*
2230. *Yersiz ihsan, asi bir kölenin, güya adalet ediyorum, ihsanda bulunuyorum diye, padişahın malını eşkıyaya dağıtmasına benzer.*
2231. *Kur'ân-ı Kerim'de "Onların bütün bağışları hasrettir, iç acısıdır." diye gaflet ehlini korkutan bir ayet vardır.*
2232. *Şu asi kulun adaleti, ihsanı, onu padişahıdan daha çok uzaklaştırır, gözden düşürür, yüzünü karartır.*
2233. *Mekkeliler, Hz. Peygamber'le (s.a.s.) savaşırken, kabul edilir umuduyla kurban kesmişlerdi.*
2234. *İşte bunun içindir ki, mümin yardıma, lütfâ mazhar olamamak korkusundan, daima namazda, "Ya Rabbi, Sen, bizi doğru yola sevk ve hidayet eyle." diye dua eder.*

Sahip olduğumuz maddi ve manevi nimetleri, Hakk'ın ikramlarını israf etmemeliyiz. Emredildiği gibi uygun yerlere sarf etmeliyiz. Allah (c.c.), böyle davrananlara sınırsız hazinelerinden

daha çok nimet verir. Merhametiyle kâfirlerden sayılmaktan kurtarır.³⁶⁴ Nitekim hadis-i şerifte şöyle buyrulmaktadır:

خير المال ما انفق في سبيل الله “*Malın hayırlısı Allah yolunda harcananıdır.*”

Kurban keserek muhtaçlara vermek, makbul bir sadakadır. Fakat kurbanın makbul olması, kesenin niyetine bağlıdır. Saadet madeni, hidayet nuru ve marifet ummanı olan Efendimiz’e (s.a.s.) karşı bozuk bir niyetle kesilen kurban ise sahiplerine ebediyen ziyan ve hüsrân sebebi olacaktır.³⁶⁵ Nitekim Mekkeli müşrikler, kılıçlarının Hz. Muhammed’e (s.a.s.) karşı galebe çalması için adaklar adamış, develer kurban etmişlerdir. Fakat onların kurbanları Allah (c.c.) yolunda yardım ve ihsan için değil, kendi nefisleri ve ihtirasları içindir. Bu özellikleri nedeniyle şeytanın kardeşleri oldular. Böylece mallarını ziyan edip Allah’ın gazabına uğradılar.³⁶⁶ Enfal suresinin 36. ayet-i kerimesinde Allah (c.c.), böylesi gafiller için şöyle hatırlatmalarda bulunmaktadır:

إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا يُنْفِقُونَ أَمْوَالَهُمْ لِيَصُدُّوا عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ فَسَيُفْفِقُونَهَا ثُمَّ تَكُونُ عَلَيْهِمْ حَسْرَةً ثُمَّ يُغْلَبُونَ وَالَّذِينَ كَفَرُوا إِلَىٰ جَهَنَّمَ يُحْشَرُونَ “*Şüphesiz ki inkâr edenler mallarını, (insanları) Allah yolundan alıkoymak için harcıyorlar. Daha da harcayacaklar. Ama sonunda bu, onlara yürek acısı olacak ve en sonunda mağlûp olacaklardır. Kâfirlikte ısrar edenler ise cehenneme toplanacaklardır.*”

Bedir ve daha sonraki savaşlarda müşrikler bütün servetlerini ortaya koyarak İslam’ı mağlup etmeye yeltenmişler, fakat sonunda hepsi perişan olmuşlardır. Mekke’nin ileri gelenleri Allah Resulü’ne (s.a.s.) karşı yapacakları savaşlar için kestikleri kurbanların makbul olacağını sanıyorlardı. Allah Resulü’ne (s.a.s.) karşı, yine Allah’ın (c.c.) malını harcayıp bunu ziyan ettiklerini

³⁶⁴ Abidin Paşa, *Mesnevi Şerhi*, c. II, s. 111.

³⁶⁵ Abidin Paşa, *Mesnevi Şerhi*, c. II, s. 111.

³⁶⁶ Ankaravî, *Şerhu l-Mesnevi*, c. I, s. 445.

bilemiyorlardı. Yaptıkları iş, gafil kölenin, padişahın malını adalet ve merhamet olsun diye haydutlara dağıtışına benzemektedir. O asi kölenin servet dağıtışı ilginçtir. Önce padişahın çalmış, ardından padişahın düşmanı olan isyancılara vermiş ve nihayet bu alışveriş biçimiyle isyancıların cüretlerini ve kötülüklerini artırmıştır. Bunların hepsi zarar verici şeylerdir, hâliyle de yoksunlukla sonuçlanacaktır.³⁶⁷ Bu hain kölenin yaptığı, padişahın nazarında gözden düşmekten ve yüz karalığından başka bir netice vermez. Âlemlerin şahı olan Allah'ın (c.c.) insanlara saadetleri için bahşettiği, merhametinden verdiği mal ve serveti, ilahî emrin dışında sarf edenler, ilahî lütuftan uzaklaşıp azap ve zillete maruz kalırlar. Adaleti gerçek hayatın mihengi, zulmü ebedî hüsrânın nedeni olarak bilen, sözlerinde ve davranışlarında hata yapma korkusunu taşıyan müminler, Allah'ın (c.c.) huzurunda namaza durdukları zaman, “اهدنا الصراط المستقيم - *Bizi doğru yola ilet!*” diye yalvarır, bu ayetin aydınlığı içinde Allah (c.c.) korkusunun derin hazzını duyarlar.³⁶⁸ Çünkü doğru yolu bulmak Hakk'ın yardımıdır. Doğru yolu bulmak kolay değildir. Sırat-ı müstakim, itidal yoludur. İtidal yolunun bir tarafı ifrat, diğer tarafı tefrittir. Her iki taraf da Hak katında makbul değildir.³⁶⁹

2. Ten ve Can Cömertliği

Şimdiye kadarki beyitlerde batıl uğruna harcanan şeylerin infak değil, sahibi için hüzmün kaynağı olacağını belirten, mal, servet ve para gibi maddi cömertlikten bahseden Mevlâna, üslubunun gereği olarak cömertlik kavramını bir üst boyutta ele alır:

2235. *Para vermek, mal vermek, cömert kişiye lâıktır.
Âşıkların cömertliği ise can bağışlamaktır.*

³⁶⁷ Abidin Paşa, *Mesnevi Şerhi*, c. II, s. 113.

³⁶⁸ Rifai, *Şerhli Mesnevi-i Şerif*, s. 323-324.

³⁶⁹ Konuk, *Mesnevi-i Şerif Şerhi*, c. II, s. 99.

2236. *Sen, Allah (c.c.) rızası için ekmek versen, sana ekmek verirler. Allah (c.c.) uğruna can verirsen, sana can verirler.*
2237. *Şu çınarın yaprakları dökülürse, Cenâb-ı Hak, ona yapraksız da yaşama gücü verir.*
2238. *Dağıtmaktan, cömertlikten ötürü elinde mal kalmasa, Allah'ın (c.c.) inayeti, seni hiç ayak altında çiğnetir mi?*
2239. *Ekin ekenin ambarı boşalır ama bu işin iyiliği tarlada belli olur.*
2240. *Fakat buğday ekilmez, yerinde kullanılmaz da ambarda saklanırsa, bitlere, küçük kurtlara, farelere benzeyen hadiseler onu tamamıyla mahveder.*

Allah (c.c.) yolunda servet bağışlamak, ancak serveti olan cömertlerin işidir. Fakire sadaka vermek, mürüvvet ehlinin şanındandır. Böyle bir davranış saadete erebilmenin yoludur. Dervişin ve aşığın böyle serveti olmayabilir. Fakat onun nefsinin feda edip canını Allah'ına (c.c.) vermek gibi daha büyük hazinesi vardır.³⁷⁰ Cömertlikte, kişinin servetini bahşetmesinden daha yüce olan Hak yolunda can feda etmek, ancak âşıkların ve kemale ermişlerin işidir. Âşıklar katında mal cömertliğine itibar edilmez.³⁷¹ Âşıkların ve kâmillerin Allah (c.c.) rızası için tercih ettikleri riyazet, mücadele, sıkıntı, mihnet ve içtikleri şerbet en büyük lezzet, en büyük saadet, en büyük nimettir.³⁷² Fuzuli'nin;

*Âşık oldur ki kılar canın feda cananına
Meyl-i canan etmesün her kim ki kıymaz canına
Canını canana vermektir kemali âşıkın
Vermeyen can, i'tiraf etmek gerek noksanın*

³⁷⁰ Rifai, *Şerhli Mesnevî-i Şerif*, s. 324.

³⁷¹ Ankaravî, *Şerhu'l-Mesnevî*, c. I, s. 446.

³⁷² Abidin Paşa, *Mesnevi Şerhi*, c. II, s. 113.

mırsalarında olduğu gibi gerçek âşığı, cananına vereceği böyle-
si yüce bir serveti vardır.³⁷³

Meşru yollarda mal ve servet harcayanlar, üzerlerindeki ilahî nimetleri Hak sahiplerine verebilenler, Allah'ın (c.c.) hikmeti ge-
reği mal ve servetlerini artırır. Riyazet ve mücadele uğrunda ve
meşru bir şekilde can verenler, verdikleri cana karşılık feyizlerle
dolu bir cana nail olurlar.³⁷⁴ Feda edilen can ekmeğinin karşılığı,
ebedî hayat mükâfatıdır.³⁷⁵ Ulu çınarlar yapraklarını toprağa dö-
ker, toprakları, yapraklarının gıdasıyla besler. Fakat bu büyük
cömertlikleri hiçbir zaman karşılıksız kalmaz. Allah (c.c.), çınar-
lara yapraksız ayları için gereken gıdayı verir. Öyle ki bir gün,
bütün kış kuru kalmış çınarlar, baharın yeşil giysileriyle donanır,
taze hayat bulur.³⁷⁶ Cömertler mallarını ve canlarını Hakk'ın emri
üzerine feda edince dar görüşlüler nazarında maddi nimetlerden
mahrum kaldıkları zannedilir. Ama irfan ehline göre kat kat zen-
ginlik ve sermaye sahibi olurlar. Hak yolunda yaptığımız cömert-
likten dolayı elimizde mal ve servet kalmayacak olsa, şeytan veya
şeytan tabiatlı insanlar bizleri fakirlikle korkutacak olsa, bizler
yine Allah'ın (c.c.) merhametine ve keremine dayanarak asla kor-
kup endişeye kapılmamalıyız. Çünkü kerem sahibi olan Rabbi-
miz, sevdiği kullarını keder ve cefalara çiğnetmez. Görünüşte eza
ve cefa içerisinde olsalar bile nefis-i mutmainne makamında olan
kulların akıl ve gönüllerine manevi saadet ve sefa bahşedilir. Bun-
ları idrak etmek akıl ve zekânın ötesindedir.³⁷⁷

Toprağını yaprakları ile besleyen çınarın tekrar yeşermesi
gibi, Allah (c.c.) da kendi kullarına yardım edenleri hiçbir zaman
darda bırakmaz. Dünyada servet, ahirette ebedi nimet verir. Ete-

³⁷³ Rifai, *Şerhli Mesnevî-i Şerif*, s. 324.

³⁷⁴ Abidin Paşa, *Mesnevî Şerhi*, c. II, s. 114.

³⁷⁵ Ankaravî, *Şerhu l-Mesnevî*, c. I, s. 446.

³⁷⁶ Rifai, *Şerhli Mesnevî-i Şerif*, s. 324.

³⁷⁷ Abidin Paşa, *Mesnevî Şerhi*, c. II, s. 114.

ğine tohum doldurup sürülmüş tarlada gezen çiftçi, eteğinden saçtığı tohumlara karşılık, hasat vakti gelince verdiği kat kat mislini almaktadır. Boşalttığı bir ambara mukabil kaç ambar dolusu zahire toplamaktadır. O çiftçi böyle yapmasa da tohumlarını ambarda saklasa, bundan bir şey kazanmazdı. Belki de ambar dolusu tohumlarını zıyan ederdi. Ambarda sakladığı tohumluk buğdayını fareler yer, böcekler bitirirdi.³⁷⁸

Bu örnekten de anlaşılacağı üzere, malını Hak yolunda sarf etmeyip cimrilik ve pıntilikle elinde tutan kimse, ne dünyada ne de ahirette onun bir faydasını görebilir. Dünyada çeşitli sıkıntılara maruz kalabilir. Hak yolunda harcanmayan malın ahirette de sahibine bir faydası olmaz. Nitekim hadis-i şerifte; “بشروا مال البخیل بحادث او وارث - Cimrinin malını hadise veya varise müjdeleyin.” buyrulur. Cimriler her durumda Hak Teala'nın lütfuna itimadı unutup “Ak akçe kara gün içindir.” atasözünü dillendirip kendi servetlerinin gücüne güvenmişlerdir.³⁷⁹

Kozmik adalet gereği, yapılan işe uygun karşılık verilmektedir. Maddi şeyler ile cömertlik yapana onun karşılığı verilir. Can cömertliği yapana da bu türden bir karşılık verilir. Tasavvufi anlamda bir benlik değişimi yaşamak isteyeninin canından cömertlik etmesi, canını bu yolda infak etmesi gerekir. Ekin eken, nasıl ki bir taraftan elinde tohumu kalmayıp onları boşaltsa da tohumlarını toprak altına ektiğinden sonunda yine ambarı dolar. Maddi âlemde böyle iken manevi can veren de bunun karşılığında o eşsiz potansiyeli elde eder.

3. Nefsin Zebunu Olmaktan Kurtuluş

Bizleri can cömertliğinden, hatta servetimizi Hak uğrunda harcamaktan alıkoyan nedir? Hastalıklı nefsimizdir. Çare, nefsin

³⁷⁸ Rifai, *Şerhli Mesnevî-i Şerif*, s. 324.

³⁷⁹ Konuk, *Mesnevî-i Şerif Şerhi*, c. II, s. 100.

zebunu olmaktan kurtuluştur. Bu kurtuluşun yolunu Mevlâna bizlere şu şekilde öğretmektedir:

2241. *Bu dünya fanidir, geçicidir. Aradığını geçici olmayan, sebatlı ve kararlı olan âlemde ara. Senin görünüşün, şeklin sıfırdır, hiçtir; sen, kendi mananı, sende bulunanı ara.*

2242. *Şu tuzlu, şu acı hayvani ruhu kılıç önüne götür de ona karşılık, tatlı denize benzeyen ilahî ruhu al.*

2243. *Maksadın bu intisap ise şu destan kulağına küpe olsun.*

وَلَا تَدْعُ مَعَ اللَّهِ إِلَهًا آخَرَ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ كُلُّ شَيْءٍ هَالِكٌ إِلَّا وَجْهَهُ لَهُ الْحُكْمُ وَإِلَيْهِ تُرْجَعُونَ
 “Allah ile birlikte başka bir tanrıya tapıp yalvarma! O’ndan başka tanrı yoktur. O’nun zatından başka her şey yok olacaktır. Hüküm O’undur ve siz ancak O’na döndürüleceksiniz.”³⁸⁰

كُلُّ مَنْ عَلَيْهَا فَانٍ “Yeryüzünde bulunan her canlı yok olacak.”³⁸¹

ayetleri gereğince bizler fani olan şeylerden vazgeçmeliyiz. Allah’ın rızasını ve aşkını aramalıyız. Zira ilahî rızayı bulduğumuzda geçici olmaktan kurtuluruz.

İnsan olarak bizler birer vücut ve cisim değil bir manayız. Bir şekilden ibaret olan nefis ve bedenlerimiz baki değildir. Tüm çabamızla mananın yaşamasına, manevi kıymetimizin yok olmasına özen göstermeliyiz. Bizlerde iki ayrı can vardır. Biri acı, tuzlu ve damarlarımızda kan dolaşan candır. Bizlere tatlı gelen bu canın acı ve tuzlu olduğunu bilmeliyiz. Bu candan geçebilmeliyiz. Böylesi bir nefis düşkünlüğü gidince, manevi can gelir ve bu can ölmeyecektir. O hâlde bize düşen, hayvani canlarımızı aşk kılıcıyla yok etmek, fani olan şeylerden ve fanilikten kurtulup hiçbir zaman fena bulmayacak olan hakikate ulaşmaktır.³⁸²

³⁸⁰ Kasas, 28/88.

³⁸¹ Rahman, 55/26.

³⁸² Rifai, *Şerhli Mesnevî-i Şerif*, s. 325.

Acı ve tuzlu olandan maksat, hayvani ruh;

Tatlı denizden maksat, izafi ruh;

Kılıçtan maksat, ilahî aşktır.

Nefsani sıfatlarla acı ve tuzlu suya benzeyen canı, ilahî aşk kılıcının önüne götürmek, bu kılıç ile o nefsin başını kesmek ve bu suretle de Hak'ta fani olmak gerekir. Bu tür davranışla kişide izafi ruhun hükümleri belirlemeye başlar, acılık ve tuzluluktan kurtulup tatlı su deryasına gark olur.³⁸³

Aşk kılıcı ile hayvani canlarını yok ederek hakikat sarayına girmeyi ve bu gerçeği bulmayı bilemeyen ve beceremeyenlere Mevlâna, devrinde cömertliğiyle Hatem-i Tai'nin şöhretini geçmiş olan kerem sahibi halifenin hikâyesini dinlemeyi tavsiye etmektedir.

4. İnsan-ı Kâmilin Tasarruf Gücü

2244. *Vaktiyle bir halife vardı ki onun cömertliğine Hatem kul olmuştu.*

2245. *Cömertlik bayrağı dünyaya yükselmiş, devrinde yoksulluk gizlenmiş kalkmıştı.*

2246. *Cömertlik ve ihsanda deniz gibi olup adaleti bütün cihanı kaplamıştı.*

2247. *Yeryüzüne bulut ve yağmurdu. Çok bağışlayıcı Hakk'ın ihsanına mazhardı.*

2248. *Lütfü, deniz ve madenlere zelzele vermiş, cömertliğinin sedası cihana velvele düşürmüştü.*

2249. *Kapısı, halkın hacet kiblesi olmuş, cömertliği bütün âleme yayılmıştı.*

³⁸³ Konuk, *Mesnevî-i Şerif Şerhi*, c. II, s. 101.

2250. *Onun lütfuna, cömertliğine Acem de Rum da Türk de Arap da hayret ederdi.*

2251. *Âb-ı hayat ve kerem deniziydi. Arap da Acem de onun lütfuyla dirilmişti.*

Hatem, Tay kabilesinden Abdullah b. Sa'd'ın oğlu idi. Cömertliği ile meşhur olduğu gibi, yiğitliği ile de ilerideydi. Yol kaybedenler, gelsin kendisine misafir olsun diye, geceleri civardaki tepelere ateş yakılırdı. Hicretten 17 yıl önce 604 yılında vefat etmiştir.³⁸⁴ Hatem-i Tai'ye, “Senden daha cömert birini gördün mü?” diye sorarlar. O da şu şekilde cevap verir: “Bir gün yüzlerce deve kestirmiş, çölde herkese bir ziyafet veriyordum. Fakirin biri, bir yük çalı çırpı getirdi. Bedelini aldıktan sonra gitmeye davrandı. Otur, Hatem’in ziyafetinde bulun.’ dedim. Ekmeğini emeğiyle kazanan, Hatem’in minnetini çekmez, diyerek gitti. İşte o adam benden cömert idi.” Hatem’in oğlu Adıyy ile kızı Seffane, Peygamberimiz’in huzurunda Müslüman oldu.³⁸⁵

Vaktiyle Hatem’den de cömert bir halife vardı. Yeryüzüne sanki yoksulların ellerinden tutmak, muhtaçları doyurmak için gelmişti. Hem zengin hem de cömertti. Onun zamanında dünyadan fakirlik ve ihtiyaç mefhumları kalkmıştı. Bütün bağıri yanıklar, bütün yoksullar, onun varlığı ve onun cihana saldığı emniyet ve itimat yüzünden adeta mesut ve zengindiler. Nisan bulutu, üzerinden geçtiği topraklara nasıl şahane inciler saçar, toprağa rahmet yağdırırsa, halife de öyle nereden geçse, kime yaklaşırsa, kimde bir gariplik duysa koşar, onlara Allah’ın (c.c.) rahmetini sunardı. Yeryüzünün dört bucağından kabile kabile insanlar, dertlerine deva bulmak, yoksulluklarına son vermek için onun cömertlik hazinesine koşarlardı. Hazineyi açan ve dağıtan ne kadar mesut olursa, bu cömertlik ve iyilik hazinesinden

³⁸⁴ Rifai, *Şerhli Mesnevî-i Şerif*, s. 325.

³⁸⁵ Tâhiru'l-Mevlevî, *Şerh-i Mesnevî*, c. IV, s. 1094.

nasibini alan da öyle mesut olurdu. Arap olsun, Acem olsun, Türk olsun bütün Muhammed (s.a.s.) ümmeti bu halifenin hayranı olmuştu. Her kavim, her millet, ondan nasibini almış, onun saçtığı ab-ı hayatla canına can katmıştı. Burada niteliklerinden bahsedilen halife, dünya padişahı değil mana sultanıdır. Bu halife, yeryüzüne ilahî tecelliyi haber vermeye gelen insan-ı kâmil. Ondan nasip alma saadetini erenler ise onun müritleri, dervişleriydi ki ilahî kaynaktan gelen nimetle besleniyor ve bu nimetten aldıkları kudretle yine ilahî kaynağa doğru, sonsuz bir saadet ve hayranlıkla yürüyorlardı.³⁸⁶

İlahî isim ve sıfatların mazharı konumunda bulunan insan-ı kâmiller, dünyanın teminatı, insanlığın medar-ı iftihar, çaresizlerin çaresi ve kimsesizlerin sığınağıdır. Sırrına vakıf oldukları ilahî isimleri hakkıyla temsil etmenin şiarına sahiptirler. Sonsuz keremi ile cömertliğine sınır tanınamayan Allah'a (c.c.) benzeme yolunda gayret sarf eden insan-ı kâmiller de yaratılmışların en cömerdidir. Merhamet, şefkat, iyilik, ihsan, yiğitlik, fedakârlık, cömertlik, bilgelik, insanlık ve adalet gibi tüm iyi hasletlere sahip olan insan-ı kâmiller, dünyada denge ve itidal isimleridir. Zulüm, haksızlık, yoksulluk ve yolsuzluklar onların duyarlılıkları sayesinde giderilir, Allah'ın (c.c.) istediği gibi bir toplum vücuda getirmenin çabasını güderler. Onlar dünyanın tadı tuzu, insanlığın örnek şahsiyetleri, model insan Hz. Muhammed'in (s.a.s.) takipçileridir. Sahip oldukları üstün hasletlerle madde sultanlarına hükümran olan mana padişahlarıdır.

³⁸⁶ Rifai, *Şerhli Mesnevî-i Şerif*, s. 325-326.

Sonuç

Mevlâna, hikâyeye ihtiyar çenginin bir zaman kitleleri mest eden sesinden, herkesi hayranlıkta bırakan musiki tecrübesinden bahsederek başlar. Öyle ki, onun sesini duyan bülbül kendinden geçerdi. Sesi ve çalgısından kıyametler kopardı. Onun sesi İsrail'in (a.s.) sûra üfleyişine benzerdi. Çalgıcının sesini İsrail'in (a.s.) sûra üfleyişine benzeten Mevlâna, dikkatleri peygamberlerin derunundaki diriltici nağmelere çeker. Peygamberlerin derunundaki bu nağmeleri ancak kalbini bütün kötülüklerden temizlemiş olanlar, kendilerini bağlayan zincirlerden kurtarmış, iki dünyada da hür, mesut ve bahtiyar olanlar işitebilirler. Peygamberlerin ve evliyanın derunundaki nağmelerin ilk notası, insana varmış gibi görünen varlık boyutunu, yani kişinin kendi varlığını kırmaktır. Varmış gibi görünen nefis yokluğundan kurtulmaktır. Allah'ın (c.c.) veli kulları, yaşadıkları zamanın ve çevrenin İsrail'leridir. İnsanlığın diriltici ruhları, kurtuluş muştuları ve ilahî hakikatin yegâne öğreticileridirler.

Hikâyenin takip eden beyitlerinde Mevlâna, kulun Allah'a (c.c.) yaklaşmasından, vahdet bilincinden, içimizdeki ilahî nurdan, insan-ı kâmilin karanlıkları izale etmesinden, insanın halife oluşundan, ezeli saadetten, sahabenin üstünlüğünden, cezbe ve ilahî lütufları beklemekten bahseder.

Güzel sestem, İsrail'in (a.s.) sûrundan, peygamberlerin derunundaki nağmelerden ve evliyanın diriltici nefeslerinden bahseden Mevlâna, konuyu “Yaşadığınız günlerde Rabbinizin güzel, hoş manevi kokuları vardır. Uyanık bulunun, kendinize gelin de o güzel kokuları almaya çalışın.” hadisi ile açıklığa kavuşturur. Bu hadis-i şerif çerçevesinde;

1. İnsan-ı kâmilin kadrini bilmeyi,
2. İnsan-ı kâmillerin tesir halkasının büyüklüğünü,
3. İnsanın ilahî emaneti yüklenmesini,
4. Mideye düşkünlüğün marifet nurunu izale edişini,
5. Ruh süvarisinin beden devesine binmesini,
6. Can ayağına batan diken çıkarmayı,
7. Sahv ve temkin hâline bürünmek gerektiğini,
8. İnsani ve hayvani ruhun birbirinden ayrılan yönlerini,
9. İnsani ruhun huzur ve tatlılık kaynağı oluşunu,
10. Aklın aşkı idrak edemeyişini,
11. Müslümanın denge sahibi olması gerektiğini,
12. Mutlak güzellik sahibi olan Allah'ın (c.c.) gizli kalışını izah eder.

Hikâyenin ilerleyen bölümlerinde Mevlâna, muhataplarının velayet nurunu edinmelerini istemektedir. Evliyanın bakışlarını kusurdan münezzehten olarak tanıtan Mevlâna, onları Muhammedî nurun varisleri olarak kabul etmektedir. Ona göre evliya, serapa ruh/can kesilirken, ağyar sadece cisimden ibaret kalmaktadır. Evliyanın bu hâllerine bürünebilmek için ademden kurtulmak ve hakikati idrak etmek gerekmektedir.

Mevlâna'ya göre, nebevi nuru fark edenlerin örneği Hz. Ayşe'dir. Resul-i Ekrem Efendimiz (s.a.s.), dostlarından birinin cenazesi için mezarlığa gider. Mezarlıktan dönünce Hz. Ayşe-i Siddika'nın yanına vararak onunla konuşmaya başlar. Hz. Ayşe'nin gözü Peygamberimizin (s.a.s.) yüzüne ilişince, önüne doğru eğilir, elini üstüne sürer. Mübarek sarığına, yüzüne, saçlarına, yeline, yakasına, göğsüne, kollarına elini sürer. Efendimiz (s.a.s.), "Böyle acele acele ne arıyorsun?" diye sorar. O da, "Bugün hava bulutlu idi, yağmur yağmıştı. Elbisende bir ıslaklık arıyorum. Fakat ne tuhaf şey! Hiç bir ıslaklık bulamıyorum." der. Hz. Peygamber (s.a.s.), "O sırada başına ne örtmüştün? Başörtün ne

idi?” diye sorar. Hz. Ayşe de “Senin şalını örtmüştüm.” diye cevap verir. Peygamber Efendimiz (s.a.s.), “Ey gönlü tertemiz olan Ayşe, Allah bu yüzden, senin pak olan gözüne gayb yağmurunu göstermiş. O senin gördüğün yağmur, bu gökyüzündeki buluttan değildir. O başka buluttan, başka göktendir.” der. Şehadet âleminin sebeplerinden sıyrılıp gayb âleminin perdelerini aralayan Hz. Ayşe annemiz, Hz. Peygamber’in (s.a.s.) serapa rahmet olan ve yağmurla sembolize edilen hakikatine vakıf olur. Nakledilen hadis çerçevesinde Mevlâna aynı zamanda şu konuları da ele alır:

1. Müslüman kardeşimizin cenazesine katılma vecibesi,
2. Naaşı kabre koymanın, tohumu toprağa ekmeye benzetmesi,
3. Dirilişin yeşeren ağaçlara benzemesi,
4. İnanmayanların batıl sözlerine aldanmama gerçeği,
5. Allah (c.c.) dostlarının âleme güzel kokular yayması,
6. İnkârcıların hakikati göremeyişleri,
7. Basiretin açılması.

Hz. Ayşe’nin basiretini ve idrak düzeyinin yüksekliğini anlatan Mevlâna, daha sonra Hakîm Senâî’nin, “Can ülkesinde bu dünyanın göklerine hükmeden gökler vardır. Ruh yolunda inişler ve yokuşlar, yükseklikler, ulu dağlar ve denizler vardır.” beytinin tefsirine yer verir. İlgili beyitlerin tefsiri çerçevesinde; gayb ve şehadet âlemlerinden, teceddüd-i emsalden, cemel ve celal tecellilerinden, ariflerin himmet ve sohbetlerinden gereğince istifade etmekten bahseden Mevlâna, hikâyenin devamında, “*Bahar mevsiminin serinliğini ganimet biliniz; zira o, ağaçlarınıza ne tesir ederse sizin bedenlerinize de onu yapar.*” hadisini açıklar. Hadis-i şerifte nefis ve hevalarımız güz rüzgârına, can ve akıllarımız bahar rüzgârına benzemektedir. Hadiste bizlerden, akıl yularını nefsin boynuna geçirmemiz istenmektedir. Nefsi aklın kontrolüne alabilmek için mürşid-i kâmillerin sohbetlerine katılmak gerekmektedir.

Hikâyenin devamında, mezarlık dönüşü yağın yağmurdan ıslanmayan Peygamber Efendimiz'e (s.a.s.), Hz. Ayşe'nin yağmurun sırrını sormasına yer verilmektedir. Hz. Ayşe-i Sıddıka, *“Ey varlığın özü, özeti! Bugünkü yağmurun sırrı, hikmeti ne idi? Bu yağmur, rahmet yağmurlarından mı idi, yoksa korkutmak için mi yağıyordu? Pek yüce, pek büyük olan Allah'ın adaletinden mi idi? Bu yağmur, baharların lütfundan mı idi? Yoksa güz mevsiminin, afetlerle dolu yağmurlarından mı idi?”* diye sordu. Efendimiz (s.a.s.) buyurdu ki: *“Bu yağmur, musibetler yüzünden, insanın gönlüne çöken gamı yatıştırmak için yağıyordu.”*

Sonuç olarak, Hz. Ayşe, dünyevi sıkıntılar sonucu gönlüne gam dolduğu müşkil bir anında başına Peygamber Efendimiz'in (s.a.s.) ridasını alarak evden çıkmak isteyince, Allah'ın (c.c.) hikmeti rahmet şeklinde tecelli etti. Hâlbuki yağın yağmur değil, göklerden sızan bir manevi sırdı. Bu sır, Hz. Ayşe'nin gönül gözünü manevi âleme açarak ona, bir an için, başkalarının göremediği bir âlem gösterdi. Onu bir an için dünyadan uzaklaştırdı. Böylelikle gönlüne çöken dünya gamını yatıştırmış oldu.

Hz. Ayşe ve Hâkim Senâî'den nakillerle hikâyenin anlam boyutunu genişleten Mevlâna, tekrar konuya döner.

O çalgıcı herkesi neşelendirmiş, dinleyenleri acayip hayallere daldırmıştı. Onun çenginin sesinden, can kuşu kanatlanır uçardı. Gönlün de akli başından gider, şaşırır kalırdı. Aradan nice zamanlar geçip de çalgıcı ihtiyarlayınca, gönüller avlayan doğan kuşu gibi olan canı acze düştü de sinek avlamaya başladı. Sırtı kamburlaştı. Kaşları gözünün üstüne semer kayışı gibi düştü. Cana can katan güzelim sesi çirkinleşti. Artık, hiç kimse, o sese önem vermez oldu. Zühre yıldızını bile kıskandıran o eşsiz sesi, kart eşeğin sesine benzedi.

Çalgıcı ihtiyarlayıp kuvvetten düşünce bir dilim ekmeğe muhtaç hâle geldi. Dedi ki: *“Ey kerem sahibi Tanrı'm! Bana uzun bir ömür verdin. Bu değersiz isme birçok ihsanlarda*

bulundun. Hâlbuki ben, yetmiş yıl isyan talim ettim. Bir gün rızkı kesmedin. Artık kazancım yok; elim ermez, gücüm yetmez oldu. Ben, bugün Sen'in misafirinim, Sen'inim, bugün yalnız Sen'in için çeng çalacağım." Çengi omuzladı. Allah'a (c.c.) sığınmak, O'na çeng çalmak için, ah vah ederek Medine mezarlığına yöneldi. Kendi kendine, "*Ben, çalacağım çengin ücretini Allah'tan (c.c.) isterim, çünkü O, özü doğru olanları kabul eder, kerem buyurur.*" dedi. Bir hayli çaldı, ağladı. Sonra da çengi yastık yaptı, bir mezarın yanında, başını çengine koyup yattı. Uyku onu kendisinden aldı, can kuşu, hapisten kurtuldu. Çalgıyı da, çalgıcıyı da bıraktı, uçtu gitti. Ten esaretinden, dünya ıstırabından kurtulunca, mana âlemine ve can ovasına vardı.

İhtiyar çalgıcının örneğinde bizlere şu hatırlatmalar yapılmaktadır:

1. Dünyaya ait güzelliklerin bekası yoktur.
2. Evliyanın teshir kuvveti vardır.
3. İhlâs ve samimiyetle Hakk'a yöneliş, kişiye haddi hesabı yapılmaz kazançlar sağlar.
4. Hedefimiz mana âlemini seyre dalmak olmalıdır.
5. Nefsin hastalıklarından kurtuluş şarttır.
6. Hakikati ifade etmek son derece zordur.
7. İnsan âlemin fihristi ve özetidir.
8. İnsanlığın huzuru, ancak gayb âlemi ile sağlanır.
9. Tüm gücümüzle mana âleminde kalmaya gayret etmeliyiz.

Hz. Ömer'e (r.a.) uykusunda, "*Beytûlmalden şu kadar malı mezarlıkta yatan kimseye ver.*" diye âlem-i gaybdan ses gelir. Hz. Ömer (r.a.) ve ihtiyar çalgıcı gibi ilahî hitaba mazhar olmak büyük şereftir. Allah (c.c.) her an, hem insanlığa hem de diğer tüm varlıklara gayb âleminden seslenmektedir. Eşyanın künhüne vakıf olanlar, varlıkların tesbihini fark edeceklerdir.

Mevlâna, konuyu daha iyi izah edebilmek amacıyla Peygamber Efendimiz'den (s.a.s.) ayrı düştüğü için inleyen Hannâne Direği örneğini vermektedir. “Hannane Direği” mucizesi izah edilirken; huzur-ı ilahîye davet edilenlerin dünyalıklardan haz alamadıklarından, eşyanın tesbih ve zikrini idrak edemeyenlerin garabetinden, dinî ve gaybî konuları akıl yürütme yoluyla anlamaya çalışanların acı sonundan, zahir ulemasının akıl, kıyas ve istidlallerinin körlerin esasına benzemesinden, gaybî konularda kıyas ve istidlalden kaçınmak gerektiğinden, dinin hükümlerine rasyonel yaklaşımda bulunamayacağımızdan, insanın değerini anlamaktan, münafıkların aykırı din anlayışlarından ve filozofların mucizeyi inkâr etmelerinden bahsedilmektedir.

Eşyanın tesbihi ve varlıkların zikrini izah sadedinde bu kez, Peygamberimiz'in (s.a.s.) bir mucizesi gereği Ebû Cehil'in avucundaki taş kırıklarının dile gelmesi ve Efendimizin (s.a.s.) gerçek peygamber olduğuna tanıklık etmesine yer verilmektedir.

Mevlâna, konuyu farklı boyutları ve değişik örneklerle dikatlere sunduktan, pek çok okuyucusunu derin uykudan uandıracak nice sözler söyledikten sonra çalgıcıyı mezarlıkta unuttuğunu belirterek hikâyeyi kaldığı yerden devam ettirir. Hikâyenin devamında Emirülmüminin Hz. Ömer (r.a.), hatiften gelen hitap gereğince ihtiyar çalgıcıya haber götürür. Allah'ın (c.c.) en umulmaz insanlardan veliler çıkaracağı, İslam'da zorlama ve tahakküm değil müsamahanın esas olduğu, çaresizlere yakınlık göstermek gerektiği, tövbesine sadık bir salikin nefsi emmaresini ayaklar altına alacağı, kurb-ı ilahîyi elde etmenin önemi, aşkın benliği elde edilmiş hikâyenin bu bölümünden çıkaracağımız derslerdir.

Farklı makamlardan bahseden Mevlâna, buraya kadar, ağlamanın öneminden, tövbe ve feryadın gereğinden bahsetti. Fakat hem ağlamak hem de günahların farkına varıp feryat etmek, varlık makamının bir gereğidir. Dolayısıyla böylesi bir konumda bulunan insan, kendi benliğinden izler taşır. Benlikten izler taşıyan

ağlama makamının aksine, istiğrak makamı, kulun yokluk derecesidir. Bir yanda uyanıklık hâli, diğer yanda fena hâli söz konusudur. Mevlâna, muhataplarına farklı makamlarda farklı hâllerden bahsetmektedir. Varlık makamında ağlamanın, fena makamında istiğrakın gereğinden söz etmektedir. Geçmiş ve gelecek kaygısından kurtulmayı, ney'in düğümleri gibi benlik kayıtlarını dağıtmayı, benlik değişimi gerçekleştirmeyi, tövbeden de tövbe etmeyi tasavvufi uyanışın gerçekleşmesinde rehber edinmek gerektiğini ve can cömertliği yapmayı tavsiye etmektedir.

Hikâyenin sonunda şu hadis-i şerifin açıklamasına yer verilmektedir: *“Hiçbir gün yoktur ki Allah ’ın (c.c.) kulları, sabaha bunlar olmaksızın ulaşınlar. İki melek nazil olur. Biri der ki: Allah ’ım! Sen her sadaka dağıtıcı cömert kimseye kat kat mal ve servet ver. Bir melek de der ki: Rabbim! Sen her hasis ve cimriye ziyan ver. Ta ki kıskandığı mal tükenip yok olsun, ziyan içinde ziyan olsunlar.”*

Bu hadis-i şerif çerçevesinde Mevlâna, cimrilik ve savurganlıktan kurtulup infakı şiar edinmekten, infakın yerinde yapılmasından, ten ve can cömertliğinden, nefsin zebunu olmamaktan bahsetmektedir. Hikâye, cömertliğiyle Hatem-i Ta’înin şöhretini geçen kerem sahibi bir halifeden söz ederek hitama ermektedir.

Sonuç olarak diyebiliriz ki, günümüzde maddecilik ve seküler yaşam insanı makineleştirip basite indirgemektedir. Günümüz insanının akli, acziyetini itiraf etmekten uzak bir hâldedir. İnsanlık, kişisel gelişim senfonisi ile şişirilmiş beş duyu hapisanesinde mahkûm bir hâldedir. Ruhun ezeli ve ebedi olanla irtibatını yeniden sağlayacak, insanı gurur, kibir, haset, kin ve riya gibi, İblis karakterlerinden kurtaracak irfan ve hikmet, muhabbet ve marifet deryasının adresi, tasavvuf kültürüdür. Bu çalışma ile bu deryadan, Hz. Mevlâna ve onun şarihlerinin dilinden bir katre sunulmuştur.

Ne mutlu katreyi ummana salan kullara!..

Kaynakça

- Abdülhâlim Mahmud, *Muhasibi, Hayatı, Eserleri ve Fikirleri*, ter. M. Beşir Eryarsoy, İnsan Yay., İstanbul 2005.
- Abdü'l-Münim el-Hıfînî, *Mevsûatü's-Sûfiyye*, Mektebetü Medbûlî, 1. Baskı, Kahire 2003.
- Abidin Paşa, *Mesnevî Şerhi*, ter. Mehmet Sait Karaçorlu, İz Yayıncılık, İstanbul 2007.
- el-Aclûnî, İsmâil b. Muhammed, *Keşfü'l-hafa ve muzîlü'l-İlbâs ammâ iştehera mine'l-ehâdîsi alâ elsineti'n-nâs*, Beyrut 1988.
- Afifi, Ebu'l-Ala, *Tasavvuf İslam'da manevi Devrim*, ter. H. İbrahim Kaçar-Murat Sülün, Risale Yayınları, İstanbul 1996.
- Afifi, Ebu'l-Alâ, *İslam Düşüncesi Üzerine Makaleler*, ter. Ekrem Demirli, İz Yayıncılık, İstanbul 2000.
- Ankaravî, İsmail, *Mecmûatü'l-Letâif Metmûrâtü'l-Meârif: Şerhu'l-Mesnevî*, Taşbasma, Basım yeri ve yılı yok.
- Bahadır, Abdülkerim, *İnsanın Anlam Arayışı ve Din -Logoterapik Bir Araştırma-*, İnsan Yayınları, İstanbul 2002.
- Bebek, Adil, "Mağfiret", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Ankara 2003, c. XXVII, s. 313-314.
- Can, Şefik, *Konularına Göre Açıklamalı Mesnevî Tercümesi*, Ötüken Yayınları, 3.Baskı, İstanbul 2001.
- Cebecioğlu, Ethem, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, Rehber Yay., Ankara 1997.
- Cemaleddin Muhammed b. Mükerrrem İbn Manzur, *Lisânü'l-Arab*, Beyrut 1990.
- Coşan, M. Es'ad, *Avustralya Sohbetleri 2*, Seha Neşriyat, İstanbul 1993.

Cürcânî, Seyyid Şerîf, *Kitâbu t-ta rifât*, tah.: Abdülmünim el-Hıfînî, Kâhire 1991.

Çatak, Adem, *Şihâbeddin Sühreverdî Hayatı, Eserleri ve Tasavvuf Anlayışı*, Basılmamış Doktora Tezi, A.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2007.

Darendevî, Osman Hulusî, *Dîvân-ı Hulûsî-i Dârendevî*, haz.: Mehmet Akkuş, Ali Yılmaz, Nasihat Yayınları, İstanbul 2006.

Eraydın, Selçuk, *Tasavvuf ve Tarikatlar*, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, İstanbul 1994.

Gazalî, Ebû Hamid Mummmed, *İhyâu ulûmi'd-dîn*, Dâru'l-Cil, Beyrut 1412/1992.

Gölpınarlı, Abdülbâki, *Mesnevî Tercemesi ve Şerhi*, İnkılap Kitabevi, İstanbul 1990.

---, *Mevlânâ Celaleddîn Hayatı, Eserleri, Felsefesi*, İnkılap Kitabevi, 5.Baskı, İstanbul 1999.

Gümüşhanevî, Ahmed Ziyâüddîn, *Câmiu'l-Usûl - Velîler ve Tarikatlarda Usûl-*, ter. Rahmi Serin, Pamuk Yayınları, İstanbul 1987.

Gürer, Dilâver, *Abdülkâdir Geylânî Hayatı, Eserleri, Görüşleri*, İnsan Yayınları, İstanbul 1999.

Hucvirî, Ali b. Osman Cüllâbî, *Keşfu'l-Mahcûb Hakikat Bilgisi*, haz. Süleyman Uludağ, Dergâh Yayınları, İstanbul 1996.

Koçkuzu, Ali Osman, *Mesnevî'de Hz. Peygamber Hadis-i Şerîfere Atıflar*, Rûmî Yayınları, Konya 2007.

Konuk, A. Avni, *Mesnevî-i Şerîf Şerhi*, haz. Selçuk Eraydın, Mustafa Tahrallı, Gelenek Yayıncılık, İstanbul 2004.

Kotku, Mehmed Zahid, *Tasavvufî Ahlak*, Seha Neşriyat, İstanbul 1979.

el-Kuşeyri, Ebu'l-Kasım Abdülkerim, *er-Risaletu'l-Kuşeyriyye fi İlmi't-Tasavvuf*, Haz. Ma'ruf Zerrik ve Ali Abdulhamid Baltacı, Daru'l-Hayr, Beyrut 1993.

Onur, Bekir, *Gelişim Psikolojisi*, İmge Kitabevi, Ankara 1995.

- Özköse, Kadir, *Tasavvuf ve Gönül Eğitimi*, Nasihat Yayınları, Ankara 2007.
- , *Anadolu Tasavvuf Önderleri*, Ensar Yayıncılık, Konya 2008.
- , *Dervişin Günlüğü*, Ensar Yayıncılık, Konya 2008.
- Öztürk, Yaşar Nuri, *Kur'an ve Sünnete Göre Tasavvuf*, Yeni Boyut, 8. Baskı, İstanbul 1998.
- Pazarlı, Osman, *Din Psikolojisi*, Remzi Kitabevi, İstanbul 1968.
- Rifaî, Kenan, *Şerhli Mesnevî-i Şerif*, Kubbealtı Neşriyatı, II. Baskı İstanbul 2000.
- Rûmî, Mevlânâ Celaleddîn, *Mesnevî*, çev. Veled İzbudak, haz. Abdülbaki Gölpınarlı, MEB, Ankara 1998.
- , *Mesnevî-i Şerif Aslı ve Sadeleştirilmişiyile Nahifî Tercümesi*, haz. Âmil Çelebioğlu, MEB Yayınları, İstanbul 2000.
- , *Mesnevî-i Şerif*, ter.: Süleyman Nahifî, sad.: Âmil Çelebioğlu, Timaş Yayınları, II. Baskı, İstanbul 2007.
- , *Fihî Mâ Fih*, ter. Ahmed Avni Konuk, haz. Selçuk Eraydın, İz Yayıncılık, İstanbul 1994.
- Soysaldı, H. Mehmet, "İslam'da Tevbe", *Tasavvuf, İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi*, Ankara, Mayıs 2001, yıl 2, sy. 6, s. 81-90.
- es-Sühreverdî, Ebû Hafs Şihâbüddin Ömer, *Tasavvufun Esasları -Avarifu'l-Maarif Tercemesi-*, haz. H.Kâmil Yılmaz-İrfan Gündüz, Vefa Yayıncılık, İslam Mecmuasının Hediyesi, İstanbul 1990.
- Şengül, İdris, "İslam'ın Evrenselliği", *İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi Tasavvuf*, yıl:1, sayı:1, Ağustos 1999, s.41-48.
- Uludağ, Süleyman, *İnsan ve Tasavvuf*, Mavi yayıncılık, İstanbul 2001.
- Tâhirü'l-Mevlevî, *Şerh-i Mesnevî*, Selâm Yayınları, Konya 1963.